ALSO SPRACH ДАМЈАНОВ

ALSO SPRACH ДАМЈАНОВ

9 788672 842012

ALSO SPRACH ДАМЈАНОВ

Реч пре почетка

Пред читаоцем је књига које не би било да ми се није догодило лепо изненађење: награда Фонда „Тодор Манојловић” за допринос модерном уметничком сензибилитету. Дакле, један од родоначелника српске модерне постхумно је иницирао моје истраживање сопствених интервјуа у немалом временском периоду - што је сасвим у духу његове поетике, али и књижевноисторијске праксе коју сам неговао у протекле четири деценије! Очекивано или не, то истраживање подразумевало је низ ирационалних, заумних доживљаја и (не)литерарних поступака које као књижевни историчар нисам баш примењивао. Због последњег поменутог, одлучио сам да старе интервјуе „обновим” коментарима записаним одмах након читања истих (у пролеће 2018. године): морам признати да је све ово за мене било више него узбудљиво путовање кроз прошлост, чак и када се та прошлост збивала малтене јуче. Опет, такво путовање доказало ми је – по ко зна који пут! – да време уистину не постоји, тј. да је оно само конвенција која нама смртницима (попут просторних и сличних конвенција!) олакшава сналажење у компликованом Мултиверзуму. Стога ни у једном интервјуу ништа нисам мењао, дакле, све је остало исто како је било у тренутку када се изговарало, записивало, публиковало… Прецизније говорећи, сваки индивидуални Идентитет је Ид-Ентитет једног непоновљивог Бића (у вечном Презенту?!), упркос про-менама чији се траг може назрети и кроз фотографије што прате текстове у овој књизи; а можда су и оне тек привид који скрива Суштину човека под именом Сава Дамјанов?…

Као писац, најсрећнији бих био ако би читаоци ову књигу сагледали као забавно штиво. Јасно је и зашто, ако се разумеју неки лајтмотиви који прате овде уврштене интервјуе… а у *Also sprach Дамјанов* нисам уврстио све интервјуе које сам током минулих деценија давао, него оне које сматрам најбољим, најкарактеристичнијим или, пак, најнетипичнијим…

Након свега, признајем да се осећам необично и дивно – попут Манојловићевог ЦЕНТРИФУГАЛНОГ ИГРАЧА…

Erotsko istraživanje savršenstva

Nastavljajući seriju razgovora sa najzanimljivijim predstavnicima mlađe generacije srpskih prozaista, naš saradnik se susreo i razgovarao sa SAVOM DAMJANOVIM (1956), autorom pomalo zagonetne, na prvi pogled hermetičke knjige ISTRAŽIVANJE SAVRŠENSTVA. U stvari, reč je o proznom projektu u kome književnost funkcioniše kao instrument u čeprkanju podsvesnim.

– **Tvoja šema mogućih čitanja knjige me je, na momenat, podsetila na Kortasarovu iz „Školica". Nije li to, ipak, samo pokušaj totalne imitacije života kao mogućnosti?**

– Pre svega, reč je o štamparskoj grešci. Mreža čitanja je trebalo da stoji na početku, a ne na kraju knjige. Ona je trebalo da bude vodič, i to lažni vodič, samo zato što mreža čitanja predstavlja samo jedno moguće čitanje, jedan mogući način teksturalnih niti „Istraživanja savršenstva".

Što se tiče drugog dela tvog pitanja, mislim da je bilo kakav pokušaj imitacije života ono što najmanje treba očekivati i tražiti u mojoj knjizi. Mislim da mreža čitanja može da predstavlja jednu strukturu ili jednu formu koja nema mnogo korespondentnosti sa strukturama i formama života, ali je zato mnogo bliža nekim najapstraktnijim disciplinama. Možda je ona vizuelna projekcija PUTA INICIJACIJE, onakvog kakvim ga ja vidim i kakvim ga otelotvoruje „Istraživanje savršenstva".

U potragu za podsvesnim

– **Kako se mlad pisac uopšte može usuditi da krene u jednu takvu pretragu po dubinama podsvesnog kakva je „Istraživanje savršenstva"?**

– Verujem da to ne zavisi od mladosti, nego od prirode stvaraoca ili, bolje rečeno – pošto verujem da je pravi stvaralac u literaturi JEZIK – od vrste jezičke imaginacije. Osim toga, i kao čitalac osećam otpor, gotovo gađenje prema umetnosti koja je slepa za NEIZRECIVO, za TAJNU, za ISKONSKU MOĆ BIĆA. Svakako da je i takav ukus, koji u meni postoji od vremena kad sam relativno osvešćenije počeo primati umetnost i književnost, bitno odredio moj kreativni senzibilitet.

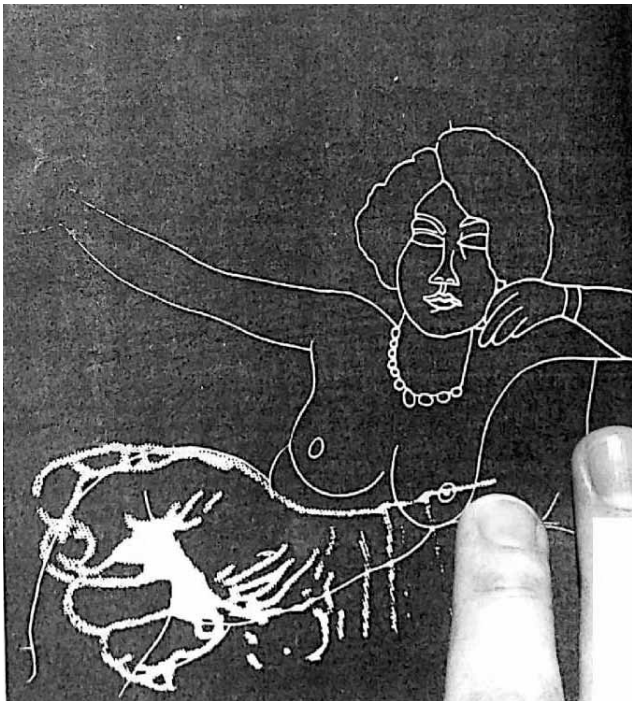

– Tvoju sam knjigu shvatio kao neku moguću rekapitulaciju nekih opštih znanja koja se vuku od predsokratovaca, pa do Hegela, od Biblije do lamaizma, od molekularne biologije do embriologije... Ali, nije li logičnije za književno delo, ukoliko se već a priori odriče masovne komunikacije, da bude svojevrstan induktor nekih još neotkrivenih saznanja? U suprotnom,

intelektualizam se sasvim lepo može zadovoljiti rezonom a la Grejem Grin.

– Ne bih se složio s tvrdnjom da književnost treba da bude induktor bilo kakvih saznanja. Čak odričem i opravdanost njene saznajne funkcije. Umetnici se već stolećima brane od Platonove optužbe po kojoj su njihovi svetovi proizvod laži i opsena. Međutim, umetnost upravo to i jeste, ona jeste laž, ali plemenita i lepa laž. Ona je veštački svet, nova stvarnost, privid, iluzija, san, i kao takva predstavlja jedan prostor sreće u kojem nije bitna poruka, niti bilo šta izvan njega samog (tj. umetnosti kao tako shvaćenog sveta) nije od prvorazredne važnosti. „Istraživanje savršenstva" je za mene, kako bi rekao Nabokov, božanska igra i to je vrhunska pretenzija knjige, a ne da kaže ili otkrije bilo šta, bilo to novo ili staro. Suština moje proze je da ona govori o sebi samoj. Voleo bih da se jezik, koji stvara teksturu „Istraživanja savršenstva", može doživeti kao oslobođeni subjekt koji ne izražava ništa osim sebe samog, tj. svetova koji se u njemu rađaju, transformišu i brišu.

Saznanje i snošaj

– **Martin Luter je u svom tumačenju Biblije sinomizirao pojmove snošaja i saznanja. Slične zaključke i ti izvlačiš.**

– Ukoliko je to tvoja konstatacija, onda mi je drago što si njome izrazio jedan sloj moje proze do kojeg mi je kao autoru veoma stalo. Ukoliko bi to trebalo da predstavlja pitanje, onda bih se sa Luterovom značenjskom definicijom složio. Dodao bih još i to da mi je kao piscu veoma žao što u našem jeziku ne postoje takvi erotsko-intelektualni sinonimi, ili erotsko-intelektualni (i ne samo intelektualni) homonimi. Čini mi se da bi takve jezičke mogućnosti otvorile onoj prozi o kojoj ja sanjam čak i ona vrata koja će, nažalost, uvek biti zatvorena. Zapravo, taj san bih mogao da proširim toliko da bi predstavljao nastavak Koderovog sna o rečima – bićima, o jednom istinski univerzalnom jeziku u kojem su mogućnosti sinonimije i homonimije, a u skladu s njima i značenjske i slikovne, beskrajne.

Ilustracija: MAIL ART Snimio: Dragan DRAGIN

– Circulus vitiosus se održava zahvaljujući negativnoj povratnoj sprezi. Kako izgleda ta negativna sprega koja održava sistem u tvojoj knjizi? Uopšte, kako egzistira pisac kao negativitet života?

– Kako egzistira ta sprega koja održava sistem u mojoj knjizi, teško je reći potpuno racionalnim kategorijama. Mislim da bih je najpre mogao iskazati metaforom haosa, dakle, metaforom a ne idejom. Možda onako kako to Borhes, parafrazirajući Heraklita, govori o Haosu kao najsavršenijem redu. Naravno, time sam želeo da kažem da u mom Savršenom Redu (tekstu „Istraživanja

savršenstva"), to jest mom Haosu, postoje mnoge tajanstvene veze i mistični odnosi koji ga održavaju kao celinu i kao sistem. Toliko tajanstveni i mistični da ih ponekad ni ja kao njihov tvorac ne mogu shvatiti i razumeti racionalno, već samo intuitivno. Dali je rekao: „Kako želite da razumeju moje slike, kad ni ja, koji ih slikam, to ne mogu. Činjenica da i sam ne razumem smisao svojih slika ne znači da one nemaju nikakvog smisla: naprotiv, njihovo značenje je tako duboko i kompleksno, da ono jednostavno izmiče prostoj umetničkoj analizi." Mislim da se ovo može odnositi i na moju poziciju „pisca kao negativiteta života".

Umetnost kao nit otuđenja

– Umetničko delo jeste svojevrstan vid otuđenja. Kako izgleda traganje za vlastitim identitetom u ograničenom svetu jezika?

– Čini mi se da se takvo pitanje ne postavlja pred takozvane realističke pisce, pred pisce koj pišu o opipljivim, svakodnevnim, iskustvenim fenomenima. Međutim, kako ograničenim, nemoćnim i jasnim jezikom izreći ONOSTRANO, ESHATOLOŠKO, NADISKUSTVENO. Pisac koji se opredeli za takav put, uvek je u poziciji da na neki način iznova stvara jezik, odnosno da tekst prepusti slobodnom jezičkom toku. Da svoje delo formira kao beskrajan, nesputan govor samog jezika, čije će se stvaralačke moći otvoriti do krajnjih (ako uopšte postoje krajnje) mogućnosti, čije će se dubinske i skrivene sposobnosti otvoriti do krajnjih granica i tako, u beskrajnim metamorfozama i novim kombinacijama, nadrasti svoju ograničenost i nedovoljnost, koje svaki jezik kao upotrebni lingvistički sistem poseduje. Možda bi još bolji i direktniji odgovor na ovo pitanje dali srednjovekovni alhemičari, čijim se tekstovima još i danas bezrezervno divim, a koji su govorili: „Nejasno treba reći/objasniti još nejasnijim, nepoznato još nepoznatijim".

– Čini mi se da ni ti nisi izbegao zamku pisanja kao kamuflaže svoga nepatvorenog ja.

– Pa ja sam uveren da čak i najapstraktniji umetnici nisu izbegli tu zamku, ako je uopšte u pitanju zamka, a ne prirodna, večita komponenta stvaralačkog procesa.

Simbolična smrt

– Po svoj prilici, najmalađa srpska proza je suviše zauzeta odbijanjem tradicije. Da li je to nužan put u samodokazivanju?

– Treba imati na umu da svako odbijanje tradicije ipak podrazumeva izvestan odnos prema njoj. Mlada srpska proza se sigurno ne može optužiti za odsustvo odnosa prema tradiciji, kako sopstvenoj nacionalnoj, tako i svetskoj. Isto tako, ako već govorimo o odbijanju tradicije, onda se moramo zapitati kojeg se tradicijskog segmenta mlada srpska proza odriče, a koji prihvata. Mislim da moja generacija prozaista ima i te kako produktivan odnos prema onom literarnom nasleđu koje potiče od jednog Džojsa, ili Beketa, ili Borhesa. Kad je reč o srpskoj književnosti onda se slična konstatacija može ponoviti za D. Kiša, B. Ćosića. M. Pavića...

– Kakva je budućnost mudre književnosti u svetu u kome, ipak, stasava vrlo malo pravih mudraca?

– Mislim da budućnost književnosti i nije u smislu neke filozofske mudrosti, već je njena budućnost upravo u tome da se izbori za jedan sopstveni prostor u kojem će samo ona egzistirati i o kojem će samo ona moći da autentično govori. Mislim da je takva budućnost delimično već i počela u prošlosti sa Viljemom Blejkom, Lotreamonom, sa Remboovim „lluminacijama", sa Koderom, Borhesom... Jer, jedino istinsko ishodište umetnosti jeste vizija, otkrovenje, ono što su ranohrišćanski mistici zvali ghnosis, gnoza.

– Svest je uvek u nastajanju. Kako gledaš na ovaj intervju kao pokušaj interpretacije nečega što zajedno sa poslednjom njegovom tačkom nestaje?

– Sudbina jednog umetničkog teksta trebalo bi da bude takva, čak i ako nadživi svoje vreme. Sve što je napisano i zaista

doživljava simboličnu smrt sa svojom poslednjom tačkom i stoga mi je žao što umesto ovog intervjua nismo zajedno pisali jedan jezičko-umetnički tekst, jer bi tako ova simbolična smrt imala dublji i istinitiji smisao.

Glas omladine, 9. april 1986.
razgovarao Nenad Šaponja

Овај разговор са Ненадом Шапоњом остао ми је дубоко урезан у памћење, не само зато што је то први релевантан интервју у мом дотадашњем књижевном животу (чему смо обојица допринели!) него и зато што је он означио почетак једног литерарног и личног пријатељства које током три деценије трајања није имало ниједну мрљу, ниједан пад. Сећам се собе у којој смо причали, приче нам очито није било доста јер смо је наставили, сумрак се претворио у мрак, а попијени алкохол у нове, неочекиване плодове маште и инспиративне речи. Соба коју сам поменуо више не постоји, у њој сам одрастао и живео до своје педесете: могао бих рећи, у њој сам интелектуално и књижевно сазревао и написао – руком и на писаћој машини – половину свих својих текстова и књига. Шапоња и ја смо, те вечери, окружени стотинама књига других аутора (јер та соба била ми је и библиотека!), сигурно осећали да и наше идеје припадају негде ту: али, ни сањати нисмо могли да ће оне такође ускоро у неким библиотекама бити чуване у виду књига заједно са ауторима који су нас тад гледали виртуелно (већина из давно прохујалих времена и – Смрти). Када сам поново прочитао овај интервју, запањио сам се: скоро ништа у својим одговорима не бих мењао, штавише – многе тезе које сам ту изрекао после сам разрађивао у својим есејима или другим интервјуима, а чини ми се да ни мој сабеседник не би ни данас поставио суштинскија питања у вези са *Истраживањем савршенства* (првом објављеном књигом С. Дамјанова), иако бисмо свакако, уместо сатима, до касно у ноћ, могли о свему томе разговарати данима, па и недељама...

Ничеанска „весела наука“

– Само оне књижевне појаве које се опиру дефиницији имају истинску драж, то јест живе истински живот — каже овај прозаиста, критичар и књижевни историчар

Сава Дамјанов је рођен у Новом Саду 1956. године, у знаку Ваге. Школовао се у Новом Саду, где још увек живи и ради као асистент за историју српске књижевности на Филозофском факултету. Пише прозу, критику и књижевноисторијске огледе. Сарадник је многих југословенских књижевних листова и часописа, а текстови су му превођени на енглески, немачки, мађарски и словачки језик. До сада је објавио следеће књиге: „Истраживање савршенства“, Београд 1983. (проза); „Грађански еротикон”, Ниш 1987. (антологија); „Корени модерне српске фантастике”, Нови Сад 1988. (студија); „Колачи, Обмане, Нонсенси“, Београд 1989. (приче); „Шта то беше млада српска проза?“, Нови Сад 1990. (есеји и критике).

Књижевног стваралаца који се окушао у прози, али и у исписивању (критичких) текстова о прози, питамо о његовом односу према дијахронијском низу српске књижевности и према актуелним тенденцијама у светској књижевности.

Необични аутори и текстови

– Пре свега, као читалац и као писац, познајем само однос према књижевности, не признајући никакву двоструку визуру у којој би се „српска“ књижевност самеравала једним, а „светска” неким другим критеријумима. Јер, ту разлике уистину и нема: српска књижевност јесте (и била је!) део европског и светског литерарног низа (традиције), без обзира што то не одговара (и никада није одговарало!) њеним најбројнијим, најтипичнијим представницима, тим несрећним продуктима паланачког духа, локалних еуфорија и дубоке интелектуалне

ксенофобије Зато, по мени, ово питање тражи јединствен одговор, а ја га могу формулисати само крајње субјективно: постоји моја (искључиво моја!) историја књижевности, један низ писаца и дела које волим, којима ћу се увек враћати и од којих – у духовном смислу – потичем. Тај низ у великој мери је одређен и мојим дубоким отпором према неинвентивној, патетично-претенциозној, досадно-високопарној књижевности: стога у њему и нема много тзв. класика, него превасходно доминирају необични аутори и текстови којима није стран дух игре, известан језички хедонизам, смело напуштање конвенција, неумерена машта, радост стварања што води ка ничеанској „веселој науци"... Речју, то је књижевност какву су неговали Рабле, Сервантес, Маркиз де Сад, Лотреамон, Кодер, Хлебњиков, Хармс, Винавер, Борхес, Бартелми и какву данас исписују Џон Барт, Пинчон, Павић, Мекјуан, Виктор Јерофејев и многи писци моје генерације...

Нова проза код нас је називана прозом разлике (Сребро), или формизмом (Станојевић) и др. Наравно, све је потекло крајем седамдесетих, наместо дотад владајуће прозе новог стила.

– Како бисте дефинисали нову прозу и своје место у њој – или ван ње?

– Прозу о којој говорите не бих уопште дефинисао, из једноставног разлога што ми се чини да је њена прецизна дефиниција још увек немогућа. То је, свакако, добро за њу, јер само оне књижевне појаве које се опиру дефиницији имају истинску драж, тј. живе истински живот. Уосталом, нова проза још увек представља процес који траје и правци у којима ће се даље одвијати тај процес тешко се могу предвидети: у том смислу, свака евентуална дефиниција личи на покушај слепца да назре шта се догађа иза хоризонта. Могућ је само опис његовог тренутног лика, али такав опис који не претендује на коначност и дефинитивност: чини ми се да су то радили и критичари које помињете, као и још неки који су је покушали синтетички осмислити. Мени је важно што та проза инсистира на новини, на разлици, на динамизму форме, на нереалистичким (немиметичким) принципима, на слободној имагинацијској

комбинаторици и сличним компонентама; у том контексту видим и своје место у њој, место за које сам и сентиментално везан многобројним, разноврсним генерацијским (али и сасвим личним) нитима...

– Дух александризма – у којој мери ваше дело долази из библиотеке?

– Оно, несумњиво, долази и из библиотеке, исто толико колико и из снова, живота, видеотеке, маште, љубави, дискотеке... Притом, ове појмовне риме нису тек овлашна пошалица, него доказ да су сви ти (и други, непоменути) сегменти искуства у суштинској вези и да их стваралачки чин обједињује дарујући им непоновљиви сјај Уметности (зато би било тачније да смо написали Библиотека, с великим словом, јер она овде – као и све остало – нема дословни, већ симболички смисао). Мислим да сликовит одговор на ово питање нуди и моја последња прозна књига „Колачи, Обмане, Нонсенси“, у којој је забележено да ће се аутобиографија њеног аутора појавити 2044. године под (такође симболичким!) насловом „Кафане, Кревети, Библиотеке”: тиме је, надам се, речено све...

– Књижевност и модерни медији?

– Уверен сам да је двадесетовековна медијска револуција битно утицала и на радикалну промену књижевних парадигми, на рађање нове литературе чији ток можемо пратити већ добрих седам-осам деценија. Након фантастичних продора филма, стрипа, телевизије и видеа, рок и поп културе, продора који су дубоко обележили нашу епоху, књижевност више не може (и не сме) изгледати исто – наравно, уколико хоће и даље да опстане као релевантан цивилизацијски феномен! Дакако, постоје још увек писци (не тако малобројни!) који пишу из цивилизацијске

перспективе XIX века, не превазилазећи духовна и културолошка искуства грофа Толстоја или Бранка Радичевића, али и управо зато делују пре као фалсификовани експонати неког археолошког музеја него као наши савременици. С друге стране, најпродуктивнији токови данашње књижевности (токови који у будућности могу убедљиво репрезентовати ово време!) и те како респектују искуства модерних медија, тежећи усвајању оних њихових шифри које су традиционалној литератури недостајале. Имаући на уму такву синтезу и крупне иновацијске могућности које она пружа (а које су до сада тек једним – мањим! – делом искушане), више пута сам истицао да својим узорима сматрам не само писце поменуте у одговору на ваше прво питање, него и Пају Патка, Чарлија Чаплина, Ендија Ворхола, Џимија Хендрикса, монти-пајтоновце....

Верујем у нову синтезу

– Како гледате на постмодерну литературу; ту исцрпљеност естетике модернизма и трагање за новом интегралношћу: да ли је јачи импулс сумње и дух разарања, или је можда пресудан, ипак, могући „повратак Шехерезади“?

– Чини ми се да сам на то питање делимично већ одговорио: дакле, прави, аутентични повратак у књижевности никада није могућ (осим као пародија, или као кич-имитација). Ако бих ја, рецимо, данас и овде, написао (нови) десетерачки спев о почетку буне на дахије (вечна слава и хвала Филипу Вишњићу што га је још почетком XIX века написао!), како би то дело сваком иоле култивисаном читаоцу изгледало? Пример је, дакако, драстичан, али хоћу да укажем на немогућност продуктивног, релевантног понављања већ исцрпљених (исцрпљених управо дуготрајном употребом!) модела књижевног говора – а класични приповедачки модел, на који углавном мисле заговорници „повратка Шехерезади”, такође је такав. То не значи да примат дајем „духу разарања”, тј. превасходно деконструкцијском принципу: постоји широк спектар могућности између ова два супротстављена пола и ја верујем у једну нову синтезу, способну да обједини све

што је вредно и још живо како у самом том спектру, тако и у екстремима који представљају његове крајње тачке – мада се ваља запитати да ли у књижевности уопште и постоје крајње тачке, јер она има моћ да увек изнова превазилази границе до којих њени најекстремнији изданци у извесном моменту допру…

Пишем свашта и ништа

– Роман/прича – данас сутра?

– Писац се увек мора определити за сутра: на доброј традицији се учи („јуче“), „данас“ нуди драгоцена искуства, али и доминирајући пресек чије се угодне топлине ваља чувати, док „сутра” представља најузбудљивију непознаницу, истински ерос креативне маште. Дакле, роман и прича имају будућност уколико ту будућност поштују, тј. уколико не остану заробљеници прошлости и уколико не повлађују конвенционалном, осредњем укусу данашњице; само у тим релацијама проза може представљати нешто важно и у нашем времену – а „књижевност је или нешто важно, или није ништа“, како је то записао Жорж Батај…

– Шта је ново у вашој књижевној радионици?

– Питање ове врсте увек буди моју нечисту савест, јер ми се увек, у тренутку кад пишем неку нову књигу (односно док је она „дело у настајању“), чини да заправо не пишем ништа. Тај хаос и идеја, ти завршени и незавршени фрагменти, ти паралелни текстови, све су то неоплемењени састојци који – гле чуда! – на крају (као у кулинарству, као у алхемији) дају нешто боље, лепше, племенитије од њих самих (посматраних појединачно); код мене се ови процеси још и компликују јер увек пишем (ако пишем!) барем две-три потпуно различите ствари истовремено. Зато би најпоштенији одговор на ваше питање био – свашта и ништа: да, заиста, ја увек пишем свашта и ништа...

Дневник, 29. јануар 1991.
разговарао Ђорђе Писарев

Оно што ми привлачи пажњу у овом интервјуу, јесте чињеница да сам већ тада, као књижевни историчар-почетник, размишљао о својој („ИСКЉУЧИВО МОЈОЈ“) крајње субјективној историји књижевности: иако сам о њој наредних година и деценија маштао, чак конципирао и њено текстуално тело, никада је заиста нисам написао. *Моја приватна историја (српске) књижевности* остаће ми недосањани сан можда баш зато што сам – како је и те 1991. на крају разговора са Писаревим забележено! – увек писао и Свашта и Ништа истовремено? С друге стране, готово дирљиво-наивно ми делује прича о књижевности и савременим медијима (тј. о њиховој интеракцији), у доба када интернет још није постао глобални феномен и када је тзв. медијска револуција XX века била на измаку (а ни слутити нисмо могли шта нам доноси XXI век). Нова синтеза коју сам наслућивао свакако није могла да има у виду будућа дешавања у тзв. техносфери, али данас је никако не бих могао замислити без свега онога што (без)бројне виртуелне стварности и online светови подразумевају и као могућност и као праксу...

Широко поље веселе науке

„ЗА ОТВОРЕНО ДЈЕЛО" Сава Дамјанов

Највеће истине могу се изрећи, не само испод намргођених обрва, него и – можда још увјерљивије! –са нескривеним осмјехом на уснама. Екстреми, наизглед неспојиве супротности, кад се приближе и споје, творе једну очаравајућу ексцесну синтезу. Читалац је припадник све рјеђе врсте, која тим проређивањем само добија на квалитету и креативности

Свеопштост текста (свијет као писмо) натјерала је многе писце да интимност потраже у дискурсу који ће, прикупљајући најчитљивије пасусе стварности, бити разумљив само изнутра, у произвољном оквиру отворених граница. Све што је изван опажајне, сазнајне моћи текстуалног радника – припада неком другом тексту.

Углавном, прозни писац Сава Дамјанов долази из свијета бујне текстуалности, у коме ишчезава минимална разлика између теорије и праксе, у коме је све већ написано, јер су јасно видљиви трагови присуства Бокача, Раблеа, Вука и њихове (сенти)менталне сабраће:

– Ваш лик и дјело у упућеним књижевним круговима синоним су за специфичну и досљедну врсту отпора канонизованим формама. На неки начин заузимате у савременој српској прози мјесто „hommo ludens-а", оног који зна како развеселити књижевност. Да ли је то довољно тежак задатак?

– Искуство које посједујем, говори ми да то – барем за мене – није нимало тежак задатак; напротив: за мене је писање чин радости, чисте неспутане игре, а не квазипатетично мрчење хартије или фингирање високопарности и претенциозне

озбиљности. Најкраће речено, писање доживљавам као својеврсну ничеанску „веселу науку", па је стога оно за мене превасходно хедонистичка активност. Заиста, пишући неке своје приче толико сам уживао у њима, толико сам се радовао Тексту, да сам избегавао њиховео потоње читање сумњајући да рецепцијски ефекат може бити раван оном првобитном, непоновљивом, стваралачком. Најзад, важно је истаћи да онај ко на неки начин жели – како ви кажете – „развеселити књижевност", тај као своје подједнако блиске духовне претке прихвата и Чарлија Чаплина и Раблеа, Пају Патка и Хармса, монтипајтоновце и Стерију, на пример. Уосталом, отпор канонизованим формама добрим делом почива и на томе: на десакрализацији (традиционално схваћеног) Светог и сакрализацији Игре, на неумерености и каламбуру, на уверењу да се највеће истине могу изрећи не само испод намргођених обрва, него и – можда још уверљивије! – са нескривеним осмехом на уснама...

– У контрасту са овом, на снази добија друга слика. Све своје литерарне поступке, а и оне друге, базирате на академски дисциплинованој основи. Чини се да вјешто спајате очигледне супротности?

– Ласка ми, у вашем питању, не само то што сте утврдили за моје литерарне поступке, него и вишесмислене алузије на „оне друге" поступке – до којих ми је, заиста, веома, веома стало. Да ли је све то базирано баш на „академски дисциплинованој основи", не знам (нарочито када је реч о „оним другим" – пре свега ванлитерарним, животним поступцима), али је чињеница да екстреми, наизглед неспојиве супротности и најудаљеније (готово ирационално удаљене) тачке, када се приближе и споје, творе једну очаравајућу ексцесну синтезу. А управо та очаравајућа ексцесност, више од свега, дарује неопходну динамику и занимљивост како уметности, тако и животу.

– Заиста је тешко у прозном писцу Пост-Дамјанову (Кодеру фон Дамјаненку) пренознати Саву Дамјанова – књижевног историчара. Предмет Вашег истраживања су пјесници српске модерне, па и романтизма?

Мислим да то ипак није тако тешко. Јер оно што књижевни историчар Дамјанов истражује – улази у хоризонт интересовања Пост-Дамјанова писца. Зар о прози коју пишем не говори доста и чињеница да сам, у оквиру својих књижевноисторијских истраживања, објавио антологију српског еротског песништва XVII и XIX века, једну студију о фантастици у истом периоду, као и низ огледа и о песницима који су се – попут Ђорђа Марковића Кодера, на пример – бавили језичким експериментом и формалним иновацијама. Метафорично речено, књижевни историчар Дамјанов открива традицију којој припада Пост-Дамјанов писац и тако му (овом другом, писцу) прибавља домаће књижевноисторијско покриће – што је у нашој ксенофобичној култури више него неопходно.

– Колико је на формирање Вашег компликованог књижевног портрета утицала сарадња са Милорадом Павићем?

– Сарадња, а потом и дружење са Милорадом Павићем, свагда су за мене били занимљиви и подстицајни. Иако је све почело у оквиру Универзитета, односно на плану струке (крајем седамдесетих био сам Павићев студент, а потом, почетком осамдесетих, његов асистент), наш однос никада није обележавала академска конвенционалност: Павић је истински необична личност, човек који поседује редак дар да ствари види сасвим другачије (о чему најбоље сведочи његова проза!), радознали истраживач пун разноврсних знања, па је наша сарадња све време носила печат такве особености. Ипак, за мене је од врхунске важности била чињеница да сам у Павићу увек проналазио правог саговорника, који је имао слуха за моја интересовања, али који је умео и да ми укаже на просторе чије сам богатство тек потом откривао...

– Савремена књижевна теорија у центар пажње доводи све ређу врсту – читаоце. С друге стране, писци све чешће пишу о властитим литерарним проблемима. Какве су перспективе тог двоструко аутистичког комуникацијског пара?

– Не знам зашто би тај комуникацијски пар био аутистички, не знам ни зашто би уопште био **комуникацијски, нити зашто би морао бити пар**. Страст читања једнака је списатељској страсти и ја све мање верујем у истинитост поларизације писац – читалац. У случају „отвореног дела", на пример (термин којим Еко означава постмодерна литерарна остварења!), с правом се можемо питати чији је ауторски удео већи, пишчев или читаочев. Стога тематизовање саме књижевности, модел веома актуелан данас, истовремено представља и тематизовање писања и тематизовање читања. Перспективе су, дакле, изгледа, не толико у традиционалном појму комуникације, колико у (пост)модерном појму коаутрства, за које није битан квантитет већ квалитет: тзв. читалац можда заиста представља све ређу врсту, али зато врсту која својим проређивањем знатно добија на квалитету и креативности.

– Новосадска књижевно-теоријска школа, у својим институционалним оквирима, па и изван тога, пружа могућност младим писцима да у авантуру креација крену много боље опремљени него претходне генерације. Да ли то значи да ћемо ускоро добити интелигентнију књижевност од оне која се освајала голим исуканим талентом?

– Судбина воли непредвидљиве игре: таман смо у последње две-три деценије почели да назиремо светлост те – како је ви називате – **интелигентније књижевности**, таман се почело ослобађати дубинско биће нашег језика, када нам се догодио историјски удес који, бојим се, као и сви слични досадашњи удеси на овим просторима, неће – на овај или онај начин – поштедети ни књижевност (управо сам малочас прочитао изјаву једног заиста успешног војсковође о томе како књижевници треба да подижу дух – мислио је ваљда на морал?! – или на борбени дух?! – народа). Ипак, надам се да је продор једне нове интелигенције, култивисаније и универзалније књижевности код нас незаустављив, да се могу дешавати само кратке паузе, али да чекајући њену коначну победу, нећемо чекати оног чувеног фантомског Годоа...

Побједа, 12. август 1993.
разговарала Катарина Брајовић

Нестварна атмосфера будванског Трга пјесника, нестварно сугестивна и суптилна Катарина Брајовић (која ће – не случајно! – много касније објавити НЕСТВАРНО сјајан роман *Штампар и Вероника*!)... све то навело је овог HOMO LUDENS-а да кроз опуштену причу искаже оно што му је тада (ауто)поетички било најважније. Радује ме да сам још онда као своје узоре поменуо Чарлија Чаплина и Пају Патка, могао бих сад додати и Вудија Алена, М. Ц. Ешера и древне алхемичаре: много наизглед неспојивих спојева нашло би се на мом списку четврт века касније, када сам на крају свога књижевног Пута. Ипак, последње питање и мој одговор сетно, па и суморно, одјекују ми данас... Без обзира на умерену дозу оптимизма и код мене и код моје тадашње саговорнице, ипак бих рекао да још увек чекамо тог фамозног Годоа – али, није то усуд само балканских простора, него и дубинске цивилизацијске шифре која се у освит новог миленијума почела драматично мењати и све брже се мења (не у корист Књижевности и Уметности, нажалост)...

U početku beše fantastika, a potom je došla sloboda

Sava Damjanov je pokrenuo i biblioteku „Srpska fantastika", koju izdaje „Solaris" iz Novog Sada, priredivši roman Dragutina Ilića „Autobiografija odlazećeg"... Sasvim dovoljan razlog za razgovor sa autorom koji ovim knjigama unosi nove načine pisanja i čitanja u književnosti.

– Koji su koreni tvog interesovanja za fantastiku u književnosti? Koji su bili podsticaji koji te već početkom '80. uvode u istraživanje fantastičke književnosti?

– To je pre svega bilo interesovanje jednog pasioniranog čitaoca te vrste literature. Nije se radilo o tome da li je fantastika bila pomodna ili ne. U srpskoj literaturi u tom trenutku ona nije bila pomodna kao što je, recimo, '70. bila u hrvatskoj literaturi. Čitao sam pisce poput Edgara Alana Poa, Borhesa, Kafke, Džojsa, pisce koji nisu pripadali jednom realističkom modelu, a u srpskoj

Knjiga koja će zgroziti puritanske duhove. „Pričke" su istovremeno i knjiga koja čini više od rušenja tabua, koristeći se žargonom i lascivnošću da bi se narugala sterilnoj kritici i sterilnim književnim poetikama. Tako su „Pričke" ujedno i lascivno, veselo štivo za razbibrigu, ali i štivo radikalnog zahvata u seciranju književno-naučne analize i klišea u kulturi (Iz recenzije Predraga Markovića)

književnosti pisce poput Pavića, Crnjanskog, Nastasijevića, Kiša... Pavića sam počeo da čitam mnogo ranije nego što je on i postao poznat u srpskoj i svetskoj književnosti. Do teorijskog, naučnog i književnoistorijskog bavljena fantastikom došao sam čitanjem. U teorijskom i istraživačkom radu na fantastici vodila me je ljubav prema tekstu, ona ljubav koju sam i kao čitalac imao. Bez te ljubavi prema građi kojom se književni istoričar ili teoretičar bavi, u ovom slučaju fantastičkoj književnoj građi, rezultati zapravo nikada ni ne mogu biti dobri. Ukoliko se bez strasti, bez erosa, bez onoga što je Rolan Bart nazivao „zadovoljstvo u tekstu", pristupa na jedan teorijski način određenoj literarnoj građi, tada takav pristup doživljava promašaj. Ukoliko sam nešto dobro uradio na planu svog književnoistorijskog proučavanja fantastike, na planu proučavanja savremene fantastike i afirmisanja tog tipa literature kod nas, onda sam to uradio zahvaljujuči erosu koji me je privlačio pomenutoj vrsti literature. S jedne strane ja sam se fantastikom bavio kao književni istoričar, proučavajući je u starijim periodima srpske književnosti (predromantizmu, baroku, romantizmu, moderni), a s druge strane, pratio sam i najnoviju literarnu produkciju generacije kojoj i sam pripadam. To je dakle jedan krug interesovanja koji počinje sa srednjim vekom i pruža se sve do danas. U mom predgovoru, antologiji „Nove postmoderne srpske fantastike", dao sam jednu njenu kroki istoriju na dvadesetak stranica, od samih početaka do danas. Moje teorijsko bavljenje fantastikom nije samo proučavanje fantastičkih dela, već i bavljenje pitanjem šta fantastika kao književni postupak ili književni prosede jeste i po čemu se ona razlikuje od ostalih tipova književnih prosedea. To je podrazumevalo i poznavanje teorijske literature, pre svega svetske, jer se kod nas o fantastici, izuzimajući Zorana Mišića, Božu Vukadinovića i Jovicu Aćina gotovo uopšte nije pisalo.

– Generalno gledano, postoje dve teorije fantastike. Prema jednoj, fantastika kao žanr ili literarni prosede ne postoji pre kraja XVIII veka, a druga govori o tome da fantastika postoji

od kada postoji literatura. Kojoj teorijskoj školi si ti bliži i na koji način istražuješ istoriju srpske fantastike?

– Bliži sam teorijskoj školi koja smatra da fantastika postoji otkad postoji literatura. O tome je i Platon govorio u jednom od svojih poznatih dijaloga; da postoje dva tipa literature, jedna je „mimezis" a druga je „fantastike". „Mimezis" je ona koja podražava stvarnost, što bi danas nazvali realizmom, a „fantastike" je ono što izmišlja, što kreira novu stvarnost. Kad su u pitanju podsticaji koje sam mogao imati u srpskoj književnoj kritici i teoriji, osim Zorana Mišića, Bože Vukadinovića i Jovice Aćina, pravih uzora nije ni bilo. Zoran Mišić je imao više interesovanje za evropske fantastičke tokove (sastavio je jednu sjajnu antologiju francuske fantastike), dok se domaćom fantastičkom građom nije bavio. A Boža Vukadinović je, nažalost, tragično i prerano umro, tako da je njegovo istraživanje srpske fantastike ostalo nedovršeno. Jovica Aćin je tu verovatno predstavljao najznačajniji teorijski podsticaj. Međutim, vrlo značajne podsticaje imao sam iz sfere hrvatske književnoteorijske i književnokritičke misli. Velimir Visković je, kao kritičar koji je pratio literatum tzv. „hrvatskih borhesovaca ili hrvatskih fantastičara", prvo preko tekstova, a potom i kada smo se lično upoznali, bio vrlo inspirativan za mene i delimično me je uputio na izvore novije misli o fantastici u svetu. Takođe je tu bitan i Branimir Donat koji je sastavio, početkom '70. jednu veliku, lepu i uspešnu antologiju hrvatske fantastike, koja zahvata isključivo XIX i XX vek. On je imao niz značajnih tekstova o svetskim, hrvatskim i srpskim piscima fantastike, doduše samo savremenim, no i ti tekstovi su mi bili podsticajni. Kada je reč o srpskoj kritici, veoma mnogo mi je značio i lični kontakt, prvo isključivo profesionalni, a potom i prijateljski, sa Miloradom Pavićem, koji je sigurno jedan od najznačajnijih srpskih pisaca fantastike i ne samo srpske, već i evropske. Kao književni istoričar, on nije mnogo pisao o fantastici (iako ima nekoliko značajnih književnoistorijskih studija o baroku, predromantizmu i klasicizmu), međutim, on je sam pisao fantastiku i čitao je mnogo fantastičkih autora. Neki razgovori sa njim, njegova

čitalačka iskustva koja se odnose ne samo na svetske autore, nego i na starije periode srpske književnosti, njegova upućivanja na zanimljive probleme u fantastičkom kontekstu, sve to za mene je bilo dragoceno. Uz sve dužno poštovanje prema do sada pomenutim imenima i meni inspirativnim piscima i kritičarima, čovek je u ovakvoj vrsti posla, dakle, kada uđe u oblast u koju pre njega gotovo niko nije ušao, u suštini surovo sam. U istoriji književnosti, ili teoriji književnosti, kad uđeš u nepoznatu oblast kojom se pre tebe gotovo niko nije bavio, tu očito niko suštinski ne može pomoći. Tako da ni strani autori koji su se bavili teorijom fantastike, prvenstveno mislim na Cvetana Todorova, koji je tada bio možda jedan od najuticajnijih svetskih teoretičara fantastike i kod nas manje poznatog, ali takođe vrlo uticajnog Emesta Rabkina, nisu mogli da mi pomognu puno. Pomogli su mi utoliko što sam mogao više negativno nego pozitivno da se odredim prema nekim njihovim teorijskim postavkama, jer se one na fantastičku građu srpske književnosti nisu mogle primeniti. Svaka književnost, bez obzira što je književnost univerzalni fenomen, ima neke svoje civilizacijske i druge specifičnosti.

– Uzimajući u obzir sve podsticaje koje si imao i od domaćih i od stranih autora koji su se bavili fantastičkom književnošću, na koji način određuješ svoje pravce kretanja u istraživanju? Do kojih teorijskih postavki dolaziš?

– Odgovor na ovo pitanje je višeslojan. Naravno da istraživač nekog problema mora imati na umu sve, ali u tom vidokrugu nije sve podjednako važno. Kad sam pravio skalu važnosti, moram priznati da sam bio pomalo subjektivan i da sam davao primat onim fenomenima u okviru fantastičkog literarnog koncepta koji su mi i kao čitaocu i kao piscu bili najbliži. Praveći svoju istoriju srpske fantastike, zapravo, istovremeno sam, govoreći figurativno, stvarao i sopstvenu literarnu tradiciju, tradiciju mojih literarnih očeva, dedova, askurđela. To je jedan subjektivan faktor koji se nikako ne može izbeći, jer nauka o književnosti, za razliku od matematike i nekih drugih egzaktnih nauka, ne može da se svede

na čistu objekciju, ona uvek podrazumeva i ukus i sentiment i emociju i sve ono što je intimno. S jedne strane je bilo stvaranje i otkrivanje sopstvenih literarnih preteča, a javio se i istorijski problem, kako podeliti jedan ogroman prostor od osam vekova na periode. Krenuo sam iz sredine, s knjigom „Koreni moderne srpske fantastike", koja je objavljena 1988. i u kojoj sam se bavio periodom XVIII i početkom XIX veka i pojavama što su anticipirale modernu srpsku fantastiku. Sa stanovišta tog perioda, kad sam bacio pogled unazad, bilo mi je mnogo jasnije na koji se način fantastika u baroku ili srednjem veku razlikovala od fantastike u predromantizmu, a ova od moderne srpske fantastike i razlika između postmodernog i modernog tretmana fantastike. Pozicija koju sam kao istraživač zauzeo u vremenu, bila je najbolja pozicija, sa nje sam mogao videti i unazad i unapred čisto. Uočio sam tri veća perioda u istoriji srpske fantastike i četvrti, čije rađanje upravo pratimo. Tri veća perioda čine: rani, koji obuhvata srednjovekovnu srpsku književnost i baroknu, drugi je period rađanja moderne srpske fantastike i obuhvata književnost XVIII i XIX veka, koji je trajao do polovine '70. Četvrti period, čiji sam akter, a za čijeg rodonačelnika smatram Milorada Pavića, je period postmoderne fantastike, čijem rađanju upravo prisustvujemo.

Žanrovski se zna šta su priče, žanrovski se zna šta su romani,ali šta su „pričke", to se žanrovski ne zna. Ako se izbriše R ostaju pičke, ali to nije književni žanr (već nešto mnogo lepše). Napravio sam jedan žanrovski fazon i ta jezička igra rečima ima težinu. Ona neće da bude samo lascivna.

– Ne samo da si kao kritičar i teoretičar pratio srpsku postmodernu fantastiku, nego si u njenom rađanju učestvovao i kao pisac. Na koji način se teorijski rad i beletrističko ispisivanje fantastike prožima u tvojim romanima i pričama?

– Ista ruka koja je pisala i studije o fantastici, sastavljala antologije srpske fantastike, pisala je i moje prozne knjige. To

nije bio pralelni stvaralački ili literarni proces, nego deo, kako bi to rekao Andrić, dva lica iste sudbine. Jedno lice te sudbine se iskazivalo u književnoistorijskom i kritičkom radu na fantastici, a drugo u ispisivanju same fantastike u mojim romanima i pričama. Kada je reč o mom prvom romanu, „Istraživanje savršenstva", čini mi se da sam tu bio bliži fantastici u tradicionalnom smislu tog pojma. To je u izvesnom smislu hermetički spis, nedavno je upravo na njegovom primeru, na jednoj promociji mojih novih knjiga, Franja Petrinović uočio da sam ja, istražujući fantastiku, zapravo stvarao i svoje literarne očeve (mislio je na moje otkriće proze D. Ilića). U tom smislu jedna je ruka radila oba posla, ja sam pisao, ali sam istovremeno i tražio autore koji su u prošlosti pokušavali da rade slično što i ja danas. U svojim pričama takođe sam ispisivao fantastiku, ali na postmodemi način. Fantastike ima i u zbirci priča „Kolači, Obmane, Nonsensi" i u najnovijoj zbirci „Pričke"; obe su pisane u jednoj vrsti nemimetičkog prosedea. One neće da budu mimezis i prave otklon od stvarnog koda na najrazličitije načine, tako u jeziku, tako i u formi.

– Koliko „Pričke" predstavljaju još jedan tvoj ulazak u prostor terra incognita? Koliko u njima istražuješ sad ne samo nove načine i modele pisanja, već i novo čitanje proze? Koliko ima fantastike u „Pričkama"?

– Ja to više ne bih povezivao samo sa fantastikom. Aleksandar Jerkov je u vezi s tim rekao otprilike ovo: koliko je u početku fantastika (kao Savina literarna sudbina) bila neka vrsta otklona od politizovane i društveno funkcionalizovane literature (koja je odvajkada predstavljala našu bolest), onda je sada sa „Pričkama" u tom razvoju sloboda zapravo njegova literarna sudbina. Ja bih rekao slično: u početku je fantastika bila osnovni vid moje literarne slobode, a potom se ta sloboda proširila i na jezik i na žanrove i na sve ostalo. U „Pričkama" sam više pravio prodore u oslobađanju jezika, u otklonu od diktirane stvarnosti na jezičkom planu nego što sam to pravio

na fantastički način. Jezik je, dakle, ono što „Pričke" čini istinski neobičnim, ta jezička igra, pomalo uvrnuta, iracionalna, opscena igra koja ih otklanja od jednog realističkog tipa pripovedanja. I sam naslov knjige govori o tome. Žanrovski se zna šta su priče, žanrovski se zna šta je roman, ali šta su pričke, to se žanrovski ne zna. Ako se izbriše R ostaju pičke, ali to nije književni žanr, (već nešto mnogo lepše). Napravio sam jedan žanrovski fazon i ova jezička igra ima težinu, ona neće da bude samo lascivna... A kao SAVA POST DAMJANOV, autor „Prički", želim da se poigram, da autoparodiram, autoironiziram svoje postmoderno usmerenje. Sam naslov je primer kako reč može biti istovremeno i šifra, oznaka za novu žanrovsku odrednicu. Poput toga ja, naravno, i neke druge reči, npr. iz političke sfere, destruiram, recimo: NDH je „Najnoviji Damjanov Hir", SDB je „Save Damjanova budalaština"; sve te i slične reči zaista često koristim kao šifre. Hoću da njihova ustaljena tradicionalna značenja promenim. Kod nas je književnost vrlo često zamenjivala politiku, istoriju, i meni je toga dosta, ja neću da SDB bude ono što jeste – Služba državne bezbednosti. Za mene to jeste „Save Damjanova Budalaština" ili „Save Damjanova Bezobrazluk", ili nešto treće. Hoću na taj način da izrazim svoj bunt protiv ustaljenih značenja reči, ali i protiv jednoga društvenog, pa i kulturološkog konteksta koji nas stalno pritiska. Jedna od najviše šifriranih reči u mojoj knjizi je Bog. Ja sam 33 puta Boga uzeo kao puku šifru i svako slovo je bilo početak jedne reči, koja sa teologijom nema nikakve veze. Ako, pak, govorimo o unošenju mog imena u razne reči-šifre, ako o tome pričam ili razmišljam, uvek sam pomalo melanhoničan. Jer knjiga „Pričke" je jedna autobiografska knjiga, ona poput Borhesovih reči u eseju o Šekspiru: u svakom svom kutku skriva delić samog autora. Ja naravno i otkrivam delić sebe i poimence, ali vrlo često kroz taj sloj igrivog, šifriranog, parodijskog, dekonstrukcijskog, promalja se jedna istinska tuga, melanholija. Jer u suštini, pisanje je čin velike samoće, jedan čovek koji sedi uveče, ili posle podne ili ujutru, sam za belom hartijom i šifrira reč Bog na 33 načina, taj čovek mora biti suštinski usamljen, drugi normalni ljudi u to

vreme idu u šetnju ili na Štrand, ili izlaze u kafane. Možda sam baš stoga na izvestan način želeo i da se ispovedim, ubacivanjem Save Damjanova, njegovih refleksija (koje će se često pojaviti u plaštu parodije), o samoći, o nemogućnosti ljubavi u svetu itd. To je valjda najintimniji sloj „Prički".

– Kao pripadnik mlade srpske proze na početku svog književnog rada i danas kao pisac postmodernizma, kako vidiš okvir u kom se nalaziš i koliko on odgovara pravom stanju stvari?

– Lično mislim da je postmoderna pomalo isforsirana, pomalo etablirana kao književnokritički pojam. Uostalom, moja antologija i antologija Aleksandra Jerkova „Srpske proze postmodernog doba" su tome takođe krivci i mislim da priča o postmoderni počinje polako da se utišava i da će nastati neka nova priča. Koja je ta nova priča, ne znam. Voleo bih da budem i u toj novoj priči i trudiću se da, kao što sam nekada učestvovao u kreiranju priče o mladoj srpskoj prozi i priče o postmoderni, učestvujem i u njenom kreiranju. Ne zato što mislim da je važno biti u trendu, već što me moj literarni habitus stalno vuče ka istraživanju novog, ka onom što je terra incognita. Ne uzbuđuju me poznati tereni, uzbuđuju me nepoznati tereni. Na primer, vrata jezički otvorenog erotski i lascivnog diskursa u srpskoj književnosti gotovo potpuno su zatvorena. Imam hrabrosti da kažem da sam smelo ušao u takav diskurs jer mislim da je on jednako legalan kao i svaki drugi književni diskurs. Ušao sam u njega jer smatram da treba ući u one zone koje su jezikom nedodirnute. Ta vrsta opscenog i lascivnog govora otvara neke nove svetove i neka nova značenjska polja. U tom smislu vidim sebe kao autora koji je radikalan, ali i koji je prvi ili barem među prvima smeo da prođe zaista sve granice slobode jezičkog izražavanja i da uđe u tu sferu rableovskog, opscenog i lascivnog. Kada kažem rableovskog, mislim na ono što je Volter rekao o Rableu kao o piscu koji je opscen, lascivan, koji je jezički do krajnjih granica slobodan. Volter, koji ga isprva nije voleo i koji

je smatrao da je to nedopustivo u književnosti, na kraju života je promenio mišljenje i rekao da je Rable dobar, ali u jednoj nacionalnoj kulturi dovoljan je samo jedan takav pisac. Voleo bih da te Volterove reči budu jednom upućene i meni; to bi mi bio najveći kompliment...

Nezavisni, 18. novembar 1994.
razgovarala Marija Gajicki

Прва асоцијација: сумрак моје мансарде у којој сам – градећи је импровизовано готово деценију и по раније, као ПРИВРЕМЕНИ смештај – обитавао и наредних десет година, дакле четврт века укупно, што у **оптималној** варијанти представља трећину целокупног људског живота! Ипак, волео сам тај простор и за њега су везане неке кључне одреднице моје судбине – мада ни слутити нисам могао да ће то бити тако када сам се усељавао у њега! Можда баш зато нигде другде није могла бити (аутентичније и лапидарније!) изречена мала исповест пред крај интервјуа о писању као усамљеничком чину, меланхоличној самотности сваког ствараоца и о жудњи за Љубављу? На шта се савршено надовезује прича о бартовски схваћеном „задовољству у тексту", које сад доживљавам и емотивно и ескапистички у исти мах. У прилог последњег поменутог иде и сам наслов, али запитајмо се и о контексту епохе када се све ово одигравало (моји тадашњи текстови и језичко-уметнички феномени који ме привлаче, дијалог са Маријом Гајицки, најзад и *Независни* магазин где је тај дијалог објављен…). Не бих се држао клишеа о деведесетим јер они уистину јесу клишеи, најчешће далеко од истине јер су превасходно идеолошки обојени – каква је, уосталом, била и читава епоха чији су крај означила баш збивања деведесетих (идеолошки све разнобојнија што се више ближио тај фамозни КРАЈ). Стога бих и после огромног временског периода који је прошао од тада поновио да су *Причке* – иначе мени једна од две најдраже књиге које сам написао! – својеврстан вапај за СЛОБОДОМ: не само књижевном, језичком, цивилизацијском, него и СЛОБОДОМ у најличнијем, најинтимнијем смислу (а она је најважнија од свих!)…

Бог, Бордел и Бирцуз

На прагу трећег миленија треба нешто радикално мењати: Сава Дамјанов

Аутор признаје да је склон свим пороцима (осим грамзивости), те да је стога жене и вино љубио (и љуби) страсније него књижевност и успех..., да је између манастира и бордела увек бирао бордел, а између Библиотеке, Борхеса и Бирцуза, наравно – Бирцуза.

– У ЕПП „потерници“ на крају своје управо објављене збирке „Причке” (издање „Времена књиге”) наш саговорник новосадски књижевник Сава Дамјанов признаће да је „склон свим пороцима (осим једног – грамзивости) те да је стога жене и вино љубио (и још увек љуби) страсније него књижевност и успех... да је између манастира и бордела увек бирао бордел, а између Библиотеке, Борхеса и Бирцуза, наравно – Бирцуза.

– Тих личности међутим, нема у овој књизи постмодерних прича, шестој по реду од истог аутора. Али, има атмосфере „Нов” је аутор, с презименом Пост-Дамјанов.

– О каквој титули је реч, питамо, световној или духовној: нешто као Велики, Мали Пост, пост-рестант...?

САВА ДАМЈАНОВ: – Аванзовао сам! Јер док сам у претходној прозној књизи, „Колачи, Обмане, Нонсенси” био само фон (Дамјаненко), а у првој, „Истраживање савршенства” једноставно, Сава Дамјанов (без икакве „титуле”), сада сам у „Причкама” постао Пост-Дамјанов. То вам је отприлике као када неки Темплар, после неопходних степеница које мора прећи, једнога дана постане Велики Мајстор Реда. У том смислу, очито је да Пост између мога имена и презимена представља

истовремено и световну и духовну „титулу": то, рецимо, може означавати оно што од аутора остаје постскриптум (у профаном смислу, само име на корицама написане књиге, а у спиритуалном – оно неописиво, чудесно стање његове душе када та књига добије свој лик и почне самостални живот, изван корица неке фасцикле или компјутерске дискете). А термин „титула" стављао сам под наводнике да би се наслутило како је све то, можда, у једној помало болној функцији аутопародирања.

БОРБА: – Ваш претходник Сава Д. написао је, објашњавате, ремек-дело, а ви се бавите „крхотинама" ремек-дела...

С. Д.: – Будимо прецизни: он је у једном часу само сањао да напише РЕМЕК-ДЕЛО, али тај сан – као и већину својих најплеменитијих снова – никада заправо није реализовао. Јер, да га је истински реализовао, то РЕМЕК-ДЕЛО никада нико не би могао растурити у крхотине, па чак ни његов Пост алтер-его. Ради се превасходно о свести да нас вишевековна традиција просто загушује ремек-делима (од којих су нека и лажна); уосталом да није тако, не би се барем четири године студирала светска књижевност? Стога и верујем да су први изазов литератури будућности оно што називам „ремек-делцима", текстови што поседују много више радости и лакоће, али не и мање мудрости или вредности. Као што дете поседује више радости и лакоће од одраслог, зрелог човека, а то не значи да је лишено своје специфичне мудрости и, несумњиво, вредности...

Б: – У једном сегменту трагате за Тајном Господњег имена, да бисте на крају закључили да је реч о Богу- синониму Усамљености, Ноћи, Ништавила... Пошто је атеизам демоде, идете ли бар у цркву и која је ваша религија?

С.Д.: – То што се Бог овде открива као Усамљеност, као исконска Ноћ, као бескрајно Ништавило, нема никакве везе са атеизмом. Напротив, чак и у оквиру хришћанства постојала су – и још увек постоје – бројна учења која су Бога доживљавала на начине другачије од ортодоксног (сетимо се само гнозе,

богумилства...). Религиозност се никада, па ни данас, није исказивала пуким похођењем (било које!) цркве: тамо може да уђе, и неретко улази, свакојака хуља, лицемер, па и суштински безбожник. Ако бих желео да дефинишем свој религиозни осећај, онда бих рекао да је он најближи архаичном паганству (у извозном, позитивном смислу тог појма). Само, то моје паганство је много индивидуалније од наведеног: наиме, верујем у своје личне богове, ту веру не делим ни са ким (управо зато што је само моја) и те богове ја пре свега волим да бих им се тек потом — или управо стога! — могао дивити, да бих могао ослушкивати њихове тајанствене шумове и наслућивати значење њихових мистичних порука.

Б: – На крају, уместо биографије, расписана је потерница за аутором „Прички", „Ђаволовим шегртом". Шта је дотични скривио? (Једна од оптужби је да је написао „вулгарну" и „бласфемичну књигу")...

С. Д.: – Дотични је, пре свега, скривио језик и поменуте квалификације се – опет пре свега – управо на језик односе. Пост-Дамјанов је имао смелости да уђе у многе табу-зоне, да се врло слободно поигра језиком, да га кодира и декодира као прави ученик и дугогодишњи проучавалац Ђорђа Марковића Кодера, највећег језичког чудотворца којег је српска књижевност имала. А једна од битних табу-зона чије сам устаљене законе, чини ми се, нарушио јесте и она догматично-теолошка: јер, како схватити да онај ко себе именује Ђаволовим Шегртом, а своју књигу бласфемичном, гаји било какву веру, макар и онакву о каквој сам мало пре говорио? Међутим, ко верује у своје богове, мора веровати и у своје демоне (који се у „Причкама" најчешће исказују кроз опсценост и пагански слободну телесност); ко, пак, воли своје богове, каткад ће се – као и у свакој љубави – можда наљутити на њих, похулити их, или им се тек подсмехнути ведро и незлобиво...

Б: – Са сигурношћу сте утврдили да Уметност не сме никад бити „као укусно преливен паприкаш". Каква уметност треба да буде?

С. Д.: – Али сам, такође, у једном другом тексту, уствpдио да Уметност може да се прави од разних других хранљивих и питких састојака! Не могу вам рећи каква уметност треба да буде, јер чак и тамо где сам тврдио да знам, у ствари сам се завитлавао на рачун сваког поетичког нормативизма. Лично волим уметност која подсећа на ничеанску „веселу науку", дакле која није досадна али ни глупа, која уме да забави али и да нешто битно каже...

Б: – Зашто осим фиктивних и мртвих, нема стварних, живих ликова? Изузимајући Саву Д.?

С. Д.: – Мислим да у устаљеном поимању односа између „фиктивног" и „стварног", данас на прагу трећег миленијума, треба нешто радикално мењати. Јер, у ком то смислу Паја Патак или Мики Маус нису били, и још увек јесу, једнако „фиктивни" или „стварни" као и Волт Дизни? За мене су, рецимо, скитница Шарло из немих филмова и Чарли Чаплин једнако „стварни", јер данас обојица постоје само на један („фикционални") начин – на филмској траци. Волео бих да и Сава (Пост или не) Дамјанов, онда када се заувек пресели у царство сенки, буде у свести читалаца једнако фикционално-стваран као и ликови које је у својим књигама креирао или их, попут поменутих, преузимао.

Борба, 23. децембар 1994.
разговарала Весна Рогановић

Можда би било довољно рећи да већ наслов овог разговора са Весном Рогановић говори СВЕ?! Али, постоји контекст који никада нећу заборавити: тај суморни зимски дан пун светлости у мени, Неко са ким сам заједно дошао до тадашње зграде *Борбе* у центру Београда, али и оно што се дешавало после фотосеансе тамо и интервјуа уживо. Није случајно да кроз све моје одговоре провејава прича о љубави – у разним обличјима и разним речима испричана! Чак и када говорим о Богу Усамљености и Ђаволовом Шегрту (који је страствено везан за сопствене демоне), чак и када апострофирам суштински БОЛНО аутопародирање, чак и када призивам лакоћу и радост Мудрости оличене у фрагментима (Живота, Уметности…), Фрагментима које сам назвао „ремек-делцима"… Можда је, ипак, због свега тога – али и због много чега неизреченог! – најважнија следећа поента: све, баш СВЕ на крају о(п)стаје у виртуелном, спиритуалном, фикционално-**стварном** виду, ако уистину настави да егзистира и када у тзв. материјалном свету нестане…

Изазов алтернативности

Моје опредељење за фантастику представља једну врсту ескапизма, али и једну врсту отклона и бунта против годинама доминантне и етаблиране литературе – каже Сава Дамјанов, писац и књижевни историчар.

– Када је у питању савремени књижевни тренутак и прошлогодишња издавачка продукција, онда је готово незаобилазно име писца и књижевног историчара Саве Дамјанова. Пре свега због приређивања антологије „Нове (постмодерне) српске фантастике" која на теоријски релевантан начин именује, не само једну другачију врсту писма, већ и један, како се сада чини, преовлађујући поетички ток српске књижевности. Не само као писац књиге прозе „Причке" и „Колачи, Обмане, Нонсенси", већ и као књижевни историчар још од студије „Корени модерне српске фантастике", Сава Дамјанов је посвећен проучавању овог особеног и другачијег поетичког тока у српској књижевности. Такође, прошле године је приредио за штампу роман „Аутобиографија одлазећег" Драгутина Илића, неправедно заборављеног и потиснутог писца који се сада открива као један од значајних аутора фантастичке књижевности. Разговор зато и започињемо управо од опредељења Саве Дамјанова и као писца и као књижевног историчара за фантастику и за ту врсту готово алтернативног тока српске књижевности. О тој врсти изазова он каже:

– За фантастику сам се заинтересовао пре свега као читалац, што је била основа и за сваки други вид бављења. Читајући писце фантастике, као што су Едгар Алан По, Кафка, Булгаков, Павић и многи други, заправо сам стицао драгоцено литерарно искуство за које сматрам да је специфично и непоновљиво. Специфичније и другачије него да сам читао друге писце. Одатле је проистекло и моје књижевноисторијско и теоријско бављење фантастиком, које ми је представљало изазов уласка, интерпретативног и духовног, у један другачији

тип литературе него што је била литература која је доминирала у уџбеницима, литературе каквој су нас учили у школама, превасходно реалистичке провенијенције.

Литерарни и духовни преци

– Колико је фантастика утицала на ваша опредељења, формална и поетичка, и као писца?

– Почео сам да пишем прозу која је била, условно говорећи, фантастичке провенијенције јер ме је ка њој привлачило нешто што је представљало алтернативу. Могао бих рећи да је у писању моје опредељење ка фантастици представљало неку врсту ескапизма, неку врсту отклона и бунта, дакле не само бега, већ и бунта против етаблиране литературе која је код нас, као што знамо, неминовно морала, да би се легитимисала ка релевантна, бити заокупљена историјским, политичким и уопште судбоносно важним темама. Дакле, у том смислу је фантастика представљала једну врсту лакоће која има своју семантичку и сваку другу врсту тежине.

– Склони сте једном другачијем читању, тумачењу и вредновању традиције и књижевне историје?

– Она литература којом сам се бавио као књижевни историчар, интересовала ме је због тога што ми се чинило блиским ономе што као писац и аутор пишем. Није случајно што сам више од десет година посветио истраживању песничког дела Ђорђа Марковића Кодера, који је тако савршено експериментисао језиком. Управо зато што ми је он представљао подршку, више него ико други, у томе што сам и сам писао. Једноставно видео сам да постоји неки духовни отац који ми даје неку врсту подршке, или како би то Борхес рекао, временског лука који ме спаја са њим и у том смислу легализује неки мој рад. Тај књижевноисторијски низ који сам истраживао и који сам покушавао да афирмишем, са фантастиком у првом плану, јесу све оне традиције које нису доминантно у знаку Вука, дакле традиција еротске српске књижевности, језичка и

експериментална традиција и још неке које су алтернативне у односу на доминантну традицију. Интересовало ме је оно што је на неки начин алтернатива. Оно што може из перспективе савремене рецепције да било ког савременог читаоца узбуди, да не делује само као пуки литерарни споменик, него да се може читати као занимљиво и релевантно штиво.

– Из таквог схватања проистиче, вероватно, и једно другачије поимање фантастике?

– Фантастику схватам као једну текстуалну стратегију, а не као једну врсту традиционалног моделовања чудесних и натприродних догађаја. Пре свега, као врсту текстуалне стратегије која неће да буде мимезис, која неће да буде подражавалачка и да имитира стварност, већ која хоће да прави отклон од традиционалне слике стварности.

Немиметичке компоненте

– У том смислу могуће је говорити и о постмодерној фантастици?

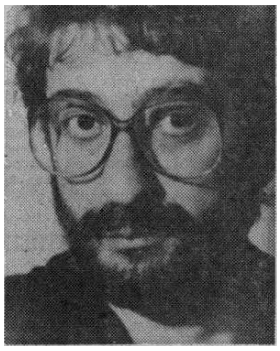

– Постмодерна фантастика постоји онолико колико постоји и постмодерна литература уопште. Уколико се сложимо да постоји постмодерна књижевност и постмодерна уметност, онда можемо говорити и о постмодерној фантастици. Фантастика постоји откад постоји и историја књижевности и она је у свом развоју доживљавала одређене мене какве је и сама књижевност у свом развоју доживљавала. Дакле, фантастика у раздобљу ренесансе и у раздобљу романтизма није била иста. Фантастика у постмодерни није исто што и фантастика у модерни. У том смислу, постомодерна фантастика, по мом мишљењу, разликује се од оних ранијих, традиционалнијих видова фантастике утолико што се више не легитимише као фантастика, већ представља само једну

од немиметичких компоненти текста. Као што су и пародија, иронија, интертекстуалност и метатекстуалност. Фантастика је још једна од компоненти тог реда која постомодерни текст чини у целини немиметичким, постмодерни текст чини нечим што би се могло назвати ara combinatoria.

– У издавачкој кући „Соларис" покренули сте библиотеку српске фантастике. Прва књига која се појавила јесте роман Драгутина Илића. Каква је замисао и како ће та библиотека изгледати?

– Реч је о замисли једне мегаантологије српске фантастике од средњег века па до данас. У неких тридесетак књига она би требала да представи најбоље ауторе тог типа литературе код нас, у појединачним књигама, изборима, антологијама и прегледима. Она ће имати откривалачку димензију, као што је случај са Драгутином Илићем, али ће такође представити и неке етаблиране ауторе у овом виду стваралаштва.

– Када је у питању проза, чини се да је сада врло доминантан и преовлађујући поетички ток у српској књижевности везан за ауторе с почетка осамдесетих, којима и ви припадате?

– У питању је онај поетички ток који је везан за могу генерацију и за неколико старијих аутора као што су Пекић, Киш, Павић и Албахари. Тај поетички ток условно можемо назвати постмодернистичким и он се помаља захваљујући не само стицају књижевноисторијских околности, него и стицајем квалитета и иновантности остварених текстова. Тај ток је дуго био, као што би рекли руски формалисти, побуђеничка периферија. Он још није постао стерилно етаблиран, али ће се појавити нови млади писци и он ће бити нагризан изнутра. То је истовремено и лепо и тужно

Дневник, 11. јануар 1995.
разговарао Фрања Петриновић

Да ли је тадашња алтернативност и данас остала ТО, у поетичком и ширем културолошком смислу? Да ли се некадашња „побуњеничка” периферија књижевно етаблирала и постала оно што су руски формалисти звали литерарни центар? Да ли бих био срећан и осећао да моја вишедеценијска књижевноисторијска и језичкоуметничка истраживања нису била узалудна ако бих на прво питање могао да одговорим са НЕ, а на друго са ДА?! Цивилизацијска стварност ипак даје јасне одговоре, због којих ћу прибећи аутоцитату: „То је истовремено и лепо и тужно” (како гласи последња реченица коју сам тад изговорио Фрањи Петриновићу у диктафон)…

Неизрециви сјај Ероса

– Недавно је новооснована издавачка кућа „Орфеус" из Новог Сада, у едицији „Панонска светла", објавила „Глосолалије" – изабране и нове приче др Саве Дамјанова. Овај новосадски стваралац, иначе професор Филозофског факултета, књижевној публици је познат не само као прозаиста и песник, већ као књижевни историчар и критичар. Текстови су му превођени на енглески, немачки, француски, мађарски, словачки и македонски језик. Његове приче заступљене су у неколико антологија савремене прозе.

– Књижевна критика је у изабраним и новим причама „Глосолалија" запазила многе песничке елементе, пре свега језик, који се изборио за позицију главног јунака. У предговору „Глосолалије", Ненад Шапоња, између осталог, каже „...Ова проза свој аутентични коефицијент разлике налази у радикалном оспоравању Текста, Знања и Значења, у дистанцирању од доктринарне логике подразумеваних

Шта је писац хтео да каже?

– Да, заиста: Језик је нека врста текстуалног Бога, каже Сава Дамјанов, његови путеви су незнани, он је непредвидив. неразумљив, ирационалан и – моћан! Зато је погрешно питање „шта је писац хтео да каже?; треба „интуитивно" (превасходно интуитивно!) осетити куда нас води језик неког дела, у којим се „могућим" (а не само конкретним) значењима разгранава. Мртва је за мене књижевност која у себи не поседује ту могућу језичку игривост, књижевност која је на том плану јасна, недвосмислена, рационално-логички схватљива...

конвенционалних и разумских поставки света." Можда му је и због тога у савременој српској књижевности додељено сасвим посебно, издвојено место.

Праву књижевност ствара језик

– По чему се нове приче из „Глосолалије" разликују од ваших претходних кратких прозних форми?

– Мислим да се оне у бити не разликују од претходних прича. Јер, све њих је писала иста (моја?) рука, све оне су „ромор" исте Таме (или исте Светлости?), све оне происходе из истог ужаса (или усхита) мога Бића. Но ако читаочевом оку ипак делују у извесној мери другачије, онда треба поверовати да су се – можда? – и та рука, и та Тама (Светлост), и тај ужас (усхит?), током времена мењали.

– Конвенционалне књижевне форме су вам стране, а језик је, према тврдњи књижевне критике, заправо главни јунак ваших прича. Да ли је то пут којим сада иде српска (прозна) књижевност?

– Не знам којим путем сада иде српска проза, нити ме то уистину занима. Читам само оно што ме привлачи, оно у чему налазим и делић свог (литерарног) сна, оно што поседује властити, непоновљиви идентитет. Стога је разумљиво да су ми конвенционални, исцрпљени и статични облици књижевног изражавања и као писцу и као читаоцу сасвим страни, одбојни. А језик, језик у свему томе има улогу која бескрајно надилази главног јунака: језик је чаролија по себи, језик је бесмртни ентитет (иако се његови појавни облици мењају), језик је Космос чије шифре никада нећемо одгонетнути. Праву књижевност ствара језик, аутор је ту само посредник којим – хтео он то или не – господари језик.

– Чему служе еротске илустрације из „Глосолалије": изабране и нове приче иначе врве од бурлескно-еротских садржаја?

– Оне (еротске илустрације) ничему не служе, оне су једноставно ту, оне су отисак (битан отисак) једног – такође битног! – дела моје личности, мог живота, моје маште. Ако су, каткад, прожете хуморним, бурлескним, гротескним, карневалским, онда то говори о Еросу као о принципу радости: када упутим поглед ка мрачном метафизичком небу нада мном, осећам да га суштински разведрава само неизрециви сјај Ероса...

Тај велики знак питања

– Моји књижевнокритички радови увек су имали изражену аутопоетичку димензију. Пишући о другима, ја сам заправо покушавао да разрешим неке сопствене књижевне дилеме: сходно томе, бирао сам књиге и ауторе којима сам се бавио. То што се сада много мање бавим књижевном критиком не значи да сам поменуте дилеме разрешио, напротив: оне су се само умножавале и претпостављам да ћу до краја живота постављати све више питања везаних за књижевност, а проналазити све мање и мање одговора. Тај велики „знак питања" вероватно је кључни узрок мог одустајања од интензивнијег бављења критиком: јер, критика ипак подразумева какве-такве (макар и привидне) одговоре, њен смисао није бесконачно суочавање са бесконачним низом питања (као што превасходно чини аутор ових редова). Други узроци, иако битни, нису толико занимљиви, пошто су ванлитерарне природе.

> Праву књижевност ствара језик, аутор је ту само посредник којим – хтео он то или не – господари језик.

– Да ли су тачне тврдње неких познавалаца, да су овдашњи књижевни укуси склонији класицима (од пре више деценија), него савременим домаћим ауторима?

– Овакве тврдње и тачне су и нетачне у исти мах. Публика и код нас и у свету чита све и свашта, селективност ту у строжем смислу не постоји, а зашто би и постојала? Лични укус сваког појединачног читаоца пресудан је за његов избор, то је чињеница коју морамо респектовати да би читање као духовна активност уопште опстало. А да ли су сада актуелнији класици из прошлости него домаћи савремени аутори, заиста не знам, чини ми се да су и једни и други потенцијално актуелни у контексту онога што сам малопре рекао.

– Ипак, фиктивни конфликт прошлост - садашњост најбоље разрешава подсећање на то да су и Стари Грци некада били млади, да је постојало нешто старије од њих (Стари Египат, на пример) – Нешто што је такође било младо у односу на оно још старије.

Дневник ,19. август 2001.
разговарала Радмила Лотина
снимио Б. Вратњан

Језик заиста ЈЕСТЕ текстуални Бог! Као што је и Ерос божански ентитет. Остаје још само да разрешимо питање његовог полубрата (тј. полусестре) Порноса – мада сам га ја разрешио и у себи самом и у есеју „Ерос и Порнос”...

Čovek je izgubio iluziju od velikih istorijskih priča

Esejistički i književnoistorijski radovi dr Save Damjanova smatraju se, uglavnom, interesantnim, jer njegov „iskošen" pogled na temu kojom se bavi i pitko i pregledno iščitavanje materije više odgovaraju „običnom" čoveku koji je na esej slučajno nabasao nego uštogljenom akademskom čitaču. Damjanov predaje na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na katedri za književnost, a studenti su u obavezi (ili ne?) da iščitaju njegovu interesantnu viziju srpske književnosti 19. stoleća iz studije „Koreni moderne srpske fantastike" i „Šta to beše mlada srpska proza", da se prilikom spremanja diplomskog ispita posluže antologijama koje je Damjanov sastavio – „Graždanski erotikon" i „Nova postmoderna srpska fantastika", a ako bi da ih nastavnik zapazi u znanju, obavezna je zbirka eseja nedavno izašla u „Dnevniku" – „Novo čitanje tradicije". Ukoliko bi student imao želju da ostane u nekom racionalnom, tradicionalnom svetu normi, a uz to se i gnuša postmoderne anarhije, svakako morao bi da „preskoči" Damjanovljeve knjige priča „Pričke", „Kolači, Obmane, Nonsensi", „Povesti različne", „Istraživanje savršenstva", pa i onu najnoviju „Glosolalija".

I o čemu drugom sa takvim piscem koji usput i teoretiše o književnosti, oduševljen Koderom, fantastikom i erotikom, nego o pisanju i metafizici, internetu i identitetu, putovanjima i hedonizmu, piscima, onima koji to nisu, a hteli bi, o intertekstualnosti što je zapravo fantastični tekstualni promiskuitet i uopšte o životu koji je „lep čak i kad je ružan". Uz sve to jezik odvezuje čudno piće Poljaka, koji ga piju uz crno pivo, objašnjava Damjanov, imena „žubrovka". Identitet pića je vodka, a bezbojno piće obojila je ovlaš travka, za koju Damjanov tvrdi da raste samo na severu, a obožavana je hrana jedinih evropskih mamuta.

I tu negde, na tankoj granici, između gutljaja i realnog sveta, Damjanov nam priča o pisanju. Kaže da se pisanje sastoji i od toga šta ćeš reći i da li ćeš biti provokativan. Pisanje za njega nije stvar racija, nego količina zanosa. „Jednostavno imaš potrebu, želju, eros iz govora. U tom trenutku, dok taj eros traje, kao i kod erosa ljubavi ili seksa, ne razmišlja se o posledicama. Prilikom erosa pisanja, ne razmišljaš o posledicama, o kontekstu i stvarnosti, već imaš potrebu rečenog, izgovorenog, radost, zanos napisanog", tvrdi on.

Impuls umetnosti je u iracionalnom, u tom podsvesnom, ne može se napisati roman ili snimiti film iz nagona. Školom i obrazovanjem samo se povećava krug informacija, čitanje je najbolja škola pisanja, pisanje se uči čitanjem, ali se kreacija stiče čitanjem. Bliži sam alhemičarima, ezoteriji i monaškim vizijama i uopšte spiritualnim ezoteričnim znanjem, a ono se ne može preneti. Mogu ti dati informacije i uputiti te u neko ezoterično stanje, nikako preneti po sistemu „ja tebi ti meni". Ulazak u znanje je kao neki put inicijacije. Mislim da nema ljudi koji nemaju neke vizije, nečeg što kao da je onostrano. Bila bi tragedija kada bi svi ljudi sve potencijale ljudske rase, razvili iz onog kolektivnog nesvesnog arhetipa.

– Da li ste u tim posebnim, alhemičnim trenucima, kada sebe osetite na neki način izdvojenim od spoljnog sveta, u svom iracionalnom kosmosu, spoznali sebe na neki drugačiji način?

– Mislim da sam u slepoći, u kojoj sam živeo nekoliko meseci nakon jedne saobraćajne nesreće, u nekoj vrsti rada u podsvesti. završio svoj prvi roman, „Istraživanje savršenstva". On je, čini mi se, najhermetičnija knjiga koju sam ikada pisao. Mislim da se sada nekako ponovo vraćam toj priči. Mislim da sam

Umetnost i stvaranje je čin radosti: Sava Damjanov

tu prvu svoju napisanu knjigu zapravo doživeo i odsanjao negde u sebi. Taj moj prvi roman kao da se pojavio u nekim unutrašnjim lavirintima duše, u tajnim odajama unutrašnjeg kosmosa. Slep, imao sam mnogo jače unutrašnje vizije, više sam živeo u snovima. Sad, u normalnim uslovima, kao i većina drugih, živim u konglomeratu unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta.

– Posle, kada sam progledao, svet mi se, koji sam obožavao, učinio prelep. Osetio sam neverovatnu ljubav prema životu i shvatio sam jednu veliku stvar da je život lep čak i onda kad je ružan.

– Često se nameće pitanje ljudima koji stvaraju umetnost i u nju se razumeju nešto više od običnih „smrtnika", da li umetničko delo, ono priznato kome se svi dive, može da nastane iz nečeg što je ružno ili bolno?

– To je arhetipsko pitanje jer mnoge ljude zanima sam početak, stvaranje umetničkog dela. Velika nesreća i velika bol nisu podsticajne za kreaciju jer u trenutku, velika bol i nesreća je takva da te sama po sebi potpuno obuzme. Sama tragedija i nesreća je stanje kakav senzitivan duh obuzme u celini i, metaforično rečeno, ti ostaneš paralisan, ne samo za kreaciju već i za druge stvari. Zato su radost i sreća vrlo podsticajne za sve. Radost se na radost lepi. Radosni periodi života su podsticajni za kreaciju jer ispunjavaju pozitivnom energijom. Umetnost i stvaranje je čin radosti.

Renesansa je tipična za one epohe kada se veruje u napredak i revoluciju, to smo mi imali u prethodna tri veka i to je period velikih ratova, kataklizmi i revolucija. Na kraju dvadesetog veka to smo počeli da sumiramo i mislim da kao nakon antike, dolazimo ka novom srednjovekovlju. To je epoha gde čovek nije bio okrenut toliko evolucionističkim principima, već ga je više interesovala metafizika, bio je okrenut sebi.

– Šta mislite o umetnosti na internetu i o novim oblicima, elektronskim, stvaranja umetnosti?

– Preko digitalnog medija, kakav je internet, možeš da konzumiraš umetnost, na primer slikarstvo, kako i koliko god hoćeš. Ne možeš da odeš u Luvr i da gledaš Monalizu dva dana, ali na internetu s njom možeš šta hoćeš. I da je uveličaš pa da gledaš samo jedan deo, da uživaš neprekidno nekoliko nedelja. Kod interneta je prednost dostupnosti i vremena, ali je s druge strane nemoguće osetiti ono nešto što je spiritualno i neizrecivo, harizmu i energiju dela. To je ona energija koju nikad nećemo uspeti da prenesemo drugom na pitanje šta te konkretno privlači nekom delu. Svi teoretičari umetnosti pokušavaju to da prenesu, ali to je nemoguće jer uvek postoji neka tajna, nešto iracionalno ili koeficijent neizrecivog koje nas zapravo i privlači.

– Ako tako razmišljate, šta Vam onda daje za pravo da teoretišete i razmišljate o nekom delu ili umetniku koji je živeo u 19. stoleću, što je kao istoričaru književnosti Vaš posao?

– Kada se bavim istorijom književnosti imam zapravo drugačiju perspektivu od onih istoričara koji pokušavaju racionalno da interpretiraju neko delo. Pokušavam da stvari pogledam na drugačiji način, ne da ih interpretiram same po sebi i da prinudim čitaoca da usvoji mojih nekoliko značenja. Pokušavam kao čovek koji čita tradiciju da to radim na svoj način i mislim da se u svim mojim književno-teoretskim delima, esejima, upravo vidi taj neki individualni čitalački aspekt. Pokušavam da nudim svoju perspektivu onako kao da pričam sa prijateljima, naravno, ako je u pitanju stručna literatura, onda tu postoje i stručni argumenti. Hoću da kažem da moji argumenti nisu iz sfere teorijsko-analitičko-racionalnog, već su iz sfere intuitivnog. Velika je moć videti stvari iz drugačije perspektive, a svaki čitalac ima svoju perspektivu. Sa piscima prilikom čitanja korespondiram, kao da razgovaram sa njima, pa se tako dogodi da sa nekima ne mogu da „pričam", kao što je to slučaj sa Dostojevskim koji je nesumnjivo dobar pisac. Kada pišem o Koderu ili o srpskom erotskom pesništvu, onda je to moja potreba da iskažem svoj

čitalački doživljaj. Želim stvari da vidim na drugačiji način i imam otpor prema nekom definitivnom i definisanom viđenju. Posedujem neverovatnu strast ka otkrivanju.

– Trenutno pitanje koje zaokuplja urbano i otuđeno čovečanstvo je pitanje identiteta. Kažete da će se Vaš nov roman zvati upravo tako.

– Da, čovek je izgubio iluziju od velikih istorijskih priča i ponovo se okrenuo sebi. Moja teza je da mi u jednom metaforičnom smislu ulazirno u fazu srednjovekovlja. Renesansa je tipična za one epohe kada se veruje u napredak i revoluciju, to smo mi imali u prethodna tri veka i to je period velikih ratova, kataklizmi i revolucija. Na kraju dvadesetog veka to smo počeli da sumiramo i mislim da kao nakon antike, dolazimo ka novom srednjovekovlju. To je epoha gde čovek nije bio okrenut toliko evolucionističkim principima, već ga je više interesovala metafizika, bio je okrenut sebi. U novoj eri, koja je već počela da se rađa, mislim da će ona čuvena pitanja ko smo, odakle smo i kuda idemo biti važna, ali da će u prvi plan doći četvrto pitanje, koje će biti nešto suštinskije i vezano ne samo za nas, već za jedan totalitaran, kosmološki princip. Okrenućemo se sebi, ne kao centru sveta, nego sebi u prožimanju sa nekim drugim entitetima.

– Teoretičari umetnosti kada raspravljaju o nečijem radu, vole da ga svrstavaju u koš određene stilske i istorijske epohe. Mnogi kažu da su te epohe izmislili upravo kritičari i teoretičari. Sebe u poslednjem literarnom delu ,,Glosalija" nazivate PostDamjanov.

– Ne držim da je to nešto jako važno, ali to je stvar kojom se mora služiti prilikom prolaska kroz vreme prošlosti. To su naizgled čvrste odrednice na koje stanemo kad prolazimo kroz vreme. To su konvencije. Niko ko je suštinski normalan, kada čita neko književno delo, ne čita sa tim konvenctjama. Kad čitam Kodera ne zanima me da li je on živeo u nekoj epohi. Mene kad kasnije budu čitali, iako me svrstavaju u postmodernizam, neće o tome razmišljati. Ali opet, svako delo, hteo to autor ili ne, ipak

nosi deo svog vremena. Čak i kad je delo toliko apstraktno kao što je Kafkino ili Džojsovo.

Internet je glava Boga

– Šta se dešava u momentu, samoj toj sekudi, uoči stvaranja?

– Najčešće, kad ti se desi neki klik u glavi ni ne sedneš za papir, već uživaš u tome što ti je to kliknulo. Mislim da sam devedeset posto svojih najboljih ideja i vizija ostavio nenapisanih. Toliko sam uživao u njima, kao neki konceptualni umetnik, sam ili sa nekim, da više nije imalo smisla staviti ih na papir. Teško je oživeti nešto što je proživljeno. Ispričano, izgovoreno ili odživljeno više nije za umetnost. Umetnost jeste neka vrsta egzistencijalnog krika, krika unutrašnjosti. Mislim da je to sudbina svakog čoveka, ne samo umetnika. Mnogo je više nenapisanih nenaslikanih neodkomponovanih... umetničkih dela.

– Gde su sva ta dela? „Postoje" li negde tako nestvarna i neodrađena?

– Ona su na nekom božanskom internet. Kosimčki internet, ili još bolje, kosmološki internet. Duboko verujem da ne samo ono što je nenapisano, odnosno nestvoreno, već i sva duhovna energija u nekim iskricama zaista negde postoji. Internet, po nekom svom ontološkom postojanju, najsličniji je virtuelnom svetu koji ti nosiš u svojoj glavi. To je zapravo glava Boga. Mislim da iskrice, ne samo genijalnih ideja, već misli, snovi i najprostijih Ijudi, egzistiraju na virtuelnom kosmološkom planu. Da li se ona, kao u internetu, objedinjuje ili možda može biti kontrolisana od nekog najuzvišenijeg bića ili nekog Velikog Brata, to ne znam, ali sam uveren da virtuelna energija postoji. Verujem da i duša postoii u fragmentima, ne kao celina, mislim da postoji beskonačna i rasturena, kao kad gledaaš galaksiju.

– Kako se stvara literatura u tom u kosmološkom internetu? Postoji li uopšte, ili su to one već oprobane tehnike da svi pišu jedno beskonačno delo?

–Sajber prostor je produkt ovog vremena. Duboko verujem da će na sajber prostor jednog dana, kroz koji vek, gledati kao što se sad gleda na paganski svet Afrike. Tada, verovatno, neće postojati sajber pisac, već će biti drugih vidova stvaranja umetnosti. Kada bi se pisalo u jednom kosmološkom internetu, morala bi kreacija i ,,živog" autora da počiva tu, što bi takođe bio duh jednog prostora i epohe. Kada kažem epoha mislim i na usvojeno nasleđe, tradiciju koju nosimo sa sobom.

Danas, 5. oktobar 2002.
razgovarala Aleksandra Lončarski

Ерос љубави=ерос писања=ерос дијалога: како и рекох, ниједан еротски чин није аутентичан ако га прожима рефлексија – тј. у најчаробнијим тренуцима заноса не размишља се о последицама, контексту, стварности… Ево доказа за то: водећи занимљив дијалог (дужи и изазовнији од његовог објављеног фрагмента), Сашка и ја смо га заливали „жубровком” (што је она и записала!), али обоје нисмо приметили више но очиту грешку – јер нам је била неважна: трава која даје боју и арому тој вотки свакако не може бити омиљена храна давно изумрлих мамута, већ бизона што још увек обитавају на крајњем северу Пољске! Има ли још таквих, тада нам неважних „грешака”? Свакако да их има, али највећа ГРЕШКА Живота (без наводника!) јесте да моје младе саговорнице данас више нема међу живима… Каква иронија судбине: једна од доминанти овог текста је лепота живљења, радости и хедонизми те уникатне Лепоте – дакако, и креативни хедонизми!!! Да ли је уистину „живот леп чак и онда када је ружан” (парафразирао сам у нашем разговору славну Оријану Фалачи)? Да ли је у тзв. антрфилеу случајно или подсвесно-прекогницијски извучен део о ДУШИ, о неуништивости духовне енергије ма колико она наизглед била виртуелна?! Има ту још речи и реченица које ми из ове перспективе звуче као кобна слутња, али не бих даље о томе… има ту и мени веома битних аутопоетичких, антрополошких и интимних идеја које је саговорница СД-а добро осетила и њима прилагодила питања. Нека овај кратки коментар буде неконвенционални IN MEMORIAM мојој драгој, неконвенционалној студенткињи Александри Лончарски Сашки – која је имала све шансе да постане врхунски новинар и литерарног дара за штошта мимо тога…

Разнородан стваралачки рукопис

Ових дана новосадско „Стилос издаваштво" у библиотеци „Антологије" објавило је друго, допуњено издање „Грађанског еротикона" Саве Дамјанова. У поднаслову је истакнуто да књига садржи еротске странице српске књижевности 18. и почетка 19. века. Иначе, већи део нашег предвуковског књижевноеротског опуса везан је за рукописне песмарице такозване грађанске поезије, односно за културу урбаних Срба тог времена, из јужних делова Аустроугарске.

Дамјанов јс сачинио избор од двадесетак рукописних песмарица, одломака из животописа Александра Пишчевића, Саве Текелије, пословица Јована Мушкатировића и других. Поред исцрпног предговора, ова књига има и речник мање познатих речи, а илустрована је ласцивним гравирама. Приређивач сматра да ово српско еротско стваралаштво нијс пуки литерарни споменик, већ део живе традиције, која истински комуницира са савременим читаоцима.

Иначе др Сава Дамјанов је ванредни професор и на новосадском Филозофском факултету предаје Српску књижевност 19. века и Креагивно писање. Пише прозу, књижевну критику и књижевноисторијске огледе. До сада је објавио петнаестак књига, као аутор и као приређивач, а неколико наслова преведено је на европске језике. Београдски „Плато" ускоро ће му објавити збирку прича.

– На којим је позицијама данас српска постмодерна у литератури?

– Српски постмодернизам данас већ представља књижевноисторијски феномен, везан за последње две деценије прошлог века – каже наш саговорник. – Његово продуктивно наслеђе остало је и видљиво је да га користе најбољи писци млађег нараштаја, наравно изван манифестних и поетичких осмишљавања /што је моја генерација урадила у поменуте две деценије.

– Колико је данас наша књижевност релевантна у европским-светским оквирима? Да ли је тачна тврдња да је припадност малом језичком корпусу сметња за значајније присуство наших аутора на светској литерарној сцени?

– Наша књижевност је релевантна; наиме после једног застоја у њеној светској рецепцији (током деведесетих, али из ванлитерарних разлога!) поново се преводе аутори, антологијски прегледи и сл. Драмски писци су на сценама Европе, најпре Душан Ковачевић, Биљана Србљановић, а последњих година и Милорад Павић.

Нека не звучи нескромно, али изнећу један податак везан за судбину моје антологије „Постмодерна српска фантастика" (*Дневник* - новине и часописи, 2004) која је прошле године преведена и објављена у Украјини, под мало другачијим насловом. Један шири жири критике (попут нашег везаног за награду „Меша Селимовић") прогласио ју је почетком ове године за најбољу страну књигу објављену 2004. у Украјини. А не заборавимо да је украјинско читалачко тржиште једно од највећих у Европи. Дакле, није битна дилема да ли се пише на тзв. великом или тзв. малом језику, већ шта се у књижевности нуди.

– Какве су данас могућности за усавршавање и напредовање младих у области друштвених наука?

– Боље него пре десет година, али још увек ни издалека близу нормалним. Мада мислим да би то требало питати пре свега моје студенте, јер они све што бих ја могао рећи осећају директно на својој кожи.

– Како распоређујете креативну енергију, будући да сте и писац и књижевни историчар и критичар?

– Књижевном критиком се не бавим активно већ дуже време. Остају само писац и књижевни историчар, који нису у свађи – напротив. Укуси и интересовања која као књижевни историчар имам свакако се огледају и у мојој прози, али је и обрнуто – тренутне опсесије писца и те како одређују визуре књижевног историчара.

Ево, пре пар дана ми је у „Стилосу" изашла антологија „Грађански еротикон", посвећена еротским страницама српске књижевности 18. и почетака 19. века, а када на јесен у београдском „Платоу" изађе моја нова књига прича, "Ремек -делца", постаће јасно да је иста рука која је писала приче сасгављала антологију, али – и обрнуто!

Држава не брине о србистици

– Протеклих неколико година често сте одлазили на иностране универзитете као гостујући предавач. У каквом су положају катедре за српски језик и књижевност по свету?

– У тешком, а то сам увидео тако што сам у последње четири године боравио на њима, као предавач или у другом контексту – каже проф. др Дамјанов – Када би се наша држава, тј. њене одговарајуће институције, потрудиле да пруже подршку тим катедрама, све би било пуно лакше. И та подршка некада се огледа у ситницама – рецимо, боравећи у Тибингену у зимском семестру 2001. године, покушавао сам да активирам све своје везе како бих успео студентима србистике да обезбедим редовно слање барем једног књижевног часописа. Безуспешно, док је у кабинету поред мога била словеначка лекторка којој су свакодневно стизали и часописи и дневне новине.Шта још рећи?

Дневник, 29. јул 2005.
разговарала Радмила Лотина

Коначно један прави професорски интервју: зато сам га и уврстио у овај избор! Можда је само последња реченица унеколико изван тог контекста, јер алудира на један давнашњи литерарни трач по којем је *Грађански еротикон* моја мистификација – па чак и стваралачка фикција?!...

Симпатичност генетске инфантилности

Написаћу моју приватну историју српске књижевности
О историји српске књижевности и Универзитету

– Чини се да је Ваш научноистраживачки рад у великој мери усмерен на оспоравање тезе Јована Деретића да је српска књижевност своју препознатљивост изградила искључиво на начелима нефикционалности и народности, која су јој омогућила постојање књижевних дела високог степена естетске и историјско-књижевне вредности. Шта, по Вашем мишљењу, представља константу и доминанту у историји српске књижевности?

– Књижевноисторијски рад усмерио сам искључиво на оне појаве које мене лично занимају. Тек после, када сам сазрео, схватио сам да заправо оно што мене занима јесте у конфликту са доминантним токовима наше науке о књижевности, коју представљају радови Стојана Новаковића, Јована Скерлића, Јована Деретића и многих других. Тада сам, хтео-не хтео, морао, по природи ствари, да уђем у поменути конфликт. Тешко је рећи шта је доминанта српске књижевности, али сматрам да је и у нашој књижевности, као и у свим великим књижевностима (не говорим о великим и малим језицима),

доминанта управо разноврсје – у одређеним периодима доминирала је нефикционалност, у одређеним фикционалност, постојало је доба доминације поезије, доба доминације прозе. Извлачити доминанту српске књижевност било би превелико симплификовање, управо онакво какво су правили историчари са којима сам ушао у спор, иако ми то није била превасходна намера; међутим, када се бавиш неким појавама које су ти занимљиве, а оне су мимо главног тока српске науке о књижевности и канона које она гради, неминовно улазиш у спор.

– На основу Ваших књига из области науке о књижевности, ипак би се могло закључити да је тема о којој пишете, коју истражујете, управо српска фантастика.

– Не пишем само о српској фантастици, недавно ми је изашао Грађански еротикон, књига која није у сфери фантастике: писао сам дакле о еротици, о песницима заумног језика (Кодер, Сима Милутиновић) и о другим заборављеним појавама наше књижевне традиције. Дакле, да подвучем оно што сам рекао на почетку – пишем о ономе што ме занима лично, као читаоца, о ономе што ме надахњује као писца, а то што ме, рецимо, реализам, сам по себи не надахњује, не значи да он не постоји у српској књижевности, или, на пример, религиозна поезија средњег века, која је сјајна, али ме она, ни као читаоца ни као писца, не узбуђује. На основу неких мојих књига може се извести и Ваш закључак; али понављам да пишем искључиво о ономе што ме као читаоца и писца занима, то истражујем.

– „Ново читање традиције“ могло би да измени слику српске, али и светске књижевности. Можемо ли очекивати да и неки други текстови, који до сада нису били доживљавани као књижевност, то постану?

– Када је реч о новом читању традиције, а то сам у текстовима из „Новог читања традиције“ и поменуо, мислим да свака генерација мора да „створи“ неку своју традицију. То је нормалан процес, о томе су писали и Борхес и Јаус и

Елиот. Једноставно, сваки нови нараштај из једне разноврсне традиције извлачи и афирмише оно што је њему најближе. Да направим једну дигресију. Ово што ћу сада рећи, изјавио сам и на једном научном скупу (на једном таквом скупу такве изјаве код класичних академских духова изазивају страх). Наиме, рекао сам како намеравам да напишем једну моју историју српске књижевности, дакле моју сасвим приватну, личну, интимну историју српске књижевности. У њу би ушли писци, дела и феномени који су мени блиски. Као што је Набоков писао есеје о руским писцима, где је говорио о својим љубавима или дубоким отпорима према неким писцима, чак и оним највећим. И та књига би управо и имала такав наслов – *Моја приватна историја српске књижевности*. Тада ме умало нису избацили из сале, јер академски духови верују у објективност књижевне историје, иако она не постоји, пошто је сваки поглед на књижевност у бити субјективан; као што је и сама уметност по својој природи субјективна. Дакле, ново читање традиције схватам у том кључу да сваки нараштај, па и мој, има права да пронађе неки нови традицијски низ и да га афирмише. Неће генерација мојих унука на тај начин обожавати Кодера као мој нараштај, него ће наћи своје нове узоре. Да ли има шансе да неки текстови који нису припадали сфери књижевности уђу у корпус књижевности? Наравно да има. Кодерова дела, а реч је о аутору о коме сам написао књигу, у оно време у великом делу јавности нису функционисала као књижевност, чак ни као експеримент; у неким некролозима се писало поводом Кодерове смрти како је он аутор дивних зборника ботаничке врсте, природно-научних дела, итд. Значи, то су чињенице, али постоји још једно правило: оно што је истински ново у књижевности, у својој епоси често не функционише као нешто што је књижевна иновација, него као нешто што готово уопште није књижевност. То је био случај не само са Кодером, него и са Џојсовим „Уликсом“. У том смислу, ново читање традиције не значи само превредновање, него и увођење у сферу књижевности нечега што нека минула епоха није доживљавала као књижевност.

– Управо Ваш уводни текст у књизи „Ново читање традиције“, којег сте и сами поменули, инспирише на закључак да читаву књижевност можемо поделити на миметичку и немиметичку. На пример, истргнуте из контекста, можемо посматрати делове из Откровења Јовановог као литерарне пасаже и то управо илустративне примере фикционалне књижевности. Овај пример сам поменуо јер наведени текст нема никакву врсту комуникације са реалношћу (политичком, културном, било каквом), у њега се може ући једино уколико се поседује један заумни, ирационални кључ, уколико се ужива у естетици као таквој. Проблем се може проширити и на друга „фикционална“ књижевна дела. Имају ли она неку есхатолошку димензију?

– Мислим да то није груба подела, још је Платон делио читаву уметност на миметичку и немиметичку. Постоји књижевност која очигледно комуницира са стварношћу, са неким реалитетима, али постоји и она која то уопште не чини на први поглед, већ на један вештији, метафоричан, посредан начин, да се то уопште не примећује, да делује као игра маште. Најрадикалнији примери те „немиметичке“ струје, у позитивном смислу речи радикални, увек су на неки начин пророчки, есхатолошки. На пример, уверен сам да је Ђорђе Марковић Кодер желео да његови текстови немају само књижевни карактер. Чак мислим да је његова мистика имала тај есхатолошки, пророчки, па и магијски карактер, који свакако није само књижевни, можда је пре религиозни. Усудио бих се рећи нешто још смелије, а то је да њему књижевни и естетски аспект није био у првом плану, иако га је, наравно, подразумевао. У светској књижевности сличан пример могао би да буде Вилијем Блејк чија дела, уверен сам јер обожавам да га читам (ма колико неки мислили да је то перверзно!), представљају феномен који није само књижевног карактера. Код Кодера и Блејка то је било интенционално. Да се вратим и на прво питање, у науци о српској књижевности непрестано се прати миметички ток, што је, свакако, проблем, али и сами писци (осим ретких изузетака као што су Винавер, Црњански...) ту традицију дуго времена су, све до послератне

књижевности, прихватали као једину легалну и легитимну. Зашто, на пример, Андрић, који је писао есеје о Вуку и нашим реалистима, није написао есеј о некој, рецимо, причи Лазе Костића која је фантастичног карактера, или о Дису. Разумете? Наука о књижевности само је тај један ток афирмисала те због тога и мој и ваш нараштај има далеко већи дуг према српској немиметичкој књижевности, тј. мора да открије и афирмише све оне токове који су били заборављени и запостављени.

– Чини се да смо једина држава у Европи у којој проучаваоци књижевности нису заинтересовани да „открију" и адекватно протумаче сопствену литературу из периода средњовековља, осамнаестог века и прве половине деветнаестог века. Да ли је проблем перцепције наше књижевне прошлости само у језику на којем су та дела написана, њиховом квалитету, или су и одређени економски и политички разлози утицали на такво стање ствари у српској науци о књижевности?

– Не. Више пута сам о томе јавно говорио, па је и то протумачено исто тако скандалозно као када сам изјавио да ће ми крајњи циљ бити писање моје приватне историје српске књижевности. Већина људи која се бавила историјом српске књижевности, и уопште науком о српској књижевности, имала је један осредњи књижевни укус, сами су као читаоци били медиокритетског укуса. Не мислим да је, рецимо, Скерлић приватно био човек врхунског уметничког укуса. Дакле, он ни као књижевни критичар, али ни као обичан читалац није био склон суштинским рецепцијским изазовима и врховима. Већина наших проучавалаца је волела и афирмисала ту осредњост. То је основни разлог зашто су се држали утабаних стаза. То се најбоље види на примеру компаритистике. Српски писци су у компаративним проучавањима увек постављани поред трећеразредних европских писаца. Увек наводим један пример – студије професора Живковића о Лазаревићу и Хајзеу, трећеразредном немачком писцу о којем у немачким историјама књижевности имате једва три до четири реда текста.

А професор Живковић је направио студију од педесет страница у којој закључује да се Лазаревић угледао на Хајзеа. То је просто невероватно! Зар није помислио следеће: Лаза Лазаревић је пет година седео у Берлину и студирао, али је и након тога сарађивао у немачким новинама и часописима, дакле образован је човек, па како му онда није допао у руке један Штефан Георге, или чак Хофманстал,односно неко од тадашњих немачких симболиста и раних модерниста, поготово што се у Лазиној прози, пре свега у урбаним причама, попут „Ветра", види да је он негде нешто од тога намирисао. Међутим, нашим историчарима књижевности то не пада на памет. Знате, то би било исто као када би ви данас седели овде и читали само Анабелу Басало и Радомира Смиљанића, а да нисте, на пример, чули за Данила Киша или Милорада Павића. Па зар то не би било потцењивање? Са друге стране, од тренутка када је Вук постављен, у официјелној историји српске књижевности, као основа модерног развоја и као утемељивач нове српске књижевности, све што се није држало његовог канона, или уопште тог вуковског, превасходно народњачког и језички најсимплификованијег, било је осуђено на смрт. Као што видите, сви историчари књижевности који су се бавили проучавањем старијих раздобља наше литературе – осим, рецимо, Милорада Павића и донекле Младена Лесковца те Павловића и Попе као антологичара – пошто нису могли да читају предвуковске језичке токове, нису се ни хтели потрудити да их савладају, без обзира што то није тешко. А шта и ако је тешко? Они који проучавају Шекспира читаће га не само у савременој језичкој варијанти, него и на староенглеском. Када студирате књижевност требало би да се оспособите, уколико желите да будете истраживач те књижевности, за све могуће њене језичке варијанте. А да и не говоримо о томе ако сте универзитетски професор, магистар или доктор књижевних наука…

– Можда је проблем и у лењости или прагматичности проучавалаца књижевности, њиховој жељи да иду линијом лакшег отпора, да извуку неку опипљивију, материјалну корист.

– Не слажем се, јер сматрам да је корист у овим пословима духовна. Понављам: 90 процената наших историчара књижевности, уз неколико часних изузетака, осредњи су духови. Поред неких које сам поменуо, било би поштено истаћи и Милана Савића, оца Анице Савић Ребац, који је такође изузетак, али баш зато није прихваћен као историчар књижевности. Нико вам није о њему говорио, нити је био у програму, него је у програму студија био Скерлић. А осредњи дух не жели да се успусти у изазове као што су, рецимо, дневници и заумност Лазе Костића, херметичност Кодера, барокна комплексност Венцловића, или нетипична рефлексивност класицистичких песника. То је та духовна корист, односно немоћ.

– Помињали сте као изузетке Павића, Павловића, Попу и Савића. Можда би требало поменути и владику Данила, Вашег колегу, јер био је доктор књижевности, који, као интелектуалац, познаје све три редакције српског језика: старословенски, црквенословенски и савремени стандардни српски језик.

– А посебно ако је реч о специјалистима за књижевност. Они морају да познају те језичке варијанте као и поменути владика Данило. Замислите када специјалиста психијатрије не би знао ништа о Фројду, пошто је његова метода застарела, али би зато знао за неке нове токове, попут психодраме, интерактивне психологије итд. Један доктор психологије зна апсолутно све о Фројду, он би могао три сата да вам прича о томе и, ако му ви платите и кажете како желите да вам ради фројдовску психоанализу, тај би вам то и урадио. Тако и доктор, па и магистар књижевних наука мора да зна све те језике. Владика Данило је интелектуалац у ширем смислу, а ово би поготово требало да важи за специјалисте књижевних наука.

– Будући да сте и руководилац (координатор) постдипломских студија катедре за српску и упоредну књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, сигурно можете да одговорите да ли на Универзитету постоји

одређена стратегија (на пример при одабиру тема за магистарске радове и докторске дисертације) путем које би се попуниле празнине у проучавању историје српске књижевности?

– То јесте веома значајно питање, међутим, ја сам на функцији руководиоца постдипломских студија тек годину дана. Са друге стране, та функција ми не даје моћ да ја креирам целокупну њихову стратегију, дакле, да креирам читав процес студија. Та функција дала ми је могућност да, на пример, освежим саме магистарске студије, позовем предаваче са стране, да их популаризујем (сада ове студије похађају и људи из иностранства, а по први пут од када постоје пријављује се и до 30% више кандидата него што примамо). Битно је да на овим студијама – које ће, као и свугде на свету, ускоро постати докторске и трајати нешто дуже него сада – људи слушају и неке нове предаваче, са новим идејама, али да постоји и квалитетнија селекција кандидата. Могу да тражим од предавача да на курсевима осмисле неке нове теме и садржаје, са којима студенти нису били упознати током основних студија – што и радим. На одабир магистарских тема ипак немам директног утицаја, пошто сваки доцент или редован професор има законско право да прими кандидата и да му тему какву год хоће. Међутим, пошто однедавно ја као руководилац тих студија треба да потпишем неке магистарске теме и комисије, ево, по први пут се и то догодило у историји магистарских студија, да сам вратио неке теме, јер сам их сматрао потпуно непримереним за један магистарски рад. Или сам мењао неке комисије које су прављене по систему „ја и ти смо другови, па ћеш ти сада ући“. Ја, дакле, само могу да не одобрим тему, ако за то постоје научни разлози; уколико се, на пример, препричава нешто старо, или уколико се цепидлачи као, рецимо, колико анђела може да стане на врх једне игле, ако је игла схоластичка. Закон ми не дозвољава да утичем као појединац, па ни као координатор магистарских студија, на одабир теме коју потписује ментор, макар она била и најглупља.

– Да ли бар постоји свест на катедрама за књижевност о потреби за попуњавањем рупа у проучавању историје српске књижевности?

– Да ли сам у почетку говорио о профилу наших књижевних историчара? Да ли одговор можда из тога и произилази? Нека студенти пријављују теме код мене, или код других професора који су се потврдили у таквој научноистраживачкој оријентацији. Јер избор ментора слободан је, тј. сваки магистрант има права да изабере ментора сходно својим интересовањима.

– Лепа илустрација Вашег руковођења постдипломским студијама јесте и да сте довели једног од наших, по Вашем мишљењу водећих византолога, професора Радивоја Радића, ученика Острогорског.

– То није само моје мишљење, то је мишљење пола Европе. Човек је заиста европски значајан византолог. Ја такође читам његове књиге и, да нисам имао неких приватних проблема, и сам бих похађао његова предавања. Јер Радић је енциклопедија која хода и није све у његовим књигама.

– Који је данас значај једног курса из византологије?

– Корени наше књижевности и културе налазе се у Византији. Ако не познајемо корене српске књижевности, не можемо схватити ни токове њеног развоја, све до савременог доба, али ни „слепе мрље“ у њеној историјској интерпретацији. Зато, посебно када предајем странцима српску књижевност, обавезно нагласим: немојте никада мислити да је тзв. „Бизант“ нешто лоше, како је то говорио Крлежа, који је био необразован човек, подофицир. Крлежина реторика је, види се из Кривокапићеве књиге „Разговори са Крлежом“, бомбаста, али испразна. Тако би сваки „интелектуалац“ могао да вам прича у кафани, када се напије, десет дана. Значи, то је стара Аустроугарска и крлежијанска прича о „Бизанту“ као нечем лошем, мрачном. Зато стално истичем славистима да је Византија не само корен већине балканских, па и словенских књижевности које су припадале источном хришћанству, него

да је она заправо, као што и професор Радић говори, извезла западној Европи ренесансу. Не заборавимо да ренесанса долази у 14. веку, када Турци опседају Цариград. У време када је вођена једна велика полемика на ту тему био сам гост предавач у Тибингену (зима школске 2001-2002). Тада је из византолошких кругова постављено питање: зашто антички рукописи који су кључ италијанског хуманизма и ренесансе нису откривени пре него што су византијски интелектуалци дошли у Италију; зашто нису откривени у 9. веку, на пример? Па зато што је Византија у свом интелектуалном делу, у државној хијерархији, па и у праву, на неки начин, неговала континуитет са антиком. Из више разлога – географских (пошто су били на територији грчке антике), језичких (били су наследници старогрчког, иако су говорили срдњегрчки). На цариградском Универзитету који је посећивао, између осталих, и наш будући цар Душан и многи други краљеви и интелектуалци оног доба, проучавао се Платон, Аристотел; наравно, у једном хришћанском кључу. Када су византијски интелектуалци почели да беже из Цариграда, скренута је пажња Италији на значај свега тога. Иначе би ренесанса, дај Боже, настала у 9. веку и свет би сада био другачији.

– Постоји ли барок у српској књижевности 18. века? Колико је то срећно терминолошко решење за описивање одређених појава у српској осамнаестовековној литератури?

– Термин одговора у смислу у ком се односи на оне појаве које су карактеристичне за средњоевропски и источноевропски барок. Не заборавите да барок још увек није лаичка књижевност, то је књижевност која има одређену врсту религиозног карактера, не баш сакралног, као средњовековна. Са друге стране, неке појаве крајем 17. века, о којима је писао Павић у својој „Историји српске књижевности барокног доба“, апсолутно су исте као и у западноевропском бароку. Ту мислим на неке визуелне експерименте које ће касније у свом песништву користити и Орфелин, на пример. Српска

књижевност је у том тренутку задржала једну врсту континуитета са својом византијском традицијом, а истовремено је, а у томе је Венцловић најбољи пример, на неки начин ту традицију проширила барокним елементима, што се најбоље види на примеру архитектуре, или у сликарству. Погледајте кубета цркава у Сент Андреји – оне су нешто између наших манастира и барокних разиграних композиција присутних у Италији и Шпанији.

– Проучавање барока у српској књижевности отворило је својевремено много полемика, међу којима су и оне које са књижевношћу и науком нису имале много везе.

– Коначно, мора се поменути и бококоторски барок, макар то задирало и у нека политичка питања. Бококоторска књижевност је себе сматрала наследницом традиције старе српске књижевности. Где је настао „Ореаторијум о Бој у Косовском“ на којем је Јелка Рађеп својевремено докторирала? У градовима барокне Боке которске. Они, дакле, пишу о Бој у косовском, а не неком бој у Пољској или Италији. Они имају осећање тог континуитета. Када сам био на једном симпозијуму у Немачкој, повела се прича о култури и књижевности Далмације и Боке которске. Многима је било јако непријатно што скоро сви ти писци (а има их много, бококоторски барок је неоткривен, а садржи многе добре песнике и драмске писце) не користе термине српски или хрватски језик, већ синтагму „наш језик“. Међутим, када видите теме, када откријете ону традицију на коју се они духовно наслањају, а то је и традиција српске средњовековне књижевности, схватате како су они имали свест да су католички Срби. Многи од њих експлицитно кажу да су Срби католици. Све остало је питање политичких шпекулација. И када је књига Милорада Павића, коју смо више пута помињали, објављена почетком седамдесетих година прошлог века, упућивали су му политичку примедбу да је ставио бококоторски барок у контекст српске књижевности. А зашто да не стави? Уосталом, постоје писци који припадају двема или трима књижевностима. Да ли је Кафка чешки, немачки или

јеврејски писац? Сви га прихватају. То је добро за једног писца. Ја бих волео да ме својата педесет књижевности. Ми нисмо одузели једног Хрвата или Италијана његовој књижевности, ако је он писао на језику који је називао „наш“, а притом стварао „Ораторијум о Бају Косовском“, који је типичан барокни жанр.

Инфантилност је одлика нашег менталитета
О културној политици и језику

– Али, на основу чега данас може поуздано да се утврди ко припада којој књижевности. На основу крви, језика?

– На основу језика.

– Уколико применимо језички критеријум, онда можемо доћи до закључка да је чак и један Мирослав Крлежа српски писац?

– То је питање језика о којем је и Вук писао у чувеном тексту „Срби сви и свуда“. Питање је који је језик аутентично српски, а који хрватски. Да ли су сва штокавска наречја српска, а хрватски само кајкавски, чак није ни чакавски, што је била Вукова теза. Међутим, Вука је напао Старчевић и од тада заправо и почиње сукоб Срба и Хрвата. Не кажем да су Вук или Старчевић криви, то је доба националног романтизма. Што се пак мене тиче, писац Крлежиног ранга ни не треба српској књижевности, а уистину, по критеријумима времена у којем је писао, он јесте хрватски писац и сам се тако углавном декларисао.

– Међутим, живимо у 21. веку, а не добу пре националног романтизма. Како данас у том смислу посматрати овај проблем?

– Како да посматрамо народну поезију? Коме припада „Хасанагиница“, чија је тема муслиманска? Или народна песма „Марко Краљевић и брат му Андријаш“ која је забележена на Хвару, а тема јој је српски принц? Језичка разлика у оно време била је много мања и данас је она мала, али тада није

била национална, а није ни толико потенцирана. Наш угледни предромантичар, Јефтимије Поповић објавио је Гундулићевог „Османа“ сматрајући да то дело припада његовом књижевно-језичком корпусу, јер тада још увек није била актуелна она романтичарска национална прича Вук-Старчевић, Срби-Хрвати. Дакле, поуздани критеријум за утврђивање припадности једног писца једној националној књижевности не постоји, јер не постоји сасвим јасан критеријум језичког разграничења, барем када је о нашим просторима реч.

– Код нас можда не постоји, али зато у остатку Европе и те како постоји.

– Видите, много пута сам боравио у Немачкој и тамо сам се суочио са њиховим проблемом. Наиме, осамдесетих година био сам стипендиста Гете института у јужној Немачкој и тамо савладао говорни немачки језик, дакле не колоквијални, већ говорни немачки карактеристичан за јужне крајеве Немачке. Иначе, немачким књижевним стандардизованим језиком нико од Немаца ни не говори. Дакле, предавао сам и говорио на немачком језику који сам учио у Фрајбургу, Тибингену, дакле на јужнонемачком. Али, када год сам био у северној Немачкој, они су сматрали да ја малтене непристојно говорим када причам на јужнонемачком језику. Разлика између јужнонемачког и севернонемачког језика далеко је већа него разлика између српског и хрватског језика. Међутим, они имају јединствен корпус немачке књижевности и књижевног језика, па језичке разлике нису представљале проблем у одређивању припадности њихових писаца немачкој књижевности. Пошто ми нисмо довољно паметни, пошто смо се стално, као феудалци након Косовске битке, уситњавали, бојим се да ће једног дана – пошто је мања разлика између књижевног српског језика и књижевног хрватског језика, него између говорног српског језика којим ми сада причамо и говорног језика у Лесковцу и Врању, који више личи на македонски – произићи како, рецимо, Бора Станковић не припада корпусу српске књижевности. Уосталом, ако већ говоримо о томе који писац припада којој књижевности,

пустимо онда саме писце да се декларишу; а они који се нису за живота одредили по том питању, нека припадају двема, трима књижевностима, ако треба. Тада нико неће изгубити.

– Питање је, међутим, ко ће добити?

– Зна се ко ће добити, али важније је да нико неће изгубити. Али неће добити они на које ви мислите – добиће они други.

– Хрватима, на пример, по свему судећи неће представљати проблем да ускоро чак и владику Николаја представе као део сопствене традиције.

– Ми смо сами криви што нисмо благовремено честито и стручно публиковали и владику Николаја и Јустина. Што их нисмо презентовали свету. Како су Руси презентовали Берђајева? Ми Срби имамо у глави један проблем, који се зове инфантилност. Најпре, инострани интелектуални свет према нама уопште није непријатељски расположен, као што је то нама сервирала једна пропаганда. Они су такође у једној информативној блокади. Због тога су они и данас радознали. Кад одете у иностранство, на пример Немачку, посматрају вас као да сте неки Петко; интересује их како се живи у Србији, изненађују се када им причате о Вендерсу. А ми као мала деца очекујемо да сви други, Немци, Французи, сви Велики брину о себи, али да брину и о нама, при чему сами ништа за то не чинимо. Доживео сам у Берлину, након презентације мојих прича, да ме новинарка пита како српски интелектуалци не могу да разумеју да је 1999. године Србија бомбардована како би се срушио Милошевић. Одговорио сам јој да ни ја први као српски интелектуалац то не разумем – ви сте нас избомбардовали, измалтретирали и оставили саме да решавамо своја питања; са друге стране, рекао сам јој, никада вам то нећу опростити – вама лично; она се изненадила зашто њој лично, а ја сам јој одговорио: да ли сте ви иједном дигли глас и рекли, ево, ти српски интелектуалци о којима ја сада бринем угрожени су, може погинути неко од њих. И сада долази поента. Каже госпођица са немачког радија: сада је мени јасно зашто је на вашој новчаници Никола Тесла, иако

је био Хрват; ви сте националисти. Ја је питам: одакле вам да је Никола Тесла био Хрват, а она каже да је рођен у Хрватској. Покушао сам да јој објасним да је рођен у Аустроугарској, а да му је отац био православни свештеник. Морао сам (иронично!) чак да јој понудим и властити бубрег као донацију, уколико нађе ијединог Хрвата чији је отац био православни свештеник. На моје питање одакле јој та погрешна информација, саопштила је да јој је причу о Тесли као Хрвату испричала Соња Бисерко. Е, рекао сам јој, баш сте нашли доброг саговорника на тему историје, што нисте звали неког историчара, ма каквог политичког опредељења био, али само да познаје историју. То је проблем о којем говорим. Инфантилни смо. Уместо да смо кренули, одмах 1991. године, са брендом Србија је Тесла, ми смо седели скрштених руку и чекали да сви брину о нама, иако све развијене земље имају прегршт својих проблема (погледајте само Лондон, Мадрид, Рим, Њујорк).

– Инфантилност или немогућност да се носи са једном тако богатом традицијом?

– Баш инфантилност. Јер са тако богатом традицијом и наслеђем свако нормалан, ко није инфантилан, могао би да се (по)носи. Мени је симпатична та инфалтиност и ја сам на неки начин део ње. Али, када одем у свет и видим колико смо изгубили, мени се плаче. Јер, постоје неке институције које су за то задужене, не ми као четири појединца. Као што је мој задатак да пишем, истражујем, тако неко у овој држави има посао да презентује свету ову државу, њену културу, традицију. Боље да не причам какве сам све наше амбасадоре или културне аташее виђао по свету. Они уопште не познају историју културе. По том питању, ситуација је потпуно иста и пре и после 5. октобра.

– Међутим, брига о сопственој култури и традицији има и другу страну медаље. Можда Вам је познат скандал са Универзитета у Фиренци, када је на једном симпозијуму извесни научник, историчар језика, говорио како албански језик припада групи словенских језика. А само је један

човек, и то из публике, устао и рекао како је то нонсенс, чиста бесмислица.

– Наравно. Ваша прича ме је подсетила на мој доживљај из Трнова. Позвали су ме да одржим циклус предавања на тамошњем Универзитету, а игром случаја, почасни докторат Универзитета је управо тада додељен медијавелисти Матеји Матејићу, који је читаву хиландарску архиву снимио на микрофилмове и негде у Америци направио центар за проучавање средњег века, старословенске културе. И он и сви ти бугарски професори медијавелисти говоре поводом хиландарских рукописа о старобугарском језику. Пазите, реч је о Хиландару, зна се ко га је основао и чији је то и данас манастир. Можда и постоји 30 процената бугарских рукописа, али да су сви старобугарски – то је немогуће. То је као када би неко сада рекао да ми разговарамо на мађарском или немачком језику. А онда ја питам наше овдашње стручњаке за област средњовековне литературе да ли су обавештени о том случају, а они ми одговарају да је јасно да су ти рукописи написани српском редакцијом. Па, како је јасно? Бугари ову причу причају већ двадесет година и за тридесет година ће убедити цео свет да су сви хиландарски рукописи написани на старобугарском.

– Шта би по Вашем мишљењу могло да уђе у цивилизацијски ковчег светске литературе из српске књижевности?

– О томе сам више пута и причао, а види се то и из мојих текстова. Много тога би могло да уђе у тај цивилизацијски ковчег. Наравно, уколико тај цивилизацијски ковчег посматрамо у контексту Гетеовог поимања светске књижевности, уз модификацију да је данас реч о америчко-европској литератури (ту, наравно, мислим и на хиспаноамеричку књижевност). Дакле, у такав један цивилизацијски ковчег могла би да уђу пре свега дела из средњовековне књижевности, јер су у том периоду неки наши писци били сам врх ондашње светске, тј. византијске књижевности. Димитрије Кантакузин је један од највећих

религиозних песника тог доба; пре свега је значајна његова „Химна Богородици“ која би могла да уђе у сваку антологију светског песништва. Потом Деспот Стефан са „Словом љубве“, Доментијан са својим житијима, Константин Филозоф. Мислим да је и Венцловић велики светски писац, бар због његове драме „Удворење Архангела Михајла“. У периоду класицизма велики европски писац био је Лукијан Мушицки, у то време радо превођен у Европи и објављиван у прворазредним часописима (немачким, француским, мађарским). Његош са „Лучом микрокозма“ такође заслужује да уђе у тај цивилизацијски ковчег, па и Кодер, јер је феномен каквог Европа не познаје, нити је икада имала (без обзира на вредносни аспект који је тешко одредити када је реч о таквим пројектима). У двадесетом веку знамо да су наши писци били и цењени и превођени и читани. Андрић, иако је добио Нобелову награду, можда и није најбољи пример. Васко Попа је бољи пример, јер је извршио утицај на читаву чикашку школу око Чарлса Симића, на читаву једну генерацију америчких песника. О Кишу и Павићу не би требало ни трошити речи. Црњански свакако јесте европска вредност, мада су касно почели да га преводе. Да је на време превођен, он би имао већи успех од Андрића.

– Мада многи слависти истичу да је Црњанског немогуће превести.

– То је потпуно нетачно. Како је могуће превести Киша и Павића који су језички још компликованији? Поготово Павића који користи изреке и идиоме из наше књижевне традиције, које је заиста тешко превести. А превођен је и на јапански језик. Суштина је анимирати преводиоца, не само новцем, већ га убедити да је то нешто заиста вредно. И он ће онда том писцу и његовом делу посветити три године, док ће Андрића превести за један месец. Уосталом, није ни битно да ли је неко у одређеном времену био превођен. Венцловић још увек није превођен, али у оно време он представља европску вредност.

– Саву Бабића данас финансира мађарска влада. Обезбеђују му смештај, храну, а он борави у Мађарској три месеца и тражи писце. О трошку мађарске државе.

– Па, да. То је опет пример наше инфантилности, као одлике менталитета. Јер, ми верујемо да само треба да седимо и да се сви нама диве и да наше писце открију тек тако, јер се то подразумева. Уместо да се одређене институције мало потруде, јер код нас је сваки аутор који је успео у свету сам за себе радио. И Киш и Павић. За мађарске и немачке писце раде читаве екипе. Код нас не постоје државне екипе које би довеле преводиоца, као што је Мађарска финансирала Саву Бабића да месецима лута по Мађарској и тражи писце које ће касније репрезентовати у Србији. А ево шта ради наш културни аташе у Берлину. Када сам пре две године боравио у Берлину, прочитам у новинама да Хаберманс то вече отвара фондацију Зоран Ђинђић, која треба да стипендира српске студенте филозофије који желе да пишу докторат на немачком. Из новинског текста закључујем да на скуп долази и Хаберманс лично и читава интелектуална и бизнис елита. Када сам нашем културном аташеу саопштио како ми је жао што нећу успети вечерас да се упознам са Хабермансом, јер се управо тог дана враћам у Србију, он ме упита где Хаберманс то вече гостује. Наш културни аташе уопште нема појма за читав тај догађај, јер је морао пет дана да борави у Стразбуру због куповине некаквих антиквитета или нечег сличног! Не само да наш културни аташе неће примити у амбасади Хаберманса, он неће тог дана ни присуствовати отварању фондације, због заузетости „важнијим пословима“ – тако сам барем ја закључио, а дај Боже да сам погрешио!

Књижевност није курва путем које се писац бори за хуманије друштво
О постмодернизму, глобализму и функцији књижевности

– Као књижевни критичар и писац словите за радикалнијег представника српске постмодерне. Шта за Вас представљају синтагме „крај Историје“ и „цивилизацијски

хедонизам“. И какве су последице таквих теоријских појмова у науци о књижевности, али и у савременом стваралаштву?

– Другу синтагму сам и сам користио, а њен аутор и творац је Иван Негришорац. Она има много смисла, пошто је не само постмодернизам, него и књижевност уопште, па и читава уметност, филм, сликарство, на пример, у последњим деценијама 20. века, била одређена цивилизацијом на онај начин на који је реализам био одређен друштвеном стварношћу. Уметност постмодерне је била опседнута не само интертекстуалношћу, него цивилизацијским фактом, цивилизацијским стањем.

– И у енглеском језику не употребљавају се више термини „човечанство“, „култура“, него термин „цивилизација“.

– Да. То је тачно. Цивилизацију представља и овај кафић где сада седимо, јер то није природно стање човека, како би то рекао Жан Жак Русо. Тај термин заиста има смисла. Што се тиче појма „крај Историје“, у то заиста никада нисам веровао, нити сам икада користио тај термин, као ни један други, исто тако често у употреби, „смрт књижевности“.

– Ови термини су на неки начин повезани и са појмом „општи релативизам“, дакле са релативизацијом општих вредности, са чињеницом да постоји вредност тренутка, али не и историјска вредност.

– Чињеница је да ни у култури, ни у политици не постоји један стабилан систем вредности.

– Како онда постоји историја књижевности, историја културе, како онда о њима говоримо као релевантним категоријама? Како без успостављања система вредности можемо, на пример, да селектујемо ко ће ући, а ко не у историју једне књижевности?

– Па зато што нас то интересује. Релативизам је вероватно дошао као последица неке демократије. Чим постоји право на слободу, све се може релативизовати. Раније културе су биле више канонски усмерене. У средњем

веку није било могуће релативизовати Бога. А данас можеш јавно да се изразиш као атеиста. У том смислу, наравно, релативизација постоји, али не мислим да је она лоша. А што се саме историје књижевности тиче, сетите се да сам малопре изразио своје уверење да је и она у великој мери плод субјективног укуса и утолико релативна, увек поред једне написане постоји и низ скривених, ненаписаних историја књижевности.

– А то све ипак, ако не доводи до „смрти књижевности", на неки начин доводи до „краја Историје" у смислу „краја идеологија", односно до свеприсутне „идеологије новца".

– Не, не. Зар глобализам, нови светски поредак није идеологија? И не бих рекао да је глобализам само идеологија новца. Нови светски поредак је и израз једног начина мишљења, без обзира на тржиште и новац као доминанту такве идеологије. Наиме, та идеологија заиста почива на тржишту и новцу, али и даље је то не спречава да буде идеологија. Идеологија је само променила свој центар. Садашња идеологија даје неку врсту слободе мишљења, али не и слободу живота. Тако да је и сама релативизација вредности веома релативна. Ти имаш право да релативизујеш све, ми јавно можемо сада да причамо негативно о председнику државе или премијеру, нико нас неће ухапсити, али је питање да ли имаш право на живот; и ако га имаш, на какав то живот имаш право?

– Када сам поменуо „крај Историје" и последице тог термина, мислио сам заправо и на једну другу појаву, на непожељност ангажмана у савременој књижевности.

– Смисао књижевности по мени никада није ни био у друштвеном ангажману. Када сам ја осетио потребу за друштвеним ангажманом, укључио сам се, било је то деведесетих, прво кроз опозициону штампу, у политички контекст, а потом и демонстрирао са студентима. Међутим, о томе нисам у својим делима писао, јер мислим да књижевност није простор за друштвено деловање, она томе ни не треба

да се посвети. Друштвени ангажман се спроводи на другом месту. У иностранству сам такође имао питања зашто српска књижевност није писала о терору, Милошевићевом времену, рату. Или бар зашто није било релевантних дела о тој тематици. И тада сам одговорио да су се сви иоле релевантни писци, дакле они који нешто вреде, укључили политичким ангажманом тамо где треба. Нису као Томас Ман побегли изван земље, па онда писали и филозофирали против Хитлера, него су се на лицу места укључили – од моје генерације до Павића. Укључили су се у саму политичку причу тамо где и треба – у самој стварности. Наравно, књижевност може да буде и реалистичка, али никако не сме да буде курва помоћу које ће се човек борити за хуманије и праведније друштво. Знате ко се помоћу књижевности бори за тако нешто? Само онај ко нема храбрости да се за то избори у самој друштвеној стварности. Изађи ти на улицу, на демонстрације, нека те туче полиција, пиши текстове у независним новинама, па жртвуј пасош због тога, нека ти мајку од 80 година узнемиравају разни агенти. И на тај начин се бори за хуманије друштво. Борити се за све то кроз књижевност лакши је пут. Не ценим хероје који су друштвени и политички хероји у књижевности, него ценим само хероје у стварности. Зна се где се води политика.

– Противити се чак и некој хумано естетичко-етичкој ангажованости?

– Да, Киш је користио синтагму по-етика, врло ју је лепо и вешто искористио, али ни он није био до краја доследан у оном њеном другом делу. Не желим да оговарам мртвог човека, али сам то сопственим очима видео и искуствено доживео. Уосталом, шта значи залагати се за хуманост, етику. Шта значи у књижевности, да се задржимо и на самом књижевном тексту, бити етичан? Да ли је Маркиз де Сад етичан? Мислим његова дела? А велики је писац, значајан у историји светске литературе. И зато ја ни немам предрасуде према Маркизу де Саду, јер питање етике је нешто што је питање свакодневног живота, не књижевности.

– Многи истичу како су управо постмодернисти били финансирани у борби против Милошевићевог режима те да су и нека њихова дела, али и неки часописи, попут часописа „Реч“, настали као производ управо политичког диктата.

– Са чије стране су били финансирани? Пустите такве шпекулације. То је опет пример наше генетске инфантилности. Док сам био уредник „Писма“ и „Светог Дунава“ прихватио сам дотације разних фондација, и државних и невладиних. Данас када одлазим у свет примећујем да су Пољаци, који су тада живели иза гвоздене завесе, управо преко тих часописа упознавали светску књижевност. И уместо да је држава желела то перманентно да финансира, она је у једном тренутку стала (а нису то биле велике паре, напротив!) и ја сам био принуђен да добијем новац превасходно од Сороша. Али, то могу да кажем из личног искуства, никакав политички диктат није наметан уз добијени новац. Објављивао сам шта сам хтео, оно најбоље у књижевности и културологији. Мене није због тога срамота, јер сам у том тренутку радио нешто што је за ову културу било важно. Тако су људи који 1993. године нису били у могућности да купе хлеб, били у могућности да упознају једног Јерофејева и друге најзначајније светске писце. Што се тиче часописа „Реч“, и њега је Сорош финансирао, али смо бар имали један врхунски европски часопис. Сарађивао сам у том часопису, и знам да нико није наложио било какав политички диктат, било коме. Наравно, говорим о деведесетим годинама, ова нова „Реч“ већ је нешто сасвим друго. Немојте ми рећи да је неко политички утицао на тадашњег уредника Марчетића?

– Није ли?

– Да ли је неко икада у том часопису објавио нешто што је било усмерено против Срба и Србије, осим, евентуално, против Милошевића?

– Међутим, неки текстови у том часопису одбијани су управо због „претеране афирмације“ српске традиције, културе…

– Немојте, молим вас. Ја сам објављивао текстове који су афирмисали управо српску књижевност и њену историју, а не мађарску, немачку или летонску. И нико ми то није забрањивао. Ви правите велику грешку, и то морам да кажем, јер је веома значајно. У том тренутку, деведесетих, уопште није било битно да ли добијаш новац од неке НВО. Уколико држава не жели да те финансира, а ти имаш добар пројекат, неком се мораш обратити. Наравно, потребно је да се заштитиш од било каквих нечасних политичких утицаја. Велико је питање, међутим, зашто ондашња држава у том тренутку није имала интересе да поменуте пројекте финансира. Да је била паметна, она би почетком деведесетих подржала и „Реч“ и остале часописе и књижевна дела. Финансирала би „Писмо“ или „Свети Дунав“ и презентовала би их свету уз напомену да ми нисмо толико затуцани, да само пуцамо по фронтовима, већ да Србија има и велике преводиоце, европски значајне часописе за уметност и значајне писце. Зашто није? Одговорите ми ви.

– Ипак, поменути часопис угашен је чим је престала политичка потреба за његовим финансирањем? Када се Милошевићев режим почео урушавати, више никоме није стало да дотира „Реч“.

– Поменути часопис се угасио много раније, и то из сасвим других разлога. Није више, наиме, било културолошке потребе. Тада су се појавиле НВО типа Соње Бисерко, Кандићке и сличних, које су преузеле ону директну, политикантски мизерну ангажованост. Њихов утицај био је велики и новац намењен финансирању пројеката као што су били „Реч“, „Св. Дунав“ и слични, преусмерен је ка њима. Тада је и „Писмо“ скоро престало да излази. Јер те НВО су рекле: немојте више да финансирате културу, ми од тога немамо користи. Појавиле су се, дакле, неке особе које су желеле да се проституишу на политички начин. „Реч“ и неки други часописи угашени су, дакле, јер управо ТО нису хтели, па онда више није било новца за њих од оних истих спонзора. Ти спонзори су проценили да им не вреди да улажу у културу, ако су већ

нашли пионе који ће играти некакву другу, прљаву игру за њих. Сорош и сличне фондације заиста су морали један део финансијских средстава да уложе у културу. Јер, фондација не може да улаже само у храну, пиће, политику, већ и у културу. А најјефтиније је било финансирати часописе, пуно скупље филм или позориште. У једном тренутку овај њихов унутрашњи регулатив изгледа је нестао и постало је могуће новац улагати било где. И они су нашли нешто што им је интересантније и исплативије од културе. Због свега што сам описао ја се не осећам нечасно, чак мислим да је она полемика која је вођена у „Књижевним новинама“ 1996. године била нечасна по оне који су били са друге стране. Знате зашто? Па, ако вас тада Миле Перишић или Владета Јанковић оптуже да сте „амерички увозник“, да немате везе са националном традицијом, то је једна денунцијација, то у таквом политичком контексту значи да си издајник, амерички шпијун, који треба да је под присмотром и не треба му, рецимо, дати пасош.

– Управо сте поменули чувену полемику која се средином деведесетих водила између традиционалиста и постмодерниста. У том смислу занимљиво је поменути и књигу Небојше Васовића „Лажни цар Шћепан Киш“, не само као покушај превредновања стваралаштва Данила Киша, већ и као покушај обнављања поменуте полемике. Са друге стране и Ваша антологија, објављена прошле године под називом „Постмодерна српска фантастика“, представља покушај да се постмодерна смести у историју књижевности?

– Наравно, постмодерна је књижевноисторијска чињеница која тренутно више није актуелна као неки новум, већ искључиво као део (додуше не тако давне) традиције.

– Шта је данас, по Вашем мишљењу, актуелно? И какав значај у том смислу има поменута књига Небојше Васовића?

– Чекам да видим шта је то што долази иза постмодерне. Ја то још увек чекам, још увек нисам видео ништа суштински ново. Небојша Васовић је један од аутора који је својим

ранијим књижевно-критичким текстовима и својим раним студијама много допринео афирмацији постмодерног тока у српској књижевности, иако његови поменути текстови нису директно говорили о тој проблематици. Постмодернизам је био релевантан и иновативан крајем двадесетог века, дакле осамдесетих и деведесетих година. Данас је постмодернизам део књижевне историје. Неки писци тековине овог правца још увек носе на својим леђима, неки су постмодернизам искористили као продуктивно искуство. Уосталом, не постоји писац који у свом стваралаштву нема фазе. Када је конкретно о књизи „Лажни цар Шћепан Киш" реч, мислим да је Небојша Васовић направио једину грешку што је побркао, а то је учинио из више разлога, лик и дело Данила Киша. Када је реч о Данилу Кишу као човеку, колико сам га (мало) лично знао и колико сам после (много) видео неке ствари, Киш је заиста умногоме био човек каквим га је представио у својој књизи Васовић. Међутим, Васовић не може биографске чињенице да побрка са делом Данила Киша, па да из тога закључи како је мера људских врлина мера доброг писца. То је као када бих ја рекао: пошто је Црњански био пргав тип, био је вулгаран, волео да се туче, изазива људе на двобоје, он не може да буде добар писац. Мене може да чуди што су Црњански и Киш били такви људи, јер Киш је заиста приватно био мутан тип, али је као писац значајан. Међутим, није Небојша ове ствари побркао случајно. Он је тренутно дуго изван земље и желео је можда мало више да скрене пажњу на себе, а и иначе је одувек био склон ономе што су футуристи звали „шамар друштвеном укусу". Али то не умањује његов значај као песника, јер Васовић је заиста изузетан песник.

– Избегли сте да одговорите на део питања који се тиче оспоравања и проблематизације вредности постмодернизма.

– Ништа ја не избегавам. Рекао сам и написао да је постмодернизам једна књижевноисторијска појава. Када сам, као универзитетски професор, 2000. године био позван да одржим један курс на тему постмодернизма, схватио сам да

је постмодернизам део прошлости. Ако ви већ и на факултету причате о постмодернизму и то на магистарским студијама, онда је то већ постало канон. Наравно, сваки канон има и својих проблематичних страна.

– Постмодернизам је имао лепу прилику. Идеолошки је нашао уточиште у глобализму.

– Не слажем се, не гледам тако на постмодернизам. Да ли је неко од тих људи, рецимо, зато што је био постмодерниста, добијао неке посебне бенефиције? Добијали су их они који су се најдиректије укључили у политику (и то пре свега страначку). Ако говоримо о књижевности постмодернизма, о његовим успонима и падовима, онда га упоредимо са неким другим правцем. Предложите ви.

– Романтизам, на пример.

– Добро. Романтизам је имао стереотип у љубавном песништву. Ми немамо највеће љубавне песме. „Santa Maria della Salute“ није превасходно љубавна, већ велика рефлексивна, метафизичка песма. Значи, романтизам је боловао од стереотипа, али је са друге стране створио неке друге вредности: Змајева политичка сатира је врхунска, проза је, што се мање зна, одлична. Отворио је нека важна питања (књижевни језик, рађање модерне драме и романа…), оставио неизбрисив траг на потоњем песништву, преко Војислава, Дучића и Диса, Црњанског, па све до Раичковића и неостражиловске струје. Тако је и постмодернизам имао својих слепих улица, али и магистралних путева. Не бих то процењивао, јер сам у неугодној улози да будем и стваралац српске постмодерне књижевности и њен интерпретатор као књижевног правца. Можда бих био необјективан више но што је нормално, не зато што желим да будем заштитник постмодернизма, већ што сам најдиректније у њему учествовао. Али, свестан сам да је постмодернизам имао својих промашаја, као и великих домета уосталом. Него, реците шта је било у последњих двадесетак година значајније у српској књижевности? Квалитетније? Романи Жике Павловића,

који је био чак медијски форсиран? За њега је највећи догађај у роману када пар води љубав и он стане у говно. Човече! Зар је то врхунска књижевност?! Зато ћу увек изабрати најлошију причу Немање Митровића, или Владимира Пиштала, Миленка Пајића, Басаре, него дела Жике Павловића.

Ерос, танатос и смехос
О свом стваралаштву, пре свега новој књизи прича „Ремек-делца“

– Савремени уметнички трендови у свету, без обзира да ли се могу подвести под постмодернизам или не, показују да би можда и српска књижевност требало да се сусретне са новинама у начину мишљења, са новим животним стиловима, са новом улогом технике, на пример. Међутим, Ви у новој књизи прича „Ремек-делца“ покушавате да у жанровску матрицу бајке интерполирате порнографију? То не представља неку новину у одабиру теме.

– Прво, морам да упозорим да је разлика између порнографије и еротике управо и у оном што садрже моја „Ремек-делца“, а то је хумор. У порнографији хумор је непожељан, она тежи миметичком принципу, реалистичкој техници приказивања сексуалног чина. Еротика у себи увек може да има хумор, али и неку лиризацију (што у порнографији никако не постоји!). То сам већ истицао и поводом „П(р)ички“. Та разлика је битна, мада ја волим и еротску и порнографску литературу. Порнографска литература ме, међутим, не пали, не делује на мене узбуђујуће, јер ми је досадна у својим квазиреалистичким стереотипима, баш као и порнографски филмови.

– Добро, употребио сам погрешан термин, реч је о еротским елементима. Међутим, акценат у питању и није био стављен на ту димензију.

– Да, ја уносим еротске елементе у матрице нечег другог, и бајке и анегдоте и пословице и фолклорних ритуала и вица

дакако. Заиста не знам да ли је то новина, мада имам осећај да ТАКО у српској књижевности нико никада није писао. Неки моји пријатељи који су читали ту књигу у рукопису сматрају да је за мене то добар искорак, искорак ка некој фабули, ка једноставној форми изражавања. Наравно, „Ремек-делца“ су створена у доба технике, компјутера и мобилних телефона. И сам сам техником окружен, осећам толики притисак свега тога, да сам се једноставно морао вратити традицији. А у новом делу сам се вратио традицији више него икада у животу, више него у било којој књизи. Наравно, традицију сам пародирао, пародирао сам и самог себе. Међутим, мени је најважније, а то сам схватио тек пошто сам завршио књигу, јер човек док пише не размишља о тим стварима, да су „Ремек-делца“ превасходно књига смеха и радости; а писао ју је један човек који је у то време живео најнесрећније у свом животу, мислим на психичко стање, али и на болест која ми је опхрвала тело. И управо ми се та смехотворна и хедонистичка димензија чини најквалитетнијом у мом новом делу; не говорим, дакле, о иновацијама. И сам сам при читању својих прича, на пример приче „Човјек-трокурац“, умирао од смеха. И заиста, нисам могао да разумем да је „Ремек-делца“ писао човек који је тада био несрећан; а онда сам схватио да су највећи смехотворци били у приватном животу меланхолични (од Раблеа до Стерије). Управо ми је тај осећај несреће, депресије и меланхолије, дао потребу за таквим ескапизмом, за животом, за срећом. Зато сам и „Ремек-делца“ написао брзо – никада у животу ниједно дело нисам створио у тако кратком временском року, за шест-седам месеци. Вероватно сам имао потребу за радосним лебдењем у Тексту, суочен са реалном претњом смрти.

– **Ерос и танатос.**

– Да, ерос и танатос, мада бих додао и смехос. Несрећан човек жели да се радује, чини ми са да је то психоаналитичка димензија читаве књиге. Пошто не може да се радује у стварности, он онда бежи у текст. Или, како је то Ролан Барт рекао за Маркиза де Сада, а ту реченицу јако волим и често

сам је цитирао у разним контекстима, мада са овом књигом нема директне везе: „немогућност стварности он је претварао у могућност текста“.

– У наслову Вашег новог дела употребљавате деминутив. Да ли, називајући Ваше дело делцем посежете за постмодерном иронијом? Актуелизујете ли став да постмодернизам, или савремено доба уопште, није у стању да изнедри велика дела?

– Овим сада улазим у конфликт са мојим издавачем и познатим српским критичарем Александром Јерковим, који и дан-данас верује у књижевност која одговара на тзв. епохалне дилеме. И проналази ауторе који су по њему такви. Али, мислим да је време такве књижевности последњи пут било у 19. веку, можда и на самом почетку наредног. Али већ када Џојс пише свог „Уликса“, он више не акцентује једну епохалну дилему, већ прича причу једног човека који води свакодневни живот; дакле, у питању је отклон од епохалних прича. Хоћу да кажем да је интимна, а не велика цивилизацијско-друштвена тема, још од времена пре постмодерне, постала епохална прича. Наравно, овај мој став није у нескладу са појмом „цивилизацијски хедонизам“, јер се он такође своди на фрагменте цивилизације и њихов сасвим субјективан избор. Нико од писаца неће ни помислити да тематизује целокупну цивилизацију. Дубоко верујем, а то ће се видети и из приче коју ћете објавити уз овај интервју, да је време ремек-дела прошло са Толстојем и Достојевским, рецимо. Отуда и деминутив у наслову моје нове књиге. Мени је и Данте, мада не могу да оспорим његову вредност, досадан. Зато што сам човек своје епохе. У нашој епоси наше интимне, микро-ствари постају заправо епохалне ствари. Не постоји већ дуго глобални историјски изазов, јер смо релативизовали системе вредности, па ни немамо један чврст систем вредности који ће нам бити изазов да га у књижевности осмислимо. Према томе, мислим да је то заиста моје дубоко, не само рационално, него интуитивно уверење, да више не можемо ни читати са уживањем ремек-дела, а камоли да их

пишемо. А чак и када бих могао да напишем ремек-дела ја их не бих писао. Зато мислим да су неки савремени писци, које смо сви учили на факултету, депласирани и анхарони. На пример Добрица Ћосић. Он и дан-данас верује да у књижевности може да одговори на неке изазове своје епохе. Не може. То треба да одговори неко други, нека историографија, неки документарни и ТВ филмови. Књижевност и уметност се у суштини, као некада давно, у својим почецима, своде на неку интимну и микро-причу. Првобитни свештеник у египтаском храму, а то су најстарији записани текстови, није имао свест о целини друштва, цивилизације, културе. Он је имао свест о сопственом доживљају онога фрагмента који је у сагласности са његовим животним и духовним искуством. Мислим да улазимо у слично доба и да је то један велики изазов за све нас, не само за моју генерацију као генерацију бивших постмодерниста, него за нас све. Јер више нећемо моћи да се кријемо иза приче о рату деведесетих или друштвеним проблемима Слобиног режима. Писац више не може иза тога да се крије. Он мора бити довољно храбар да погледа у себе, интроспективно, да то изнесе као једну велику причу која ће можда заинтересовати читаоце. А ако их не заинтересује, онда значи да је тај писац празан као Биће. Чист алхемијски принцип – оно што је доле то је горе; оно што је мало, то је велико. То је принцип алхемије који сам ја од своје прве књиге „Истраживање савршенства“, прихватио, само што сада алхемију више не пишем херметично, него другачије, једноставније. Ваљда сам сазрео, ваљда сам тај пут иницијације о којем сам писао тада некако прошао до једне тачке када могу много једноставније да се изразим. Јер Борхес је рекао у једном свом интервјуу, мислим да му је био последњи, на то ме је подсетио његов пријатељ и асистент Хуан Октавио Пренс прошле године када смо били на књижевној колонији у Чортановцима: „што више напредујем, више волим једноставност“; и додао: „на пример, звезде личе на очи, а смрт је као сан“ – у то време Борхес је знао да су му дани одбројани, да ће ускоро умрети, јер имао је цирозу јетре. Дакле, та алхемијска, мистичка, блејковска

ако хоћете, визија, може се извести и херметично, али право мајсторство је извести је једноставно. Значи, савремени писац, уметник, стваралац, неће се у будућности више крити иза приче о глобалним филозофемама, или иза лондонске трагедије у метроу, он ће пробати да исприча своју причу, најинтимнију; а уколико ју је испричао добро, ако је она аутентична, ако је он дубок као Биће, као душа, као дух, она ће бити драматична; ако није, онда јеби га – није ни писац, уметник.

– Да ли можете да наведете бар два аутора српске постмодерне током деведесетих који су имали ту интимну димензију о којој сада говорите.

– Дајте ми ви други пример. Релевантне ауторе који су посезали за епохалном причом. А знам многе интимне приче које су за мене биле узбудљивије него „епохалне приче". Постоји бар пет романа који су бољи од дела које је написао Жика Павловић и Добрица Ћосић. Нека то буду најбоља Басарина дела, или приче Немање Митровића.

– Позната Вам је дијагноза о француској књижевности последњих десет-петнаест година, која гласи: писци напишу једну веома добру аутобиографску књигу и после тога више немају инспирацију да пишу о нечем другом. Не могу људи стално да пишу аутобиографију.

– Није у томе проблем. Да се разумемо, деведесете, свакако, нису створиле толико иновативних дела као осамдесете. Право време постмодернизма, ако гледамо само поетички, биле су осамдесете године, јер је та деценија заиста донела много иновација на пољу српске књижевности.

– Да ли у српском књижевно-уметничком контексту заиста владају „генерални секретари српске књижевности" и кумовско-клановска олигархија? И да ли је у праву млађа генерација која највећи проблем у српској књижевности види управо у владавини наведених кланова и појединих „секретара"?

– Ко је, човече, владао деведесетих у књижевности?! Какву смо ја и моја генерација имали моћ?! Па ја пред крај тог периода нисам имао ни пасош! И, коначно, где су ти кумови? Именујте их! А док је мој кум, на пример, био, наводно, веома моћан човек, ја у то време у Матици српској нисам објавио ниједну књигу. Понављам: у време док ми је кум (песник и критичар Иван Негришорац) био на положају секретара Матице српске – а то је осам година! – нисам тамо објавио ниједну књигу, нити више од једног текста у „Летопису Матице српске"!? Наведите пример бар једног кумовског клана? Добро, неки издавач радије и брже чита рукопис пријатеља, него неафирмисаног младог аутора, али то је природно и не сведочи о постојању кланова у српској књижевности. Међутим, једва чекам да дође генерација која ће према мојој генерацији имати отпор, која ће нас критиковати. Јер и ми смо то чинили са представницима стварносне прозе, а захваљујући нашим критикама, Милисав Савић је, на пример, постао хиљаду пута бољи писац, Видосав Стевановић такође. Потребно је имати неки репер, јер када си двадесет година у књижевности и када се генерација међусобно хвали, а то ћете и ви доживети, будите сигурни, онда једва чекаш да дођу неки нови клинци, или нова генерација која ће ти помоћи тиме што ће указати на неке проблематичне ствари. Једна је прича када мени Мика Пантић прочита текст, па ми стави две примедбе, или када Јерков напише позитивни текст о мом делу, а сасвим је друга прича уколико моје дело проблематизује неко из сасвим друге поетичке визуре. Чак није ни битно да ли је у питању ова или она генерација. Онда сам принуђен да размишљам. Ви сада имате став према мојој генерацији, постмодернистима, као што смо ми имали став према стварносној прози, а она према Кишу. На крају, сви смо се дружили, понекад напили, понекад посвађали; тако је Киш постао од „Гробнице" политички ангажован управо захваљујући утицају нових клинаца из стварносне прозе. Као што је и Милисав Савић, након што је добио Нинову награду, постао већи постмодерниста од мене. И то је добро и природно. Али само ако нас нападате из једне поетичке приче, а не са

аспекта моћи, новца. Јер, у књижевности се нико значајан није обогатио, нико. Једну паметну, поетички утемељену критику желим да дочекам. Тада ћу бити најсрећнији човек на свету и нећу се са тим људима потући у кафани, већ ћу им пружити руку и рећи им: хајде да причамо; као што сада причам са вама. Иначе, Басара је измислио у једном тексту да је Саша Јерков „генерални секретар српске књижевности". Чињеница је да неки људи као критичари у одређеном тренутку имају јако велику моћ, али Басара се ту сурово зезао, јер он у овом тренутку има далеко већу моћ него Саша Јерков. Када би Басара данас стао иза једног писца и рекао да је он генијалан и поновио то неколико пута, његова реч била би јача од Сашине. А обојица су ми пријатељи. А имам и много кумова, јер сам се много пута женио. Уосталом, људски је са неким бити кум, а с ким ћу бити кум него с оним с ким се дружим, а мање се дружим током живота са својим пријатељима из гимназије, више са онима из света књижевности, па су ми неки од њих постали кумови и пријатељи, или непријатељи. Па зар ви међусобно нисте пријатељи? Чињеница је да ми имамо моћ да вас негде препоручимо, да неког писца понегде прогурамо. Али ако ви то исто не будете имали за пет до десет година, онда сте неталентовани, онда сте кесе.

Стање ствари, август 2005.
разговарали Александар Дунђерин, Милан Антуновићем
и Срђан Миљковић

Прва асоцијација: ресторан-кафана „Балкан експрес” близу Дунава (она сад постоји само у сећању нас који смо је посећивали!), дуга и бурна, на моменте чак острашћена прича уз пиво са младићима који су ми донедавно били студенти… све у свему, лепо поподне и вече које се не заборавља. Нисам заборавио ни многе тад изречене ствари, али многе јесам, па ми читање после више од десет година представља и задовољство и изненађење. Да ли бих ове 2018. рекао исто што и тад, да ли би ми они постављали слична питања и коментаре? НЕ – зато што смо се сви кроз протекло време мењали, али се још више мењала стварност у којој смо и која нас окружује; ДА – зато што се суштина нечије личности, нечијег Бића никада уистину не мења тако да тај постаје Непознат Неко (тј. неко сасвим други)… „Протрчавам”, дакле, кроз текст импресиониран ширином тема које су момци отворили: од академских (најмање ми занимљивих), преко књижевноисторијских, културнополитичких (вазда актуелних код нас), па све до поетичких и аутопоетичких на челу са постмодерном – што такође сведочи да су се већ тад јавили нови, свежији књижевни укуси за које је постмодерна прошлост. О TEMPORA O MORES! Није баш сасвим у праву Миљковић када записује „о све што прође вечност једна бива”, али делимично и јесте у праву. Шта се од свега минулог, а овде помињаног, кандидује за тзв. Вечност?! Можда је лепота минулог у томе што је МИНУЛО и касније нам изгледа као сан?! Морам признати: низ ствари о којима сам тог летњег дана 2005. разговарао на тераси „Балкан експреса” са тројицом потписаних, чине ми се као сан (у смислу наслова најбоље драме Калдерона де ла Барке *Живот је сан*)… Има ли нечег фасцинантнијег и аутентичнијег од наведеног осећаја?!!!

Књига смеха и греха

„Грађански еротикон" требало би да покаже да је наша грађанска култура имала у 18. и на почетку 19. века оно што је имала и европска

Сава Дамјанов, доцент на филозофском факултету у Новом Саду на Катедри за књижевност, недавно је у Стиловој библиотеци Антологије објавио „Грађански еротикон" у којем је сакупио еротске странице српске књижевности 18. и почетка 19. века. Тековина прошлости, али очигледно занимљива и савременом читаоцу будући да је у питању друго издање, допуњено аутобиографским пасажима Саве Текелије и Александра Пишчевића. Дамјанов се бави књижевноисторијским радом, а за њега су изазов теме о којима се у академским круговима не дискутује баш често: еротика, Кодер, фантастика. Есеји на ове теме сабрани су у његовој књизи „Ново читање традиције". Пише прозу и управо му је „Плато" објавио збирку прича „Ремек-делца".

– У књизи „Ново читање традиције" залажете се за „ново, суштински другачије ишчитавање" српске књижевне баштине. Какво је читање које сте описали метафором „поглед искоса"?

– Различито од пуког академског белешкарења и описивања књижевних појава, или пак поигравања новом методологијом на старом књижевном материјалу, не да би се он предомислио, већ да би се показало како неко, ето, прати најновије трендове у светској теорији. „Ново читање традиције" није само наслов једне моје књиге, то је срж мојих књижевноисторијских погледа, сензибилитета, па и програма.

Значи, открити неоткривено, превредновати смело ако за то има аргумената, доводити у питање деценијама прихваћене каноне и норме и, што је најважније, сагледавати књижевну

традицију и из перспективе савремене књижевности. Такав поглед искоса показао ми је да је наша књижевна традиција богатија и разноврснија него што се мислило и да у многим својим сегментима не заостаје за европским књижевним токовима и појавама.

– **Познавање еротског стваралаштва наше прошлости своди се на Вуков „Црвен бан" н прикупљање „безобразних" народннх песама. Али „Еротикон" открива нешто што Вуку претходи...**

– И што је, додао бих, умногоме различито од материјала који је Вук сакупио. Моја антологија „Грађански еротикон", осим што се може читати као књига смеха и греха или, како рече један критичар, као „слатка књига", требало би да покаже да је наша грађанска култура имала у 18. и на почетку 19. века оно што је и грађанска култура Европе имала: с једне стране просветитељство, ту сувопарну рационалистичку филозофију, али и њену антитезу у русоовском култу природе и природног човека, што је у крајњој линији довело до ослобађања телесног, еротског, па и онога што би Фројд назвао подсвесним силама у човеку.

– **Шаљиво и ласцивно је увек занимљиво и изазовно, али чиме ове грађанске песмарице заслужују озбиљно књижевно-научно изучавање?**

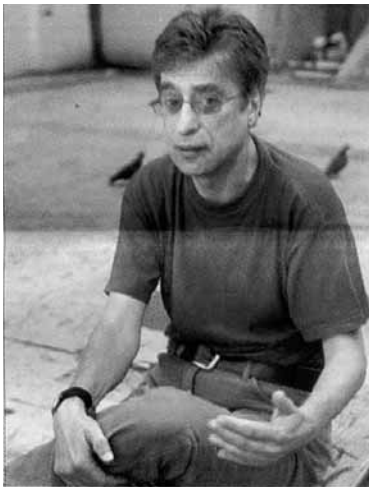

– С једне стране, то је откривање неоткривеног, колумбовска пустоловина какве и у литератури и у животу једино истински волим. С друге стране, 18. и почетак 19. века представља време великих револуција, па и прве велике, истинске сексуалне револуције. То је епоха једнога

Маркиза де Сада, Казанове и сличних писаца и пустолова, од којих ништа мању пажњу заслужују наши аутори: Александар Пишчевић, Сава Текелија или Аврам Милетић и Лукијан Мушицки.

– **У каквом је односу традиција коју проучавате и Ваше прозно стваралаштво?**

–У љубавном! То је заиста права, вечна и верна љубав ова два бића у мени – књижевноисторијског радозналца и радозналог творца народних дела. Никада у књижевној традицији не бих проучавао нешто што ме као писца и читаоца, па и човека, не интригира, што не љубим и обрнуто. Када завршим неку своју прозну књигу, први виртуелни читаоци су ми аутори из српске и светске традиције које сматрам својим прецима. Како би ме читао Мушицки, Кодер, Драгутин Илић, Рабле, Сервантес или Борхес. То је за мене увек нека унутрашња провера написаног.

– **Има ли вредног еротског књижевног стваралаштва у савременој српској литератури?**

– Наравно да има! На пример, о присуству еротографије у српској, не само савременој, књижевности сведочи и антологија Душана Стојковића „Тело у телу" где је заступљено осамдесетак савремених српских песника, хрестоматија нове српске еротске приче коју су под насловом „Чаробна шума", крајем деведесетих, саставили Васа Павковић и Дејан Илић и још неколико сличних подухвата. Да нема такве продукције, књижевно релевантне, не би постојали ни антологијски, хрестоматијски и слични избори из ње.

Еротика и хумор

– **Зашто је еротско било неодвојиво од хуморног дискурса?**

– Није баш увек, али претежно јесте. Хумором се заправо ослобађа говор о нечему што људи сматрају табу-зонама. Алш, хумор је и граница која ову литературу раздваја од чисте порнографије: порнографија се труди да буде хиперреалистична, чак и до хиперболе, она је смртно озбиљна, па мени лично стога и досадна, док ће права еротска уметност увек оставити слободан простор за хуморно, лирско, фантастичко и многе друге нереалистичке елементе.

Политика, септембар 2005.
разговарала Јелена Николић

Да, управо тако: откривање неоткривеног, КОЛУМБОВСКА пустоловина – какве и у литератури и у Животу једино истински волим! И свеопшта интертекстуалност као ЉУБАВНИ однос... Да, да: ТАКО је било од самих почетака па све до краја мог књижевног Пута. А за онај важнији, животни има још времена (надам се): волео бих да и убудуће искушавам штошта… Тим пре што ме идеје тзв. табуа и тзв. греха не тангирају превише, осим као ИДЕЈЕ којима сам посветио неколико својих есеја...

Do krajnosti iskren i uveren u sopstvene istine

Pravo mesto rođenja je ono u kome je čovek prvi put razumno sagledao samog sebe. Knjige su bile moja prva otadžbina. I škole su to bile, ali u manjoj meri... Međutim, ovde ću se baviti odlaskom iz „otadžbinske zemlje", čije sam korenje sama iščupala, a ono me je povezivalo i s istorijom i s tradicijom, poreklom i sudbinom, kako drugih, tako i sebe. Pustila sam druge korene. Ali, oni su lažni, veštački. Korenje za priliku, ih zovem. Ono me siti, ali me ne hrani. U međuvremenu, ono staro, prvobitno-književno, truli u meni. Što više mislim, sve mi se više čini da ako niste građanin sveta, a malo je ko od nas rođeni apatrid (čak i u odabranoj otadžbini), gubitkom tog prvobitnog korenja, gubimo i svaku realnu šansu za povratak. O, možemo se mi fizički vratiti, u „svojoj" zemlji dugo živeti, pa i umreti, ali ništa više neće biti kao pre. Staro korenje se ne može obnoviti, a novo se ne može napustiti. Nesporazum ne leži u činjenici što naša odabrana zemlja nije više spremna da nas prihvati, već što mi više nismo spremni da prihvatamo nju. Odbaciti nešto za šta znate da mu pripadate, teže je nego biti odbačen od nečega čemu se ne pripada i verovatno nikada i nije pripadalo.

Moj profesor dr Sava Damjanov nikada nije odbacio svoju prvu otadžbinu. On veli da je to bila čitava vaseljena, a ja dozvoljavam sebi luksuz da primetim da je ta vaseljena vazda pričala jezikom knjige. lako smatran vunderkindom u oblasti istorije srpske književnosti 19. veka, koji je sladokuscima ove umetnosti otkrio Đorđa Markovića Kodera, Dragutina llijića, prve SF drame i erotske stihove u našoj književnoistorijskoj baštini, ovaj razuđeni, uzbudljivi, žovijalni čovek nikada nije bežao od pisca u sebi. U prilog ovoj tezi, nabrojaću samo neke „fakte" koji čine Savu predstavnikom, često medijski rabljenog termina, generacije postmodernista u savremenoj srpskoj književnosti, jer je Damjanov napisao i objavio i „Pričke", i „Kolače, Obmane,

Nonsense“, i „Glosolalije“, i roman „Istraživanje savršenstva“, i „Povesti različne: lirske, epske, no, najviše neizrecive”... O književnoistorijskim i esejističkim studijama, antologijama i hrestomatijama da ne govorim!

U svom titularnom i društvenom radu stigao da predaje i na univerzitetima u Tibingenu, Regenzburgu, Frajburgu, Berlinu, Haleu, Triru, Getingenu, Lođu, Bonu, Vroclavu, Krakovu, Varšavi, Gdanjsku (...), a dela mu prevođena na engleski, francuski, nemački, ruski, poljski, češki, mađarski... O koncu, u tom smislu & pogledu, govori i „Brankova“ te nagrade „Zaharije Orfelin“, „Laza Kostić“, ili nagrada za najbolju stranu knjigu u Ukrajini. Stizao je Damjanov da bude i novinar i urednik časopisa „Sveti Dunav“ i „Pismo“, da se ženi i razvodi, bude ocem i pedagogom, da boemiše i lumpuje, da ljuduje i veruje, ali, iznad svega, da bude autentičan, do krajnosti iskren i uveren u sopstvene istine. „Tuđina“ koju su mu svojim nerazumevanjem nametnuli drugi, oni do čijeg mu je razumevanja bilo stalo, možda i nije najveća. Možda je najteža ona koju smo svojim nerazumevanjem drugih sami stvorili. Stoga, pored rođendanskih čestitki dr Damjanovu, upućujem mu u ovim redovima i poruku da tome pomoći nema. A za hrabrost da izgovori svoje strahove, agone, nesigurnosti i uverenja dajem mu čistu desetku! U nadi da ću se i sama kadgod povesti njegovim ovonedeljnim primerom.

,,Glosolalije“ ili „Povesti različne”

– „Glosolalija” je moja knjiga izabranih priča koja na neki način sadrži najbolje delove „Povesti različnih“, i ukoliko bih birao, svakako da bih izabrao „Glosolalije“ jer, na neki način, obuhvataju i daju presek mog celokupnog dotadašnjeg literarnog opusa. „Glosolalija“ je antologija Save Damjanova u

pripoveci... Inače, ne bežim od toga što predajem. Uostalom, šta je bio Dositej ili Koder?! Učitelji, među ostalom! Učenost ni za jednog pisca nikada nije bila inhibirajući foktor. Andrić je bio doktor nauka. Luis Kerol, autor „Alise u zemlji čuda“, takođe učen čovek. O koncu, Tolkin, koji je sada ponovo u modi, bio je profesor univerzitetske matematike, i to na jednom od najelitnijih univerziteta u Engleskoj.

„Rada, turski rob“ ili „Lepo društvo“

– To su originalne erotske pesme Lukijana Mušickog, koje sam otkrio u Arhivi SANU i do mog „Graždanskog erotikona” nisu bile publikovane. „Rada, turski rob“ je pesma zbog koje sam ušao na jedan gej sajt i to mi služi na veliku čast, jer to je jedan od retkih poroka koji, pored gramzivosti, recimo, nikada u životu nisam imao. Inače, pesma o Radi, turskom robu, zapravo je jedina gej pesma koja postoji u našoj tradiciji erotske književnosti uopšte. Zapravo, u pitanju je, preciznije rečeno, pesma s biseksualnom tematikom koja govori o Radi, nekom našem Srbinu, koji je dopao turskog ropstva u neko Mušickovo vreme. Elem, Rada opslužuje svog gospodara, nekog agu i, naravno, ima eksplicitnih scena u kojima mu aga kaže da klekne... Međutim, poentira o koncu Rada, rečima, čime pesma i završava, da „i Turci su prosvješteni“ jer roblje muvaju, a istovremeno svoje žene daju tom istom roblju. Novovremenim žargonom rečeno, bile bi to „dvocevke“... U „Lepom društvu” je jezički genijalna pesma, kao što sam rekao i u vezi s „Remek-delcima“, kako je rekao jedan moj prijatelj, kritičar, da su „Remek-delca“ na neki način himna nepoznatom srpskom jeziku. Dakako da to nisu samo lascivni slojevi tog jezika, pa tako je i pomenuta pesma „Lepo društvo“ na neki način

himna – iako kraća – erotskoj terminologiji u srpskom jeziku, koja je fascinantna kad se stavi u stihove.

Jovica Aćin ili David Albahari

– Ukoliko treba da biram, izabrao bih Jovicu Aćina, kao pisca, zbog toga što je mutniji, nejasniji i više koderovski tip od Albaharija. lako je i Albahari izuzetan pisac, mada, meni je bliža ta mistifikatorsko-fantastična dimenzija koju neguje Jovica Aćin nego jednostavnost i eksplicitnost koju neguje David.

Ljilja Jokić-Kaspar ili Ljubica Arsić

– Kada bih sada mogao da biram, mada nije napisala nijednu zbirku pripovedaka, ja bih dodao i Mirjanu Novaković, autorku romana „Strah i njegov sluga" i između te tri žene, ja ću, kao i u životu, izabrati sve tri.

Aleksandar Piščević ili Jovan Muškatirović

– Aleksandar je sin Simeona Piščevića, na osnovu čijih memoara je Crnjanski napisao „Seobe". Jovan Muškatirović je takođe autor koji je publikovao niz erotskih poslovica, čiji će jedan deo posle preuzeti i Vuk St. Karadžić, ali nije originalan pisac. Pre bi se reklo – sakupljač folklornog i drugog nasleđa, dok je Aleksandar Piščević, po meni, takav autor kome je Kazanova do kolena! Aleksandra Piščevića čitati, to je, prosto, živo čudo šta smo imali u književnosti! Mislim, govorim o Kazanovinim „Memoarima", ali, boga mi, i sa stanovišta životne prakse. Aleksandar Piščević je bio neverovatan tip, a ovo ću potkrepiti s dva detalja kojima ću objasniti zašto on ispred Muškatirovića i zašto možda u „Graždanskom erotikonu" uz Mušickove pesme, kakva je i „Zlatno runo iliti Pica". Smatram da mi je uz Mušickove pesme, Piščević zaista bio najveće otkriće. U pitanju je ličnost koja, pored oca čiji je smisao bilo ratovanje i žene, što, uostalom,

Piščević i ne krije, neprestano, na svakoj trećoj stranici, govori o tome kako nije stekao neko bogatstvo i karijeru kao njegov otac i kaže da to je samo zato „što sam ja iznad svega i najviše voleo žene“. To ponavljanje ovih reči izuzetno je simpatično. Neću otkrivati njegove avanture, već nek čitaoci uzmu „Graždanski erotikon“, te će se susresti s ovim zanimljivim čovekom. Međutim, ono što je takođe interesantno to je da je on imao poseban pik na udate žene jer se tada smatralo da su udate žene, normalno, iskusnije od ovih neudatih, jer su, kao, neudate bile virgo intacta, što nije bilo tačno, ali ipak su udate imale specifičnija i šira iskustva. No, poseban pik je imao prema ženama svojih pretpostavljenih. Dakle, on je bio oficir i njegove avanture su bile filmične. Međutim, ono što je apsurdno i simpatično i infantilno u njemu, takvom švalerčini, jeste da se on na svakoj trećoj strani pita kako su druge unapređivali, a njega nikako neće da unaprede (smeh)...

Miki Šepard ili Svetislav Basara

– To je teško pitanje. Obojica su mi prijatelji. Mi smo generacija koja je osamdesetih zajedno startovala i ja tu ne bih mogao biti objektivan. Mogu samo da kažem da je Basara imao tu sreću i sticaj okolnosti da se nekako više književno etablira nego Pisarev, iako mislim da je Đoka Pisarev izvanredan pisac.

Lu Salome ili Anais Nin

– Upravo, nećete verovati, no, sinoć sam pričao jednoj svojoj mladoj prijateljici o Anais Nin i rekao joj kako mora da gleda film „Henri i Džun“ i da čita, naravno, njene priče. Za mene je Anais Nin neki vrh erotske proze u tom periodu kada je pisala i ona je zaista majstor te pripovetke. S druge strane, Lu Andreas Salome je fascinantna kao ličnost. Kada bih birao u životu, verovatno bih izabrao Lu Salome, iako je ona prema muškarcima bila nemilosrdna. Setite se bičevanja Ničea. Ali, kada bih birao u literaturi, birao bih Anais Nin. Lu Saiome je izazov za život, po mom osećanju stvari, a Anais u literaturi.

Eros i tanatos

– Imao sam promociju antologije „Graždanski erotikon" pre nekoliko dana, i tamo sam, između ostalog, rekao – da bi se nečim bavio kao pisac ili kao istoričar, to pre svega treba da te interesuje u životu. Duboko sam uveren, što bivam starijim i što više životnog iskustva sabiram u sebi, da ona čuvena kišovska sintagma „život-literatura", da se to sve više poklapa i da ono što obožavamo u životu, obožavamo i u literaturi. Takođe, mislim da sam istraživao kao istoričar književnosti, a pisao kao pisac, ono što bih sam voleo da pročitam, a što nisam pronalazio u literaturi. Ne u smislu pornografije, već u spoju života, erosa, humora i još nekih elemenata karnevalskog... Ne mislim da je sva literatura erotika, naravno, ali sam čin pisanja jeste erotski i tu neću biti prvi koji je to rekao. Postoji nešto što je Rolan Bart nazivao „zadovoljstvom u tekstu" i, s obzirom na to da ono postoji, ja sam se u jednom davnašnjem svom autopoetičkom eseju poigravao i govorio o sličnosti između zadovoljstva u tekstu i zadovoljstva u telu. Znači, zadovoljstvo u telesnom je zadovoljstvo u tekstualnom, što, naravno, nije identično, no može se napraviti bitna paralela ta dva zadovoljstva, uživanja, hedonizma. Ja sam imao mnogo hedonizama u životu, a literatura je jedan od njih, i ako joj se tako prilazi, ja joj nikada nisam prilazio niti kao pisac priča, niti kao književni istoričar kao nečemu što je dosadno, mukotrpno i što se radi na silu.

Naprotiv, nikada nisam silovao. Kao što i u životu nisam, tako ni u književnosti nisam silovao. Jednostavno, kad sam imao te božanske trenutke nadahnuća, ma koliko to delovalo patetično, ja sam pisao, istraživao, a kada nisam, ja to nisam radio. Jer, ona mera radosti s kojom stvaraš nešto, bilo otkrivajući u književnoj istoriji, bilo pišući prozu, ta je mera radosti najčešća buduća mera koju će i čitalac moći da primi od tvog teksta.

Mali Sava

– Nikada to nije bilo svesno moje opredeljenje ka literaturi, barem u mladosti. Kad je Sava bio mali, bilo je doba velikih svemirskih letova te sam maštao da ću biti astronaut. Ali između tog otkrića svemira i otkrića svemira unutar teksta nije toliko bitno velika razlika. Ako bih se koristio jezikom alhemije i uopšte tih mističkih učenja, koja nam govore „što je veliko, to je malo“,„što je malo, to je veliko“, dakle, ono što mogu u jednom tekstu otkriti, verovatno da mogu i u celom svemiru. To je bila moja prva vokacija. Druga, kao, uostalom, i čitave moje generacije koja je početkom sedamdesetih počela da odrasta, bio je rokenrol. Početkom sedamdesetih sam imao rok grupu koja je menjala ime i koncepcije od nastupa do nastupa. I tu negde između muzike i književnosti, koja me je već tada, s kraja gimnazije, počela vrlo interesovati, nekako intuitivno, opet, kao hedonista i čovek koji ne voli mukotrpne dobitke ni u čemu, dakle, ne samo u umetnosti nego i u životu, opredelio sam se za ono što mi je bilo lakše, a prema čemu sam, očito, i takođe iskazivao neki dar... Otac mi je umro kad sam bio mali i pretpostavljam, da je on bio živ, to bi bila mnogo veća borba, jer je on bio veoma jaka ličnost, vrhunski pravnik s dva doktorata iz vremena pre Prvog svetskog rata. Pretpostavljam da bi s njim ta borba ka opredeljenju bila mnogo teža, ne baš kao Kafkina s njegovim ocem, ali bilo bi „teško ubiti Zevsa“. S obzirom na to da je kraj mene bila majka, ona se, naravno, nije radovala jer je smatrala da je sve to povezano s nekim vidom i načinom života koji nije vrhunski. Njoj svaki moj književni uspeh, pa i uspeh u karijeri, nije bio dovoljna potvrda

da to ima smisla. Uvek je nalazila i onu drugu stranu vezanu za boemiju, privatni život... Voleo bih da sam uspeo da joj dokažem kroz nagrade koje sam dobijao, kroz knjige koje su mi prevođene, kroz akademske uspehe u karijeri, da sam se trudio da radim dobru stvar.

Rodonačelnik

– Mislim da Milorad Pavić i jeste rodonačelnik naše postmoderne fantastike. Naš odnos, koji mnogi definišu kao odnos duhovni otac – sin, jeste često pitanje koje postavljaju kako meni, tako i Paviću. Istina je to, utoliko što je Pavić, kao prvo, bio čovek koji je mene doveo na fakultet. U nekom periodu života, dok sam sazrevao, kao i svaki duhovni otac, za mene je bio veoma inspirativan njegov način razmišljanja, njegova sklonost koja nas je verovatno vezivala i činila duhovno i genetski bliskim da vidimo neotkriveno, nešto novo, da imamo kolumbovski gen obojica. U pitanju je odnos koji je nakon 25 godina poznavanja postao, pre svega, emotivan. Ja ne mogu danas o tom odnosu da razmišljam u vrednosnim kategorijama – ko je tu bolji književni istoričar, da li se on počeo u prozi štancovati, a ja otvarati neka nova vrata… Zaista ne mogu o tome davati vrednosne sudove jer je to kao i kad bismo u Ljubavi davali takve sudove. Ljubav je slepa.

Remek-delca

– Trebalo bi da izađe na moj rođendan, ali u to ne mogu biti siguran. U pitanju je moja nova zbirka priča, a naziv „Remek-delca“ otuda što mislim da je doba onih remek-dela koja su se pisala nekada zaista prošlo sa 19. vekom, da su monumentalne konstrukcije kakvi su romani Tolstoja ili Dostojevskog zaista prošle. Mi živimo u fragmentarnoj kulturi i mislim da je jedna priča ili pomenuti alhemijski pricip po kom se u malom može videti veliko, ispravan, princip našeg doba. Mi se vraćamo dobu mističke spoznaje. Dvadeseti vek je bio poslednji vek velikih

naučnih otkrića tipa teorije relativiteta ili interneta, koji je, po meni, najveće otkriće tog veka. Ulazimo ponovo u vreme kada taj teror racionalnog, naučnog i onog monumentalnog u umetnosti i filozofiji neće postojati, već ćemo ulaziti u remek-delca, ne samo u umetnosti i filozofiji. Konkretno, moja „Remek-delca" neguju duh smehotvornog, erotskog, folklorno-karnevalskog, a prvi čitaoci koji su dali poetičke sudove o njima rekli su da tako nešto nikada u srpskoj književnosti nije pisano. Ono što je rekla moja draga studentkinja, a vaša intim-švesterka Brana Šušić, da će knjiga izaći na moj rođendan, nije nešto što zavisi od mene. Knjiga jeste na pausu, a meni će biti rođendan kad ona izađe!

Građanski list, 1-2. oktobar 2005.
razgovarala Teodora Ž. Janković

Кафе новосадског ресторана „Марина”, спонтаност и пуно занимљивих дигресија током разговора (које, наравно, нису ушле у објављену верзију). Предност личног познанства и повременог дружења са Теодором утицали су да ми је у сећању више остала та опуштена и лепа атмосфера него сам садржај наше приче. А када тај садржај погледам с пролећа 2018. године, не бих пуно тога мењао: можда тек неке нијансе... Уосталом, наслов који је она дала том интервјуу као да је предвидео мој поменути став! Ипак, ево једног примера мале промене, чисто да задовољим знатижељу (ако уопште знатижељника буде међу читаоцима ове збирке?!): сада бих на питање „Лу Саломе или Анаис Нин” одговорио: обе У ЖИВОТУ (али истовремено, као два различита принципа Женског), а у литератури... не знам... Међутим, сада дефинитивно знам: Живот је интересантнији, изазовнији и сложенији од сваке Уметности (па и уметности Речи)!!!

Писац искони

Сава Дамјанов рођен је у Новом Саду (1956), где се и школовао. Дипломирао је на Филозофском факултету (1980. године, група за југословенске књижевности и српскохрватски језик), магистрирао (1986) и докторирао (1996) на истом факултету (ментор му је био академик Милорад Павић). Ради на Филозофском факултету у Новом Саду као професор за Историју српске књижевности: предаје Српску књижевност 19. века и Компаративно изучавање модерне националне књижевности, као и Креативно писање.

Пише прозу, књижевнокритичке и књижевноисторијске радове. Његова научна истраживања усмерена су пре свега ка фантастичкој књижевности, еротским и језичко-експерименталним слојевима у српској традицији, теорији рецепције, постмодернизму, као и ка компаративистици. Говори: немачки, руски и енглески језик.

Објавио је двадесетак књига за тридесет година рада: од првог романа, „Истраживање савршенства“ (1983) до одабраних есеја и књижевноисторијских огледа у пет књига Дамјанов: српска књижевност искоса, (2011- 2012) у издању „Службеног гласника”. Други роман, „Историја као Апокриф“, (2008); затим четири књиге прича: „Колачи, Обмане, Нонсенси“ (1989); „Причке“ (1994); „Ремек-делца (2005); „Порно-литургија Архиепископа Саве“, 2010, као и изабране приче („Глосолалија“, 2001. и 2005) две књиге студија: „Корени модерне српске фантастике“ (1988); „Кодер: историја једне рецепције“ (1997); есеје и критике у три књиге: „Шта то беше млада српска проза?“ (1990); „Ерос и По(р)нос“ (2006) и „Апокрифна историја српске (пост)модерне“ (2008). Такође, Дамјанов је сачинио и антологије: „Грађански еротикон“ (1987. и 2005, проширено и илустровано издање), „Нова (постмодерна) српска фантастика“ (1994) и хрестоматију „Нови Сад – земљи рај“ I–II (у коауторству са Л. Мустенданагић),

(2003/2004). Књиге су му превођене на неколико језика, а недавно је добио награду „Сретен Марић".

За своја прозна и књижевноисторијска дела до сада је примио „Бранкову награду", награду „Захарије Орфелин", Награду СИЗ-а културе Војводине за оригинални домет у књижевној историографији, Награду за најбољу прозну књигу године Друштва књижевника Војводине те награду „Лаза Костић".

– Иво Андрић је за једног свог несрећног, сомнамбулног јунака рекао да су то „два лица исте судбине". У каквом су односу Сава Дамјанов – писац, и Сава Дамјанов – историчар књижевности?

– Нешто као доктор Џекил и мистер Хајд: официјелни, грађански, уљуђени Сава Дамјанов је књижевни историчар и професор универзитета, али онај други, заумни, страствени, исконски је писац. Но, пошто је ово досетка једног мог пријатеља, која ми се у моменту када је изречена чинила шармантном, додаћу још и ово: оба та два андрићевска лица исте судбине у моме случају десила су се истовремено и тако трају до данас. Као књижевни историчар откривао сам и проучавао управо оно што ме је као читаоца и као писца надахњивало, али ме је и оно што пишем водило ка одређеним, мени поетички сродним феноменима у српској књижевној традицији. Сликовито речено, оно што књижевноисторијски откривам, то као писац пишем (и обратно), мада је писац писао и оно што никада није открио књижевни историчар, мада је чезнуо за тим (да је, пак, открио све оно за чим је чезнуо вероватно никада не би ни писао већ би живео као најсрећнији читалац на свету).

– Ви сте откривали и афирмисали писце који су Вам, на неки начин, били поетичке претече. А да ли сте се и надахњивали њима пишући своју прозу?

– Дакако. Чудесни светови које сам откривао у старим рукописима и књигама оставили су траг у мојој прози, некада очигледан, некада скривен и чини ми се да би другачије било немогуће.

– Поред многих „титула" које иду уз Ваше име: Сава Пост-Дамјанов (као аутор „Прички"), Принц Кодер фон Дамјаненко (као постмодерни писац), те Кодер (по аутору „Роморанке") и Дамјаненко (украјинско име) итд. Али, ту је и име маркиз де Нови Сад. Можда би најинтересантније било да нам нешто више кажете о овој последњој „титули", чиме сте је заслужили?

– Заслужио сам је колико ласцивношћу и језичком смелошћу својих прича, толико и својим бурним, веома неконвенционалним животом. Деловаће можда и невероватно ако кажем да је непосредно животно искуство и те како утицало на моју прозу... али, МОЈЕ интимно, сасвим индивидуално, најличније, свесно или подсвесно животно искуство.

– За Ваш оригнални рад МОГЛО би се рећи да постоје две основне тезе: фантастика и еротика. Међутим, Владислава Гордић-Петковић написала је да су за Ваш књижевни рад пресудна три магична С: сан, секс и смех. Шта бисте Ви додали?

– Језик. Не само зато што књижевност ЈЕСТЕ уметност језика, него зато што моја опсесија њиме превазилази ту дефиницију. Критика је то углавном мање запажала (иако је по мени баш ТО очигледно) вероватно стога што су моменти које сте поменули у питању сами по себи изазовни. Али, у мојим причама све почиње и завршава у Језику и ја нисам једну своју прозну књигу случајно завршио овим стиховима: На крају остаје Сан, / Биће Језика, / Вечно, / Дубоки Глас Прапостанка, / Његов тајанствени Ромор...

– Поред писања прозе и књижевних студија Ви се бавите такође антологијским радом. Поред „Антологије српске постмодерне фантастике" саставили сте „Грађански еротикон". Поводом антологијског рада рекли сте, између осталог, даје то „релативни избор, прављење приватне слике овог или ОНОГ сегмента књижевности". Чиме сте се

руководили састављајући „Антологију српске постмодерне фантастике“ и шта је утицало на Ваш избор?

– Свешћу да је српски постмодернизам у српској књижевности данас дефинитивно већ ушао у књижевну историју и једном личном визијом оних аутора који су у том контексту били релевантни. Наравно и идејом да је фантастика постала својеврсни реализам ове књижевности...

– **У „Антологији српске постмодерне фантастике“ овдашег издања и украјинског, разлика је у броју аутора и броју заступљених прича. У једној је 25 аутора (са три Павићеве приче), а у украјинском је заступљен 21 аутор: значи, нема Јовице Аћина, Љубице Арсић итд. Да ли нам можете нешто више рећи о тој разлици?**

– Није реч о концепцији, већ о квантитативним могућностима издавача.

– **Ако сте за Вашу причу „Преображаји“ рекли да није то Ваше најдраже чедо, питање можемо поставити и конкретно: које је Ваше најдраже чедо?**

– Данас ми је најдраже чедо прича „Човјек-трокурац“ из нове књиге „Ремек-делца“. Али упозорићу Вас: блиска ми је борхесовска „превртљивост” Творца (тј. Оца сопствених прича) у којој се с времена на време осећај најдражег чеда мења. А оно што сам рекао за „Преображаје“ рекао сам зато што је то, игром случаја, испала моја најпревођенија, антологијски најзаступљенија и критички највише анализирана прича. Чак и рецепцијски најприхваћенија, јер су ми пре свега читатељке по правилу са одушевљењем говориле о њој, мада је, упркос поменутој превртљивости, из с свим приватних разлога, никада нисам доживео као најдраже чедо!

– **„Наглашена тежња да се средишта духовног и чулног човековог живота маркирају кроз хумором, еросом и гностичком гимнастиком ослобођени субјективитет језика, јесте основа овог приповедног трагања за метафизичким**

упоришшима бића", записао је Ненад Шапоња у предговору Ваше књиге „Глосолалија". Да ли се слажете са том констатацијом?

– Слажем се, уколико се она ипак схвати парцијално. Јер, поменута *метафизичка упоришта бића* нису баш у свакој мојој књизи подједнако ни присутна ни битна: „Истраживање савршенства" сво је у њима, то је један до бола оностранн роман, али моја ниједна наредна књига није следила тај пут, постајале су све игривије, ослобођене тежине метафизичког и оностраног, али са неким другим упоришшима Дубине, можда у смислу оног Набоковљевог запажања да је „уметност Божанска игра".

– **За роман „Истраживање савршенства" (1983) критичари су писали да је то трагање за Истином. А Вас да питамо, ако се слажете са тим мишљењем, за којом истином трага Сава Дамјанов?**

– Пре бих рекао да је тај мој младалачки роман оно што му и сам наслов каже: *истраживање савршенства*. Чак бих рекао да сам у свим својим потоњим књигама то исто на различите начине такође чинио, дакле истраживао савршенство. Тако да бих могао сада устврдити како је то једна од (ретких) непромењивих одредница моје поетике. А што се истине тиче, књижевност за мене није простор трагања за истином, напротив књижевност је фикција, илузија, маштарија, фантазма, можда и исповест: то је оно за чим ја не трагам у својим причама, него оне једноставно (или компликовано?) говоре ТО...

– **Да ли су „Колачи, Обмане, Нонсенси" (1989) и „Причке" (1994) збирке прича, и роман, као „хермафродитски" производ, „травестија"?**

– На једној књижевној вечери Гојко Тешић је поводом „Глосолалије" изнео занимљиво запажање да се ова књига мојих изабраних прича може читати и као својеврсни *скривени роман*, ако се узме у обзир њихов распоред како по циклусима, тако и унутар њих самих, али и глобални концепт који доминира

сваким одељком. У том смислу, на сличан начин поменуте две збирке прича могле би се заиста читати и као својеврсни роман-хермафродит, или тачније – као својеврсни прозни хермафродит: ни приче ни роман, али и једно и друго!

– Ви сте приредили књигу Аце Поповића „Зуба Успомене“ (2003) и сада, када је поново читамо, занимљиве су приче о Бранку Радичевићу, Светозару Милетићу, Јовану Суботићу и другима. Књига је пуна сензација и изненађења, пуна уједа итд. Да ли сам у праву када кажем да је, управо ова књига неправедно скрајнута, па и поред поновног објављивања, о њој би се МОГЛО више говорити, зар не?

– Тачно, али у истој библиотеци као уредник потписујем сада и аутобиографске списе Михаила Полита Десанчића, који ће бити још изазовнији. Планирам да након тога приредим и објавим „Аутобиографију“ Јована Суботића, речју, планирам још многа слична дела из наше прошлости која су неоправдано заборављена. Уосталом, као књижевни историчар управо то и радим већ двадесетак година, тј. покушавам да на нов начин ишчитам и интерпретирам нашу традицију, изван задатих канона и књижевно-идеолошких предрасуда.

– Милорад Павић је наш родоначелник постмодерне фантастике, а у светској књижевности то је Борхес. Да ли је од њега све кренуло, па се наставило са Данилом Кишом, Бориславом Пекићем, Давидом Албахаријем, па све до Светислава Басаре, Васе Павковића итд?

– То се очигледно види из моје „Постмодерне српске фантастике“, при чему морам поновити, да не би било неспоразума, та се констатација односи само на нашу посмодерну фантастику, док је прича о српском постмодернизму и српској фантастици уопште знатно сложенија.

– Нама је позната прича из давних осамдесетих година, када сте добијали оштре поруке зато што сте се поигравали са званичним називом наше државе СФРЈ, али бих Вас замолила да ту причу, овом приликом, поново испричате.

– Данас ми све то делује као хармсовски сплет веселих и апсурдних призора, мада је у оно време имало другачији, веома опасни смисао: но, и поред тога, ја не желим на начин патетичног дисидента да због тих апсурда и тупости властодржаца изигравам хероја, хероји настају другачије, али свакако не из апсурдне тупости. Ипак, ево једног примера: у „Пољима“ сам, негде половином осамдесетих објавио причу „Разговор са Ц. Л. К...“ (која ће после ући у књигу „Колачи, Обмане, Нонсенси“), којој сам званични назив наше тадашње државе СФРЈ (Социјалистичка Федеративна Република Југославија) писао као СФ Република Југославија (мислећи под оним СФ *science fiction*). Поигравао сам се и са неким државним и идеолошким празницима (29. 11, па 9. 5. итд.), мада прича има изразито лудистичко-интертекстуални карактер и очигледно је пародијска, чак бих рекао персифлажа пуна аутоироније, монтипајтоновског хумора и сл. Међутим књижевнокритички „стручњаци” итд. тадашње тајне полиције нису то схватили безазлено, поручили су ми и припретили да нећу добро проћи, а највише им је сметала управо она игра са „научнофантастичном” Републиком Југославијом. Данас бих рекао да су ти доушници и тајни агенти били у праву баш зато што сам ја и нехотице био у праву: научнофантастични садржај државе у којој сам одрастао и њене иконографије показао се кроз болну стварност њеног распада, дугогодишњих ратова, терора, беде, понижења...

– Једно уобичајено питање: за кога пишете, ко су Ваши читаоци?

– Већ сам нагласио да превасходно пишем оно што бих сам волео да читам, дакле писање је за мене и један аутоеротски чин, пошто за неке своје страсти и пориве не налазим партнерке или партнере (тј. сродна дела) у постојећој

књижевности. Наравно, један круг својих читалаца знам, то су моји књижевни пријатељи и пријатељице, чије ми мишљење чак и када није записано, чак и када се не слажем са њим, пуно значи. С друге стране, увек се изненадим када схватим – на књижевним вечерима, или по продаји мојих књига и њиховој употреби по библиотекама — да постоје они који их заиста читају и да нису уопште такви каквима сам их ја замишљао. А најлепше је када неочекивано откријете сопствене читаоце, чак фанове, изван контекста књижевног живота, дакле оне који не залазе на промоције, у уметничке кафане, који су неприметни у библиотекама и књижарама, а заправо имају занимљивији доживљај и визуру од сваког тзв. Професионалног читаоца: на даровању такве лепоте сам заправо најзахвалнији судбини, барем када је реч о рецепцији мојих књига.

– Сава Пост-Дамјанов у „Причкама“ је записао и ово: „јер, само је једно РЕМЕК-ДЕЛО” а потом додао: „Сава Пост-Дамјанов растурио РЕМЕК-ДЕЛО свог претходника (оног без надимка-титуле ПОСТ”). Да питамо Саву Дамјанова шта је за њега ремек-дело и шта то он растура?

– Пошто је наслов моје нове књиге прича „Ремек-делца“, јасно је шта сам тада мислио. Пре свега на то да су велика, тзв. „епохална” дела ствар прошлости, да савремена цивилизација не може делити идеале 19. и почетка 20. века о ремек-делима, да је дошло време „малих прича” које су у тој цивилизацији заправо „велике”. Замишљати у доба интернета, холограма и хипертекста неки нови „Рат и мир“ или „Трагање за изгубљеним временом“ једнако је апсурдно као када бисмо пожелели да поново идемо четвороношке и верујемо да су земља под нама и небо над нама почетак и крај света.

– У истој књизи сте рекли: „већ дуже време нико не може да му уђе у траг (иако су безбројне даме сасвим лако улазиле у његову постељу!)”

– Жеља за неприметношћу, па и виртуелним ишчезавањем, расла је у мени утолико више уколико је мој књижевни успех

бивао већи, а с њим и сваковрсне јавне активности. Интима је ту за мене била једино право уточиште, мада је последње цитиране речи очито написао Маркиз де Нови Сад.

– „Одустани већ на почетку: немој ни писати 'Причу' јер ниједна прича никада доиста није написана". Ако парафразирамо овај Ваш навод, да ли икада одустанете од писања започете приче и какву причу бисте волели да напишете, а која Вам стално измиче?

– Увек бих волео да напишем баш ону причу коју сам управо започео, јер увек и постоји један (оправдани) страх да је нећу завршити, или да неће испасти онаква каквом сам је у заносу почетка сањао. Од тог чаробног *заноса почетка* никада не одустајем, а да ли ћу смоћи снаге, надахнућа и маште да га остварим до краја – увек је неизвесно у писању, као и у животу. У том смислу, многе су ми приче измакле, још из времена када сам писао руком имам неке фасцикле и коверте са папирићима на којима су почеци или важне реченице неких (никада написаних) прича, али мене због тога – као ни због пропуштеног у животу – није жао. Некако верујем (а и искуство ми то потврђује) да се у извесној космичкој равнотежи све то негде другде надокнади, да ако сте изгубили на једном пољу, погодите (неочекивано!) на неком сасвим другом, да судбина увек надокнади оно што нам измакне – само што ми то можда не видимо одмах...

– Наједној књижевној вечери (9. јун 2005) причали сте о томе како се на страним универзитетима предаје постмодернизам. А каква је ситуација код нас?

– Никаква, углавном. Па већ је и постмодернизам књижевна прошлост (додуше не тако давна), али наши универзитети негују превасходно изучавање што даље прошлости, занемарјујући савременост. Али, књижевност се не може ваљано схватити без тог споја, при чему савременост треба схватити у дословном смислу речи, не чекајући да неки аутор заврши опус (тј. умре)

па тиме докаже своју релевантност, или да негде изван чисто књижевног контекста докаже своју „вредност”.

Градина, 2005.
разговарала Радмила Гикић

Насловљавајући овај интервју са *ПИСАЦ ИСКОНИ*, Радмила Гикић је не само тачно осетила срж свеколике моје поетике (ма шта наизглед, у разним фазама, доминирало у њој: фантастика и мистерија, Ерос-Карневал-Смехос, сам Језик...), него и прецизно наслутила како ћу читаву своју судбинску – дакле, и литерарну! – авантуру сагледавати пред крај Пута. Јер Искон је суштина чак и док смо живући, док стварамо–уживамо–патимо; Искон постоји (постојао је–постојаће) и пре и после нас, исконска смо Бића – као и наша Уметност, уколико уопште има смисла. А о томе како живети као најсрећнији читалац (човек?) на свету, могли бисмо унедоглед – тим пре што смо дошли до мултиполарности блиске оној коју је имао Фернандо Песоа: код њега се спља манифестовала првенствено безбројним хетеронимима, код других људи изражава се друкчије. Можда наведену срећу доноси НАЈДРАЖЕ ЧЕДО које тад још нисам имао, а данас већ одраста, сазрева, неумољиво броји сопствене године (*Итика Јерополитика@ВУК*)? Или је она (Срећа) у вечним **заносима почетака** чији сам одувек најстраственији верник био и у којима (једино?!) суверено, више но Мајсторски обитавам...

Mrzim ozbiljne mudrosere

Erotska književnost

Veliko interesovanje, pa čak i prepisivanje, najpikantnijih stranica „Graždanskog erotikona“, pokazuje da nemamo mnogo predrasuda prema erotici, već prema oficijelnoj slici naše književne tradicije, koja je nasleđena još od prvih 19-vekovnih istoričara kao što je Stojan Novaković, preko Skerlića do Jovana Deretića.

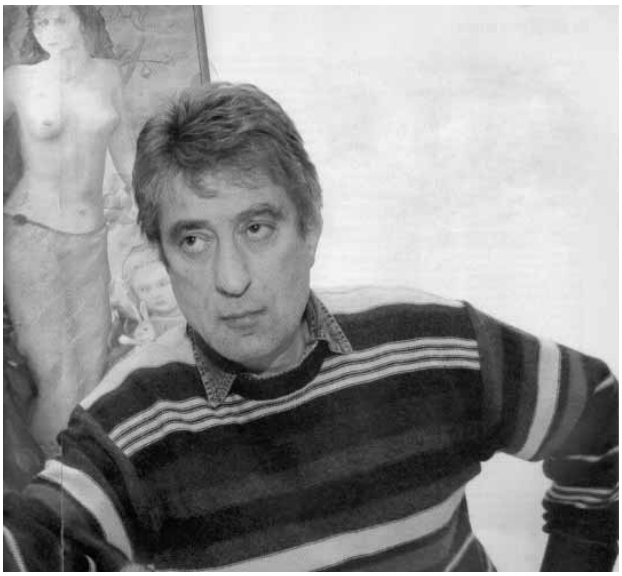

Sava Damjanov spada u najzanimljivije savremene autore proze, a zbog literarnih nestašluka, Aleksandar Jerkov je nedavno primetio da je ovaj stvaralac čitao Rablea još pre rođenja. To je već dovoljno da baci vedrije svetlo (na kraju tunela) na tradicionalno mrku i tešku srpsku književnost. Damjanov je pravi primer kultnog autora, koga čitaju posvećenici, ali i oni manje verzirani bivaju ozračeni u susretu sa njegovom nesvakidašnjom prozom – provokativnom, lascivnom, duhovitom do suza. Ipak,

uštogljenijim čitaocima možda smeta vatromet erotike, od koga po definicji zaziru, dok pornofilima ni to nije dosta, inače bi tiraži njegovih knjiga već premašili cifru od četiri nule.

– EVROPA: Zašto smo uvek iznova iznenađeni erotografskim srpskim nasleđem i posle „Crvenog bana“ i „Mrsnih priča“. Odakle neverica i zazor, čak i pred dopunjenim izdanjem „Graždanskog erotikona“?

– DAMJANOV: Zato što se kao kultura sporo i teško oslobađamo predrasuda, ne toliko onih u vezi sa erotikom (pogledajmo samo kioske i silne erotske i porno magazine na njima!), već prevashodno onih vezanih za jednu oficijelnu sliku naše književne tradicije, koja je nasleđena još od prvih 19-vekovnih istoričara (Stojan Novaković i ostali), nastavila se preko Skerlića i opstala do danas – do poslednjeg sagledavanja celokupne naše književne tradicije, čiji je autor bio Jovan Deretić 80-ih godina prošlog veka. U toj slici epsko-herojska matrica je uvek proglašavana za dominantnu, sve ostalo je marginalizovano, ili čak nije ni pominjano. Stoga nije samo naša erotografija ostala svojevrsna tajna istorija, nego i neki drugi tokovi: fantastički ili jezičko-eksperimenalni, na primer.

– EVROPA: Pominjete obnovu erotske poezije i proze u Srbiji krajem 20. veka. Čime bi se ona mogla objasniti?

– DAMJANOV: Ne bih rekao da je to baš obnova, nego nastavak jedne bogate tradicije, koju možemo pratiti od usmene književnosti, preko izvesnih tokova u 18. i 19. veku, pa sve do novijih vremena. Neki savremeni autori pisali su sa svešću da imaju moćnu tradiciju iza sebe (što je uvek dobro), neki možda nesvesni toga, ali mislim da je to interesovanje za erotsko danas i na nivou pisanja i na nivou recepcije slično onome što se u srpskoj književnosti dešavalo upravo u 18. i na početku 19. veka.

– EVROPA: Ko se najviše, po vašem mišljenju, radovao erotskim rukopisnim graždanskim pesmaricama, autentičnom fenomenu koji se javlja pre Vukovih bezobraznih narodnih pesama?

– DAMJANOV: Svakako čitaoci, slušaoci (jer ta se poezija i pevala), kao i tvorci erotskih štiva u njima. Nisu pesmarice građanske poezije sastavljene isključivo od erotske građe, ali je indikativno za duh epohe da se ona tamo zapisivala zajedno sa duhovnim, ljubavnim, vojničkim i drugim raznovrsnim pesničkim tekstovima.

– EVROPA: Na sajtu Gej Srbija postoji tekst koji se pored ostalog poziva na vaš rad „Tri erotske pesme" Lukijana Mušickog u Vukovoj zaostavštini. Tvrdi se da je navodno Mušicki bio homoseksualac, pre svega zbog pesme „Rada turski rob"? Imate li komentar? Da li zbog toga nijedna škola ne nosi njegovo ime?

– DAMJANOV: Nemam komentar jer je Mušicki napisao i antologijsko „Zlatno runo", odu *Pici*, pa bismo na osnovu toga mogli zaključiti baš suprotno o njegovom seksualnom opredeljenju. Uostalom, u pesmi koju pominjete, glavni junak Rada nije gej, već biseksualac, on istovremeno uživa i u erotskim igrama sa Turčinom, čiji je rob, ali i sa njegovim kadunama, bulama i odaliskama. A to što nijedna škola ne nosi ime ovog velikog pesnika, to je zato što Vukova reforma – kao uostalom i svaka revolucija – nije trpela prethodnike, želela je da istorija počne od nje. Tako da nijedan veliki klasicistički, predromantički ili barokni srpski pesnik nema dostojno obeležje, dok ih Vuk i vukovci imaju na pretek.

– EVROPA: Da li je humor omogućavao i činio prihvatljivijim tekstove koji sadrže tvrđu erotiku?

– DAMJANOV: Humor je dimenzija koja upravo razdvaja erotiku od pornografije. Pornografija teži da bude realistična, da

imitira stvarnost do preteranosti, dok erotika uključuje u sebi niz drugih momenata: igru, parodiju, satiru, humor, liričnost.

– EVROPA: Mi smo u najvećoj meri izgubili smisao za humor, čime da se danas branimo od napada karasevdaha?

– DAMJANOV: Ironijom i podsmehom prema njemu, ako imamo taj božanski dar. A ako ga nemamo, karasevdah nas uvuče u svoje ralje. Ja ne mislim da je naš svet izgubio smisao za humor – pogledajte obilnu produkciju viceva, zezanja u društvu na hiljade tema, opuštene žurke. Karasevdah se pojavljuje, rekao bih, više izvan privatnog, na nivou javnog, društvenog, političkog.

– EVROPA: Možemo li i vas da nazovemo erotografom, s obzirom na tematiku vaših zbirki priča, kao što su već kultne „Pričke", ali i nova zbirka „Remek-delca"?

– DAMJANOV: S jedne strane da, ali i kritika i čitaoci su primetili da tu ima i drugih stvari – od rableovskog humora, preko dekonstrukcije ideološke (političke) pornografije jezikom bezobrazluka, pa sve do melanholije i priče o suštinskoj usamljenosti bića.

– EVROPA: Koliko je eros u vašim pričama došao sa margina starih erotskih spisa književnosti 18. i 19. veka? Može li se nazvati akademskim?

– DAMJANOV: Delimično, ali je ipak došao više iz samog života. Već sam isticao, pišem ono što me i na nivou privatnog iskustva interesuje, privlači, očarava. Ono što uistinu i živim. A jezik mojih priča mešavina je onog iz pomenutih starih spisa urbanih žargona, neobičnih dijalekatskih reči i sintagmi te najzad i mojih sopstvenih kovanica.

– EVROPA: U predgovoru „Graždanskom erotikonu" vrlo ste uljudni i profesorski smerni, upadljivo merite reči. Mora li profesor tako da se ponaša?

– DAMJANOV: Većina akademskog sveta ne bi vam rekla da sam takav, naprotiv. I kao profesor nisam baš konvencionalan, pri čemu sam oduvek znao da su suštinski kontakt sa studentima i pravi autoritet zasnovani na daru i znanju, a ne na nekoj uštogljenosti i tzv. akademskim klišeima – tim najvećim tricama i ku(r)činama.

– EVROPA: Kakva je recepcija vaših erotskih proznih strana i čime se može tumačiti činjenica, ako se složimo s tim, da je popularnost vašeg dela morala biti šira?

– DAMJANOV: Teško to mogu da prosudim, mada znam da su neki tekstovi iz „Pričkі" među omladinom prepisivani i kružili od ruke do ruke (deci je bila skupa knjiga tih 90-ih, ali očito primamljiva!), takođe je jedna novinarka – moja bivša studentkinja napisala da se „Graždanski erotikon" čita kao omiljeno štivo na žurkama, a što se „Remek-delca" tiče, još je rano bilo šta reći, u prometu su tek desetak dana. Mada su priče iz njih već izazvale oprečne komentare, od zgražanja do oduševljenja: neke je bilo stid da kao urednici časopisa to objave, dok su neki očekivali još. Sve te krajnosti mogu biti dobra preporuka za knjigu.

– EVROPA: Kritika smatra da ste od književne samoanalize napravili mit. Čemu služe intervencije kao autointervju ili poternica za samim sobom, koja je nešto proširena u „Remek-delcima"?

– DAMJANOV: Služe najpre igri, poigravanju sa samim sobom, da bih imao legitimitet da se poigram sa bilo kim ili bilo čim drugim. I autoironiji i autoparodiji i autopoetici. Najviše mrzim namrgođene, kao ozbiljne mudrosere koji su spremni da popljuju sve, ali ne trpe ni najmanju šalu na svoj račun, već se smatraju nekakvim ikonama ili svetim moštima. A jasno nemaju ni neke autopoetičke stavove, možda samo autopolitičke.

– EVROPA: Vaš prozni rukopis zrači zaraznim zanosom i pisanje opisujete kao trenutke između karnevala i epifanije. Ipak, moderna srpska književnost ne pati – recimo to tako – od viška lakoće?

– DAMJANOV: Lakoća i radost pisanja za mene su zakon. Ko muči i mrči hartiju, neka se okrene nekom takvom, turobnom, *mrčateljnom* poslu (ima ih napretek, neki su čak i dobro plaćeni!). Ali je zakon i već pomenuta igra koja, verujem, i piscu i čitaocu donosi najveće zadovoljstvo u tekstu. Hiljadu puta sam citirao Nabokova koji kaže da umetnost i jeste to – božanska igra.

– EVROPA: Koje bi se stranice moderne srpske književnosti mogle, po vašem mišljenju, nazvati antologijskim?

– DAMJANOV: Teško, ima podosta toga, ali i premalo u isti mah.

– EVROPA: Vaši prijatelji opisuju trenutke provedene sa vama kao potpuni spektakl? Da li to znači da kada samog sebe opisujete kao duplu Vagu, odnosno vaginsku osobu, vi ne izmišljate sopstvenu (mušku) biografiju?

– DAMJANOV: Ono vaginski u mom samoopisu ima svakako dvosmisleno značenje. Odnosi se kako na horoskopski znak, tako i na izvesnu androgenu prirodu. Prirodu, a ne puku seksualnost, jer je svaki pravi umetnik u biti božanski hermafrodit (u alhemijskom značenju tog pojma).

– EVROPA: Ne pribegavate apokrifu kada kažete da je pisac žene i život ljubio strasnije nego književnost i uspeh?

– DAMJANOV: U mom slučaju to nije apokrif, odnosno pseudoautobiografska činjenica. Svako ima pravo na izbor, ja sam imao na svoj, zbog toga sam plaćao određenu cenu – nekada takvu da mi je prijala i uznosila me u nebesa, nekada pak takvu da je bila preskupa i spuštala me niže nego što sam i sanjao da mogu pasti.

– EVROPA: Da li je pojava gospođice Ičke u poslednjoj knjizi ispravka nevaljalih „Pričaka“, pošto su neki žiriji proskribovali čak i latinski prevod imena za sekundarne ženske polne odlike?

Udvaranje

Profesor na gej sajtu

Pre više od godinu i po dana sedeo sam u poznatoj novosadskoj kafani „Bistro“ i u sitne jutarnje sate udvarao se jednoj prelepoj devojci.

Atmosfera super, u vazduhu i rečima oseća se da oboje padamo u onaj neponovljivi zanos koji ima bezbroj imena, kada mi iz nekog mračnog ugla prilazi jedan moj daroviti student i kaže: „Profesore, znate li da ste na gej sajtu?“. Ja, isprva iznenađen, ali i prekinut u nečemu što mi je u tom času bilo najvažnije na svetu, odgovaram: „Pa jesi li normalan da mi sada to saopštavaš, vidiš li šta radim?!”

KODER

Općinjen Koderom zato što je otkrivao nove svetove i ostao najveća književna tajna

Ipak, snašavši se već u sledećem momentu, dodajem: „A otkuda ti tamo?“. I onda mi on ispriča da je išao na Google tragajući za Mušickim te ga je to dovelo i na dotični sajt. Naravno, devojka kojoj sam se udvarao – osim što je bila lepotica – bila je i suptilna, pametna, duhovita, jednom rečju prava, pa sve to nije pogrešno shvatila, naprotiv – i danas smo zajedno!

– DAMJANOV: Gospođica Ička je još nevaljalija od „Pričaka“, čak i od nevaljalog proskribovanog latinskog termina – ali njega nije proskribovao žiri, koji je Aćinovoj priči (a na nju aludiramo!) dao Andrićevu nagradu. Nevaljalština ili provokacija ipak tu nije mera stvari, važno je da li je neka priča dobra ili ne, a u prvim javriim reakcijama na „Remek-delca“ baš je moja priča o gospođici Ički bila isticana sa stanovišta kvaliteta. Možda zato što ta čarobna gospođica daje nadu svakom kritičaru i čitaocu – jer se još nije udala.

– EVROPA: Pre 15-ak godina nazvali su vas praunukom avangarde. Da li ste to i ostali i jeste li promenili status ili stilsku formaciju?

– DAMJANOV: To mi je laskalo, laska mi i danas, jer je uvek lepo imati književne pretke kojima se i sami divite. A još više mi je polaskalo kada me je Saša Jerkov u prikazu „Prički“ nazvao Rableovim postpotomkom i dodao pride na jednoj promociji „Remek-delca“ da sam ja Rablea čitao još pre rođenja.

– EVROPA: Da niste Sava Damjanov, koja biste ličnost, fiktivna ili stvarna, voleli da budete? I da li biste posle ponovo postali pravi Sava Post-Damjanov?

– DAMJANOV: Ili možda Koder fon Damjanenko, ili neki od mojih silnih alter-ego likova, koji su često bili junaci mojih priča? Ili bih bio Kolumbo, Ajnštajn, astronaut – svemirski lutalica, drevni alhemičar, u svakom slučaju – neko ko permanentno otkriva nove i nepoznate svetove.

– EVROPA: Možete li ukratko da objasnite svoju posvećenost i fascinaciju Đorđem Markovićem Koderom (čak ste ga usvojili i u sopstvenoj elektronskoj adresi)?

– DAMJANOV: Pa i on je bio takav: neko ko permanentno otkriva nove i nepoznate svetove. Njegovi su bili magijskog, mitskog, mističkog karaktera, dakle – neizrecivi običnim ljudskim jezikom. Zato je i gradio kovanice, zato je u svojim pismima

pozdravljao demone, zato se bavio tajnama, ali je i dalje za nas ostao najveća književna tajna. Bez obzira na to što je danas recepcija njegovog dela neuporedivo intenzivnija i promišljenija nego pre samo četvrt veka, kada sam ja studirao.

Evropa, decembar 2005,
razgovarala Marija Midžović

Свака сличност са стварним људима и догађајима НИЈЕ случајна, напротив: сушта је Истина! Осим последње четири речи у антрфилеу под насловом *Удварање*, али и оне су децембра 2005. биле истините... Треба ли сад констатовати оно што је безброј пута већ констатовано: да је СВЕ пролазно, да НИШТА под капом небеском није вечно, да су такви чак и наши овоземаљски Животи? У контексту релативности сваке истине (а основни разлог томе управо сам навео!), делује ми веома ефектно што фотка „титлована" као Кодер уопште није његова већ ко зна чија и ко зна из ког (погрешног) архива извучена! Можда је ипак најбоље да признам како сад још више но онда **мрзим озбиљне мудросере** – још више јер су ми током ових 13(?!!!) година ЈОШ ВИШЕ загорчавали живот, или барем покушавали то да раде упркос мом игнорисању њихових напора. **МУДРОСЕРЕЊА** на мој рачун – сада то добро знам! – дубински су везана за чињеницу да сам Раблеа читао пре властитог рођења: хвала Марији Мицовић што ме кроз приложени интервју подсетила на ТО, и не само на то... Хвала и Емилу Вашу на једној маестралној фотографији коју сам после злорабио другде, понајвише у својим „безобразним причама"...

Живот сочнији од писања

Еротика представља саставни део мојих најдубљих интересовања, *у* литератури, сновима, животу. Могло би се рећи да оно што живим, читам и сањам – то и пишем.

У 16. веку чувени алхемичар Теофрастус Парацелзус записао је: „Не буди неко други, ако не можеш да будеш ти сам". Ову мисао, вероватно као неку врсту своје идеје-водиље, воли да цитира проф. др Сава Дамјанов (1956), интригантни и маштовити приповедач и романописац, студиозни и откривалачки есејиста, антологичар посебног сензибилитета и веома популарни професор српске књижевности, од барока до модерне, на Филозофском факултету у Новом Саду, где води и курс креативног писања.

Аутор романа „Истраживање савршенства", књига прича „Колачи, Обмане, Нонсенси", „Причке", „Повести различите, „Глосолалија", „Ремек-делца", књига студија и есеја „Кодер" (у којој је открио овог заборављеног писца), „Корени модерне српске фантастике", „Шта то беше млада српска проза"... управо је објавио књигу кратких луцидних маштовитих записа. колумни и прича „Ерос и по(р)нос", у издању „Народне књиге".

– Кроз ову најновију, као и готово све ваше књиге, до снажног изражаја долази еротика...

– Као и све о чему пишем, еротика такође представља саставни део мојих најдубљих интересовања, како у литератури и сновима, тако и у животу. Могло би се, у ширем смислу, рећи и овако: оно што живим, читам и сањам, то и пишем. А пошто се никада нисам устезао да најотвореније кажем своја мишљења и директно проговорим о свему (од политичких, преко егзистенцијалних до сексуалних тзв. табу-тема), онда се и мој књижевни ерос доживљава у критици и читалаштву као разуздан и бесраман (каткад у позитивном, каткад у

негативном контексту!). Ипак, искуство ми говори да је све то много изазовније, сочније и лепше у животу него у писању...

– Све је више еротике, и то жестоке, у савременој српској прози и поезији. Понекад се, међутим, преко границе доброг укуса, прелази у порнографију...

Павићев ђак

МИЛОРАД Павић ми је био професор историје српске књижевности, он ме је довео на Универзитет као свог асистента, у време када сам као младић књижевно сазревао (седамдесетих година прошлог века). Његове приче су ми (попут Борхесових, Кафкиних, Џојсових, Раблеових, Де Садових, Кишових, Настасијевићевих, Кодерових текстова) показале да су могући суштински другачији књижевни путеви и охрабриле да на њих крочим. Сарађујемо, па и приватно смо блиски, ево већ четврт века: зато ми се и чини да права питања о том односу не треба постављати ни њему ни мени јер тешко да можемо бити објективни, једноставно – реч је о разумевању, поверењу и пријатељству грађеном годинама. Ипак, истакао бих ту једну битну црту: Павић је један од ретких Мајстора који није бирао Ученика очекујући да угледа свој одраз у огледалу, напротив – увек је радознало и радосно посматрао моје мене, моје уласке у нове, другачије светове, подржавао моју аутентичност... тако да је то од самог почетка био више однос духовног оца и духовног сина него професора и асистента.

– Еротско је креативно, оно представља својеврсну божанску уметност телесног и увек је отворено за друге, прирођене му димензије – лирску, хуморну, ониричку, трагичку, космолошку, филозофску итд; речју, никада није самосврховито и сирово реалистичко. Порнографија је лишена маште и креације, она је сирово реалистичка (порнографски филмови могли би пре бити анатомски приручници но визуелно-уметничка дела!),

онанистичка – тј. самосврховита и у својој једнозначној функционализацији телесног често прелази у хиперболу, па и гротеску: опет су порнићи свих врста најбољи пример, мени они нису узбудљиви, већ напросто карикатурални, смиплификовани и – банални. Сличан вокабулар користиће, рецимо, један Рабле или Де Сад и савремена порно-продукција, али ефекти никако нису исти.

– Уз еротику, у вашим делима веома је заступљена и игра језика, необична, разбарушена, маштовита.

– „Уметност је божанска игра", написао је Набоков, и те речи су ми исто тако блиске данас као и пре четврт века, када сам почео да објављујем прве текстове. Само, питање је шта за кога представља уметност језика: ја лично настојим да тај уметнички, белетристички тон подарим не само својим прозним делима, него и књижевноисторијским, критичким и журналистичким врстама које сам писао. Игра језика није уопште наивна, немотивисана работа, како се то традиционално мисли, већ суштински принцип књижевности – Надграматика је суштина књижевности (иако је Винавер овај термин користио претежно за поезију). Ја лично текст (сваки који пишем, дакле!) видим пре као ничеанску „веселу науку" него као просветитељско-утилитарно мрчење хартије (и живота)...

– Шта вас највише инспирише да седнете за писаћи сто?

– Могао бих почети „Јеванђељем по Јовану": у почетку беше реч, или још лепше, на језику наше средњовековне књижевности: искони бе слово. Заиста, у мом књижевном универзуму Језик је на почетку, током и на крају самог писања, све почиње и завршава се у Њему. Моја имагинација је језичка, најчешће ме надахне нека реч, синтагма, заводљива реченица која свесно или подсвесно одзвања лавиринтима мога Бића; моје слике такође су језичке слике, мисли вођене заумним путевима језичких асоцијација. Могао бих рећи да све што сам до сада написао доживљавам као својеврсну химну Језику, али не схваћеном вуковски („пиши као што говориш") него Језику као живом бићу, променљивом, тајанственом, неухватљивом...

– Како оцењујете савремену српску књижевну продукцију која је по броју наслова добила неслућене димензије?

– Све теже је вредновати, али и уопште пратити нашу савремену књижевну продукцију, јер више не постоје критеријуми публиковања књига. Сваки аутор, сваки појединац који има нешто пара (и компјутер, на којем ће урадити припрему текста) може објавити све што зажели, тако да се квантитативно српска књижевност сваке године вероватно удвостручује, можда и утростручује. Мислим да нико жив, био обичан читалац или критичар, не може озбиљно да испрати ни десети део те стихије, тако да уистину не можемо ни знати има ли ту неких непримећених вредности и каква је стварна поетичка мапа српске књижевности. Чини се да су некадашњи велики издавачи, на које смо сви кукали, били права благодет у односу на ову ентропију, а рецензирање књига са свим својим ограничењима – сјајан механизам. Парафразирајмо Миљковића – у овом контексту слобода уопште не уме да пева као што су сужњи певали о њој!

– Можда због тога и више нема великих критичарских ауторитета, због чега су и одлуке жирија често спорне?

– Књижевним критичарима у ситуацији о којој говоримо није нимало лако, зато их у старом смислу тог појма све мање и има. Већином су сада то службеници јачих издавачких кућа и питање је колико у њима они формирају укус, а колико зависе од хирова и интереса својих газда. Не тако давно, клановима су сматране превасходно групе писаца сличних књижевних опредељења: наспрам данашњих кланова то су биле праве пачије школице! Данас су кланови невидљиви, мрежа утицаја, тј. преплитања финансијске и других моћи комплекснија је и мање

директна. Зато се каткад и ја зачудим, наизглед ирационалним и сасвим неутемељеним одлукама најугледнијих жирија, међутим, када ослушнем чаршијске приче – схватам да су те одлуке врло рационалне и утемељене, али у ванлитерарним сферама.

– Ваша предавања на факултету изузетно су посећена. У чему је тајна?

– Човек као ја никада није свестан шта све даје, јер моје једино богатство је богатство идеја и надахнућа – такве дарове радо поклањам другима, слушаоцима, читаоцима, студентима. Можда је у томе тајна, јер се таква искрена епифанија осети, ту не можете лагати и крити се иза неких маски: чаролија младости садржана је и у њеној интелектуалној свежини и неоптерећености, млади људи могу каткад грешити у вредновању, али никако не и у оцени аутентичности, креативности, иновативности. С друге стране, мислим да моји студенти тачно наслућују да ја још увек страсно љубим Књижевност, да она за мене није пука професија, „струка , „наука", хладни мраморни споменик... што спада у домен истинске порнографије (духовне), а не отворен говор о хедонизму, телесности, сексуалности...

Вечерње новости, 20. децембар 2006.
разговарао Драган Богутовић

Након толико година, чини ми се да је у овом тексту антрфиле најважнији: можда никада-нигде нисам прецизније и сажетије описао Павићев и мој вишедеценијски однос, који ни најмање није био једнозначан или једносмеран (ни академски, ни књижевно, ни људски!).

Такође ми данас привлачи пажњу једноставна истина коју сам тад изрекао – да еротика представља део мојих најдубљих интересовања, како у литератури и маштаријама, тако и у животу, тј. да „оно што живим, читам, сањам – то и пишем": јер мене је од самих почетака пратила чаршијско-институционална сплетка да сам обичан порнограф, јефтини псовач, вулгарни провокатор и т.сл... Но, фарисејске будале и медиокритети који су ширили овакве гласине нису схватали и још увек не схватају суштину нашег блиставо-разноврсног језика, нити Суштину еротике – која је свакако једна од врхунских антрополошких (али и сакралних, божанско-космолошких!) категорија... Ситни, лицемерни и пакосни сплеткароши гасе светла пред хедонизмом сваке врсте, како би га потајно (и килаво!) покушали конзумирати у сопственом мраку!!!

Најзад, уз апострофирање неких дела и аутора који су ме одређивали (Парацелзус, Винавер, *Јеванђеље по Јовану*...) те мени као аутору једне од најдражих књига – мултижанровског *Ероса И По(р)носа* – поносан сам да сам још тад мислио оно у шта сам сад више но сигуран: да Слобода уопште не уме да пева као што су сужњи певали о њој (парафразирајући Миљковића, никако нисам мислио САМО на уметничку слободу!).

Апокрифна историја српске (пост) модерне

1. – У првом есеју истичете да се наша литерарна традиција не може посматрати као нешто заувек дато и непромењиво и залажете се за нову историју српске књижевности. Који су разлози за то?

– Наше историјско мишљење почива на митовима и стереотипима, каткад чак и на кривотворењима, од којих је – када је о књижевности реч – свакако најпогубније оно које заступа идеју да постоји само један аутентичан, здрав и „правоверан" ток српске књижевности, док је све остало некаква грешка, помодарство или декаденција (најчешће увезена из иностранства!). Таква визија очито подразумева традицију као нешто конзервативно и једном заувек дефинисано, при чему је свако њено преиспитивање или афирмисање другачијих вредности крајње непримерено, непотребно, готово богохулно. Таква заостала и неистинита визија захтева више од **ревизије**, тачније – писање једне нове историје у којој ће бити места и за старе вредности (уколико и данас имају релевантан смисао!), али још више за вредности које су својим значењем у суштинском дослуху са савременошћу, а које су деценијама потискиване на периферију. Само „побуњеничка периферија" има потенцијал да сваку Историју (па и историју српске књижевности) покаже онаквом каква заправо и јесте: разноврсна, полифонијска, више налик делти неке моћне и непрозирне реке но тихом, кривудавом поточићу плитке и бистре воде...

2. – У новом читању књижевне традиције под Вашом лупом нашао се и Вук Караџић, за кога пишете да је био „човек великих заслуга, али још већих, далекосежнијих промашаја". Где видите највеће Вукове пропусте за које кажете да истинских оправдања нема?

– Осим промовисања народне културе (коју је једино уистину познавао и волео!), све остало је донело више

штете него користи. Мада се и Вуково схватање (тачније: својеврсна сакрализација!) „народа“ и „народног“, на којем је заснован његов фолкористички рад, Србима вишеструко обило о главу – од књижевности, преко културе, па све до политике. Епско-херојски, патетично-просветитељски и популистичко-симплификовани канони владају на нашим просторима већ готово два века захваљујући вуковцима и њиховом неприкосновеном идолу (Стефановићу Караџићу). Моја нова прозна књига „Историја као Апокриф“ (зло)употребљава – поред осталог – поменуту матрицу и у том смислу представља белетристички наставак „Апокрифне историје српске (пост)модерне“ (уколико, пак, њу претходно доживимо као есејистички увод у „Историју као Апокриф“)...

3. – На оваква сагледавања Вуковог дела његове присталице увек, па и данас, жестоко одговарају. Може ли се у тим опречним оценама наћи нека средина, умереност и објективност?

– Умереност и објективност су анахроне академске категорије (нарочито у контексту уметности и културе), производ компромиса и, попут сваког компромиса, имају веома, веома ограничен рок трајања. Истинско именовање и вредновање – којег нема без извесне пристрасности! – болније је, ексцесније и ризичније, али зато трајније. Наравно да истине нису црно-беле, али се оне у нашој јавности нерадо казују: Срби изгледа више воле камуфлажу, мистификацију и ласкаву фикцију, па нас то скупо стаје у сваком тренутку историје (не само књижевне, нажалост!). Наизглед жестоки одговори и позивање на било чији (па и Вуков) неприкосновени ауторитет у свему и свачему, само је израз медиокритетске немоћи да се ухвати у коштац са проблемима...

4. – Неколико текстова у књизи посветили сте српској класицистичкој књижевности која је тек у новијем времену

добила на значају, али само у стручним круговима. Које су вредности и домете донели писци овог правца?

– Управо су српски класицисти с краја 18. и у првим деценијама 19. века бриљантан пример како као култура олако заборављамо највредније и најизазовније, у име осредњости или предимензионираних величина. Њихов једини грех био је што нису прихватили тзв. Вуков правац, афирмишући знање и утемељену рефлексивност (а не квазифилозофију и трбухозборство апстрактне „народне мудрости“), културу као нешто елитистичко (а не популистичко), поезију као „подвижништво духа“ (а не лаку забаву за полуписмене и полуобразоване), индивидуалност насупрот колективитету... Да су на време прихваћене вредности и домети једног Мушицког, Стерије и осталих класициста, много шта би на српској друштвеној (наравно и књижевној!) сцени данас изгледало сасвим другачије – дакле, боље! Погледајмо, на пример, њихов критички, „горки патриотизам“ насупрот глорификаторском, митотворачком родољубљу романтичара; и т.д. и т. сл...

5. – Поставља се једноставно питање: како поменуте и многе друге писце, који нису писали народним, „вуковским" језиком приближити савременом читаоцу?

– Тако што ћемо коначно схватити да је српска књижевност вековима пре Вука, па и у његово доба, имала **различите** књижевне језике, на којима су се стварала врхунска дела. Не улазећи у чињеницу да „вуковски“ језик никада није био **једини** народни језик, поменута дела пре свега треба публиковати по савременим текстолошким принципима (уз речнике мање познатих речи, који се данас морају додати чак и Вуковим књигама због обиља турцизама!) и тако их вратити читаоцима, односно културном контексту којем одувек припадају. Црњански, Настасијевић, Попа, Павић и још неки наши класици 20. века и те како су користили предвуковске стилско-језичке слојеве и тиме суверено показали да су они продуктивни део српске културне традиције...

6. – Последње две деценије 20. века у српској књижевности, по Вашој оцени, биле су обележене доминацијом постмодернизма, чији сте један од заговорника. С времена на време могу се чути примедбе да је та доминација сувише агресивна, понекад искључива, остављајући мало простора онима који другачије пишу и мисле...

– Постмодерна је иза нас, већ смо одавно у 21. веку, о њој се већ и на универзитетима предаје као о књижевноисторијском феномену. Стога је парадоксално размишљати о агресивној, искључивој доминацији постмодерне, мада морам признати да деценијама доминирајућа ПРОСТмодерна (тј. простачки схваћена модерност!) још увек зазире од ње, пошто није успела да је дискредитује осамдесетих и деведесетих: ваљда су Вукови чукунуци препознали наследнике вредности које су у српској књижевности и култури афирмисане мимо и против њиховог идејног Вожда (од средњег века, преко барока и класицизма, па све до авангарде и неоавангарде!)...

Питања за антрфиле

1. – Годинама се бавите, широј читалачкој публици мало познатим, Ђорђем Марковићем Кодером (1806-1891), о коме сте написали изузетну студију „Кодер: историја једне рецепције", као и бројне друге есеје. „Зашто читати Кодера" наслов је и једног есеја у „Апокрифној историји". Који је одговор?

– Зато што Кодерови чудесни, заумни текстови показују да уметност језика није оно што промовишу књижевници и фарисеји, већ је нешто много узбудљивије, изазовније и креативније: нешто што није од овога света, као ни само читање уосталом...

2. – За неколико дана изаћи ће Ваша нова књига прича (или роман?) „Историја као апокриф". На основу неких објављених делова у часописима, може се наслутити да ће и она изазвати велику буру?

– То је *роман-лакрдија, илӣти по̄ро̄сто̄м, збирка безобразних по̄рича*: већ из наведеног поднаслова види се да је маштаријама њеног аутора ближи Ел Нињо него бура, а обиље слика и лаких стихова сведочи да је „Историја као Апокриф“ и те како немирна. Ипак, ласкала би ми и нежнија елемантарна непогода као ефекат моје нове књиге, рецимо – да је публика доживи као духовиту,истиниту, веселу, **луду** (јер њу је и стварао ХОМО ЛУДЕНС)...

Новости, септембар 2008.
разговорао Драган Богутовић

ПРОСТмодерна а не (пост)модерна јесте оно што и десет година након овог разговора мучи српску културу, можда и више но онда када смо Богут и ја кроз дијалог дошли до ЊЕ. Недавно је неко рекао да смо – у другој деценији 21. века – уместо поетичког разноврсја (тј. Слободе!) добили апсолутну владавину простоте... Томе не бих могао пуно додати, нити одузети... Чак ни Ел Нињо којим завршавам овде није кадар да одува ту свеприсутну Силу...

Istorija kao porno-diva

Ispada da je kod nas veći bezobrazluk literarno poigravanje s raznim voždovima ili licemernim klerom nego vulgarnosti u Skupštini, psovačka kultura svakodnevice i pornografska topika masmedija. Tu i jeste suštinska granica, utoliko što umetnost ne priznaje granice i tabue – kaže Sava Damjanov.

KNJIŽEVNOST I TABU

Kritičar Nenad Šaponja odavno je priče Save Damjanova okarakterisao kao „tužne bajke za odrasle koji su prezreli za svaki smisao van redukovanih obrazaca i klišea svakodnevnog života“, „prozor u ono što bi bila ‘Druga stvarnost’“ i uvodeći u njih „nesputani eros“. To važi i za najnoviju knjigu našeg sagovornika Save Damjanova, „Istorija kao apokrif“ u izdanju „Agore“. A u međuvremenu, ovaj autor postmoderne generacije i redovni profesor stare srpske književnosti na novosadskom Univerzitetu, objavio je „Apokrifnu istoriju srpske (post)moderne“ (izdavač „Službeni glasnik“) koja vrlo drastično preispituje vrednosti istorije srpske književnosti.

– Vaše tumačenje tradicije oslanja se na srpski klasicizam, nasuprot nacional-romantičarskom valu, na fantastiku i apartnost jednog Kodera, Sterije, Dragutina Ilića, Jovana Subotića, Laze Kostića, kao nosilaca modernizma. Šta je, po Vama, autentična vrednost te srpske „pobunjeničke periferije”? Zbog čega su skrajnuti?

– Zato što njihovi tekstovi pokazuju da umetnost jezika nije ono što promovišu ovdašnji književnici i fariseji, već nešto mnogo uzbudljivije, izazovnije i kreativnije: nešto što nije od ovoga sveta – kao ni samo čitanje, uostalom! Naša „pobunjenička periferija“ civilizacijski gledano ima daleko veće potencijale nego ono što je proglašeno dominantnim tokom srpske književnosti i kulture, dakle – ta vrednosna pitanja prevazilaze okvire poetike.

Na primer, ako je herojsko-epska „pjesma narodna“ (koju treba poštovati kao bitan eksponat *muzeja* srpske duhovnosti!), a ne zaumni i interaktivni Koder ono što nas profiliše u 21. veku, onda smo pluskvamperfekt savremene civilizacije.

– Krivce za to vidite i u „kulturnim ideolozima” epoha od Svetog Save, Vuka i Dositeja, do Skerlića, Marka Ristića… O kakvoj ideologiji je reč, ko su ideolozi tekuće etape srpske književnosti i kakvu ideologiju sada nude?

– Strogu, dosadnu i tragičnu, bez nadahnuća, hedonizma i unutrašnje lepote. Možda sam najslikovitije odgovorio na to pitanje u eseju „Zašto srpska književnost nema Rablea?“: uvek isti namrgođen patetično-utilitarni pogled, uvek dominiraju neka „epohalna pitanja“ (nacionalnoistorijska, kulturnopolitička, duhovnomoralistička: kvaziintelektualna, sve u svemu!), uvek književnost mora da dokazuje svoj legitimitet izvan sebe same. Ni danas u našoj kulturi nije zaživela ideja istinski oslobođenog književnog govora, a pošto ja umetnost shvatam sasvim drugačije (kao područje u kojem je moguće sve!) – ne poštujem pravila takve ideologije. Ne mislim da sam zbog toga na velikom gubitku, osim ako se pod gubitkom ne podrazumeva činjenica da sve što radim u književnosti i životu ima manje-više status *apokrifnog*, s malim izgledima da ikada zaista uđe u tzv. kanon. Međutim, ja ću se radije zauvek hraniti svetlošću nekanonskog nego što ću trbuhozboriti i glumiti patetiku, kako bih se umilio vladajućoj (apstraktno-stvarnoj) kulturnoj matrici.

– U eseju o istoriji čitanja postavljate pitanje da li je gotovo apsolutna sloboda (anarhija) kulturne produkcije – odnosno nesposobnost sadašnjeg sistema kulture da vrednuje doskora nepostojeće fenomene – dovela do realtivizacije vrednosti? Šta je to što ne podleže starom sistemu vrednosti, na primer, na savremenoj srpskoj kulturnoj sceni?

– Sve istinski novo i drugačije od vladajućeg kanona, a toga srećom ima – danas pre svega u tek otkrivenom prostoru interneta i percepcijskim promenama koje on inicira. Književnost, umetnost i kultura koje računaju na budućnost svakako moraju respektovati raznovrsna iskustva e-galaksije (Gejtsove, a ne

Gutenbergove!), kao što su svojevremeno prihvatana i iskustva filma ili rok muzike. Jako je dobro što naši kulturološki talibani ne registruju te inovacije (ili ih se možda gnušaju?), tako da one ostaju izvan polja njihovog anahronog vrednovanja: ja se nadam pojavi nove vrednosne mape koju će ispisati generacija odrasla na toj naizgled anarhičnoj kulturnoj produkciji, generacija kojoj će baš zato dinamičnost, polifonija i začudnost biti primarne.

– Kao pandan „Apokrifnoj istoriji…" upravo objavljujete knjigu „bezobraznih priča" (odnosno „roman-lakrdiju") „Istorija kao apokrif". U tradiciji vaših erotskih „prički", ove parodije još radikalnije koriste „bezobrazne reči" i ilustracije, nesvojstvene mejnstrim-književnosti. „Index citatnosti" tri književna časopisa odbila su da objave? Je li reč o nerazumevanju umetnosti, ili o provokaciji? O rušenju tabua ili prelasku crte koja umetnost i eros deli od pornografije?

– Reč je o autocenzuri – isti urednici posle su objavili još provokativnije delove moje nove proze, valjda kao kompenzaciju te autocenzure. A ona se (začudo?!) nije odnosila na moj slobodan i lascivan jezik, već na humorno-profani tretman nacionalnoistorijskih i religioznih mitologema (tj. stereotipa). Ispada da je kod nas veći bezobrazluk literarno poigravanje s raznim voždovima ili licemernim klerom nego vulgarnosti u Skupštini, psovačka kultura svakodnevice i pornografska topika masmedija. Tu i jeste suštinska granica, utoliko što umetnost ne priznaje granice i tabue, što sve čega se dotakne pretvara u Drugu (višu) stvarnost, koja ipak ne kroji naše realne živote već nam omogućava otklon od njih i pogled sa distance. Stihovi i ilustracije iz „Index-a citatnosti" (na kraju „Istorije kao apokrifa") katkad prizivaju papsko-inkvizicijski Index Librorum Prohibitorum jer nekonvencionalno obrađuju (polu)zabranjene teme, od duhovnosti preko politike do seksualnosti: njima se krišom hrani mašta naših najvećih pornografa – čuvara oficijelne tradicije i lažne mejnstrim-književnosti!

– Priče (poglavlja) u „Istoriji kao apokrif" da bi dočarale cirkus istorije, politike, religije… sprdaju se s politikom, demokratijom, filozofijom, vladarima, tiranima, svetinjama i

mitovima… Svim onim što označavamo pojmom civilizacija, šta god to značilo?

– Glavna junakinja moje nove prozne knjige ipak je Istorija koju doživljavam kao istinsku porno-divu, a njene aktere kao vrhunske perverznjake kojima jedan Markiz de Sad nije ni do kolena! Pošto su uglavnom takvi likovi kreirali svekoliku civilizaciju, ona je ispala beskrajno zanimljiva i izazovna: Iracionalnost, Slučajnost i Igra najčešće su vrhovni, nevidljivi zakoni; mi pokušavamo da svemu tome učitamo neki smisao i logiku kako bismo potisnuli naš istinski strah od haosa i smrti. Ne postoji ništa toliko ozbiljno što nije istovremeno i neozbiljno, ništa toliko sveto da mu se ne možemo podsmehnuti, ništa toliko uzvišeno da bi bilo lišeno arhetipske banalnosti.

– Kako Vaši studenti i akademska javnost reaguju na ovakav diskurs koji bi se najmanje očekivao od jednog „doktusa poete"?

– Mlađa publika (ne samo biološki nego i duhovno mlađa!) rado prihvata moje „nestašluke", tako da se hteo-ne hteo prevashodno njoj i obraćam: ona dobro zna da je zabranjeno voće najslađe! Jednim od svojih najvećih uspeha smatram to što se moja priča u stihovima „Bio jednom jedan car" prepisivala među gimnazijalcima i studentima i u toj rukopisnoj (često izmenjenoj) verziji čitala na žurkama ili kao razbibriga tokom ispitnih rokova. S druge strane, nemaštoviti „akademski" duhovi najčešće me doživljavaju neozbiljno, katkad čak i kao nekog poluludog Hamletovog potomka, mada njihovu podsvest ipak zagolica ponešto od onoga što pišem. Kada me je ta (drugoligaška!) ekipa kritikovala što sam se povodom „Graždanskog erotikona" i „Remek-delaca" pojavio u „Plejboju", znao sam da su solidno upoznati sa materijom! Baš zato „Istoriju kao apokrif" i potpisujem svojom akademskom titulom – prof. dr Sava Damjanov....

Politika, 20. septembar 2008.
razgovarala Vesna Roganović

Заиста, није ли ОНА најжешћа порно-дива, звезда блиставија од легендарне Линде Лавлејс (ко се сећа старог филмског хита *Дубоко грло*?) или млађахне и УВЕК СПРЕМНЕ НА **СВЕ** Саше Грej (на пример)?! Додуше, уколико порнографију разумемо на прави начин а не као пуко поигравање ласцивним и „вулгарним" језиком – односно сликама, односно нетабуизованим сексуалним садржајима! Сходно томе, и у освит трећег миленијума веома је поучан инквизицијски *Index Librorum Prohibitorum* који је цензури и аутоцензури мање понудио горепоменуте области, а далеко више неке друге – где истинска порнографија почива, егзистира, буја! О овоме је, поред осталог, било речи у мом интервјуу са Весном Рогановић, а очито је да су се десет година после ствари развиле још опакијим (скареднијим!) смером у поменутим – нажалост неупоредиво проширенијим и лукавије презентованим – **истински** порнографским областима. Када је, пак, реч о нашим актуелним културно-политичким и књижевним идеолозима, могу им поносно поручити да још увек љубим Свет(л)ост неканонског уместо њиховог патетичног трбухозборства и лажног моралисања, који су постали својеврстан пријемни испит за улазак у владајућу друштвену матрицу (тзв. елиту) земље Србије...

Doktor Damjanov i Mister Hajd

Može se reći ovako: prof. dr Sava Damjanov (Novi Sad, 29. IX 1956), kulturolog–androlog–ginekolog, futurolog–numerolog–Bog; studirao i predavao istorijske nauke na vodećim hrišćansko-budističkim i islamsko-panteističkim učilištima, gde je obavljao funkcije Prorektora za omladinu, manjinska prava i nacionalni investicioni plan (NIP) te Prodekana za autonomiju, svemirska istraživanja i evrointegracije.

U tom kontekstu objavio je sledeće knjige: „Istraživanje Savršenstva" (1983), „Graždanski erotikon" (1987–2005), „Koreni moderne srpske fantastike" (1988), „Kolači, Obmane, Nonsensi" (1989), „Šta to beše 'mlada srpska proza'?" (1990), „Pričke" (1994), „Postmoderna srpska fantastika" (1994–2004), „Koder: istorija jedne recepcije" (1997), „Povesti različne: lirske, epske, no najviše neizrecive" (1997), „Glosolalija" (2001–2006), „Novo čitanje tradicije" (2002), „Novi Sad – zemlji raj 1–2" (2003–2004), „Remek-delca" (2005), „Eros i Po(r)nos" (2006), „Apokrifna istorija srpske (post)moderne" (2008), „Istorija kao Apokrif" (2008) i „Kafane, Kreveti, Biblioteke" (posthumno). Kao serbski književnik, živi i radi na Marsu, od momenta kada je njegova domovina – iseljena sa Starog kontinenta – našla utočište na Crvenoj planeti. Kao svetski književnik, živi i radi u Serbiji, na adresi poznatoj samo organima gonjenja: svaka sličnost sa stranim licima i događajima, slučajna je i zlonamerna!!!
Ovako je sam Sava Damjanov napisao „Zadnju belešku o piscu" u knjizi „Istorija kao Apokrif" tj. „romanu-lakrdiji iliti, po prostome, bezobrazne priče", kako stoji u podnaslovu trinaeste po redu knjige u Ediciji „Kalendar" Izdavačke kuće Agora. Ova knjiga, koja donosi toliko toga novog u našoj književnosti (žanr, strip, kolaž, humor...) i koja je još na putu ka knjižarama širom „Crvene planete", nije jedini povod za razgovor sa autorom, s obzirom da je i „Službeni glasnik" nedavno objavio Damjanovljevo „Novo čitanje tradicije" pod naslovom „Apokrifna istorija srpske (post) moderne". Tu je već zapisana drugačija „Beleška o autoru", po

kojoj je Sava Damjanov redovni profesor novosadskog Filozofskog fakulteta na predmetima Srpska književnost XIX veka i Kreativno pisanje. Piše prozu, književnoistorijske oglede i književnu kritiku. Uređivao je časopise „Pismo" i „Sv. Dunav" i priređivao za štampu dela srpskih pisaca XVIII, XIX i XX veka.

– Dve Vaše knjige su nedavno objavljene i obe u naslovima imaju reč „Apokrif". Prvo, šta je to apokrifno u istoriji (post) moderne, a drugo, zašto ste poželeli da istoriju prikažete iz apokrifnog ugla?

– U svojoj proznoj knjizi „Istorija kao Apokrif" suočavam stvarnu (prošlu ili današnju, svejedno!) i fikcionalnu (vanvremensku) istoriju, pošto obe doživljavam podjednako nestvarno, a iznad svega komično. Poput antičkih bogova, mogu da se nasmejem onome što kao običan smrtnik doživljavam tragično i zbog čega patim, dakle: osećam humorno-apsurdni smisao celokupne istorije (političke, društvene, kulturne), a njene aktere vidim više kao karikature nego kao tzv. veličine i heroje. Zar nije takva vizija sama po sebi apokrifna? Naravno, i u tumačenju književnosti ne priznajem a priori oficijelne autoritete i oficijelni poredak stvari, već tragam za onim što istinski zrači, što je uzbudljivo i neobično: zbog toga opet ispadam nekakav jeretik, bogohulnik koji hoće da menja ono što je kobajagi jednom zauvek dato! Čini mi se da apokrifnost kao književna i životna sudbina nije moj izbor, jer ja čeznem da se sve što radim smatra normalnim i legitimnim; naprotiv, ona je izabrala mene, pa me – slično Odiseju – vetrovi nose tamo gde ja često i ne bih hteo da budem, ili gde ni slutio nisam da ću biti.

– I ranije ste sagledavali tradiciju srpske književnosti na moderan način, ali izgleda da Vam je ta tema neiscrpna. U knjizi ste i napomenuli da Vas ta tema intrigira upravo stoga što smatrate da se istorija srpske književnosti mora sagledavati tako da „korespondira sa civilizacijskim izazovima epohe u koju upravo, neumitno i neslućenom brzinom, ulazimo"...

– Mene, zapravo, intrigira (kako u Umetnosti, tako i u stvarnosti!) ono što je Novo, Neistraženo, Drugačije, dakle sve što je istinska „terra incognita“. Razlozi takvih mojih interesovanja duboko su lične prirode: pisac Sava Damjanov u liku prof. dr Save Damjanova pokušava da otkrije sopstvenu tradiciju, svoje literarne pretke (i u srpskoj i u svetskoj književnosti), pošto je shvatio da ne pripada onoj porodici koja mu je još u mladosti predstavljena i nametana kao njegova. Taj Damjanovljev mr. Hajd, koga je dr Džekil (dr Damjanov) zapravo stvorio prema sopstvenom liku, mnogo je savremeniji, zanimljiviji i uzbudljiviji od onoga što je njemu nekada davno ponuđeno pod lažnim imenom „književnost“ i što još uvek afirmišu oni koji sebe lažno nazivaju „kritičarima“ i „naučnicima“. Pojednostavljeno rečeno, pišem i književnoistorijski otkrivam ono što bih i sam voleo da čitam i što osećam kao integralni deo civilizacije koju otvara novi milenijum... Tome svakako ne pripada nasleđe „pjesme narodne“, bez obzira da li je reč o njenim epsko-herojskim idealima, lakim lirskim napevima, ili filozofiji nepismene svetine...

– Da li promišljanja i analize „Kako bi Venclović čitao Pavića“, „Zašto srpska književnost nema Rablea?“ ili „Zašto čitati Kodera?“, otvaraju nove mogućnosti sagledavanja naše tradicije?

– Vreme je da se srpska istorija u celini (dakle, ne samo književna!) sagleda i interpretira na nov, moderniji način, kakav dolikuje 21. veku: stereotipi koji kod nas dominiraju generacijama ne bi trebalo da piju vodu nove epohe, ali ipak nikako da umru od žeđi! Zapravo, njih uvek iznova oživljava horda mediokriteta i neznalica koja se nekako nametne kao tobožnja vladajuća elita srpskog društva: taj volšebni mehanizam očigledno traje (manje-više modifikovan) od početka 19. veka do dana današnjeg (možda i duže, samo me plaši da TO priznam?!). Međutim, problem je u tome što danas, sutra i prekosutra naš hleb nasušni ne može biti onaj na kom su vegetirale naše čukunbabe: njegova bajatost može nas nakratko okrepiti, ali na duže staze stvara osećaj zlovolje i trajno uspavljuje, sve dok se taj san ne preobrazi u smrt.

Ako jednom osavremenjena i istinitija vizija naše istorije i kulture postane sveprisutna i podrazumevajuća, ono što ja pišem više neće biti ekscesno i zbunjujuće, već sasvim obično, toliko obično da će delovati prevaziđeno, anahrono. Jedva čekam taj dan...

– Kako to da postmodernizam nije književni zločin, kada se sve do sada smatralo da on to jeste?

– U osnovi te priče o „nepravovernosti" i sumnjivom identitetu postmodernizma bili su i još uvek jesu politikantski interesi (mada sam postmodernizam više nije aktuelan!). Dovoljno je, na primer, samo pogledati gde se u kulturno-političkom establišmentu sada nalaze (ili ne nalaze!) javni i tajni akteri čuvene polemike između postmodernista i tradicionalista (vođene u „Književnim novinama" devedesetih), pa da sve postane jasno! Mi kao narod lakše i radije prihvatamo osrednjost nego autentičnost i Drugost (kojih se u dnu duše stidimo!): pomenuta priča predstavljala je samo ponavljanje već viđenog uvek kada se na našoj javnoj sceni pojavilo nešto što je ustalasalo njeno mrtvo more, nešto što je ugrozilo tzv. večni serbski identitet. A deo tog identiteta je i mazohističko-infantilno verovanje da smo najlepši i najbolji, pa shodno tome ne treba nikako svetu da pokazujemo i dokazujemo sopstvene vrline, posebno ne na adekvatan način.

– Strip, kolaž, indeks citatnosti, fantastičan humor u romanu (zbirci bezobraznih priča?) „Istorija kao Apokrif" mislim da će zaista oduševiti čitalačku publiku. Da li ste tom knjigom hteli da pokažete „na delu" na šta sve ukazuje istorija književnosti, jer nam ovaj početak XXI veka donosi produktivnu anarhiju čitanja?

– Pre će biti da sam dao oduška svom bolnom doživljaju kič-stvarnosti oko nas (koja preti da obuzme i ono „u nama"), podsmehnuvši se populističkim fintama koje se ovde jeftino prodaju i inferiornoj mitomaniji kojom nas hrane štetočine pod maskama vladara, zajedno sa njihovom poltronskom svitom (u kojoj je ona paraknjiževna, paramedijska i paranaučna najvulgarnija!). Što se tiče nove čitalačke prakse koju odlikuje do

sad neviđena sloboda (barem kao mogućnost, jer je zahvaljujući Gejtsovoj galaksiji lako doći do najraznovrsnijih, pa i književnih, informacija!), ona mi uliva nadu da će „Istorija kao Apokrif" možda biti moje prvo prozno delo koje neće povrediti tanani ukus našeg čitateljstva, ukus kojim nažalost još uvek manipulišu prikriveni pornofili, lažući naciju da su čuvari njenih iskonskih vrednosti i svetinja, a zapravo su idolopoklonici Patnje, Užasa i Smrti. Ako me, pak, nada izneveri, pomenuta galaksija daje mi šansu da svoju novu knjigu prezentujem u e-vidu mnogo nekonvencionalnijoj i nepredvidljivijoj publici no što je književna...

Fudbalska karijera Vuka Stefanovića Karadžića

Nedavno je u slavističkim krugovima – kao grom iz vedra neba! – odjeknula vest da su čuveni vukovci, akademik Ljubomir Stojanović i akademik Aleksandar Belić, posthumno otkrili neke nepoznate činjenice o životu i radu Vuka Stefanovića Karadžića. Osim podatka da je tvorac serbske azbuke, tj. Otac, Sin i Sveti Duh serbske književnosti, bio dobrovoljni davalac krvi, najveću senzaciju izazvao je podatak da se on aktivno bavio fudbalom, tačnije – da je kao centarfor vodećih evropskih klubova zapravo bio najslavniji golgeter svoje epohe! Štaviše, Stojanović i Belić dokazuju da je Vukovo permanentno moljakanje onovremenih tajkuna za finansijsku pomoć bila samo finta veštog fudbalera uoči prelaznih rokova, finta kojom je zapravo maskirao ogromne transfere koji su realizovani prilikom njegovog prelaska iz jednog u drugi klub. Tako je, na primer, za prelazak iz turskog FK „ Knjaz Miloš" iz Tršića (tadašnjeg pobednika Lige šampiona) u nižerazredni „Real" iz Madrida dobio četrdeset akova bermeta, sanduk dukata i Herderovu antologiju „Glasovi naroda u pesmama" (koja je, pokazaće se, ponajviše uticala na njegovu kasniju karijeru)... ...Naime, zahvaljujući pomenutoj knjizi on je upoznao Jerneja Kopitara (levog beka FK „Olimpije" iz Ljubljane), braću Grim (legendarne halfove nemačke reprezentacije) i Johana Volfganga Getea,

talentovanog omladinca koji je još tražio angažman. Može se reći da je baš zbog tog omladinca i nastala zbrka oko Vukove fudbalske karijere tokom koje je on vešto predriblao čitavu evropsku književnu reprezentaciju 19. veka, a srpskoj kulturi zabio pobednički autogol u poslednjim sekundima odlučujućeg meča...

Iz knjige „Istorija kao Apokrif"

Danas, 27–28. septembar 2008.
razgovarala Gordana Draganić-Nonin

Био и остао ТО: доктор Џекил (Дамјанов) и Мистер Хајд (у безбројним обличјима, Идентитетима, именима). Да ли је др Хајд баш толико апокрифан колико се чини из перспективе наших официјелних кругова и анахроних културних институција? Јер наведени кругови и ентитети испуњени су мржњом према свему Другачијем - Различитом, а притом их красе грамзивост, нагон ка профитерству сваке врсте и примитивна вља за моћ (моћ често ситнију и небитнију од капи воде у океану): зато ни не знају како је Антика уистину доживљавала хуморно и комично, па сам их у разговору са мојом старом другарицом Гоцом морао подсетити. Додуше, погрешио сам питајући се ЗАШТО СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ НЕМА РАБЛЕА пошто ми је сад јасно да га има! Не знам да ли сам погрешио и у оптимистичкој вери исказаној на крају, тј. у нади да Гејтсова галаксија отвара могућности промена набоље – сходно рецепцијским слободама које нуди?!

Akademski duhovi robuju stereotipima

Kada pogledam srpsku književnu scenu na kojoj dominiraju istorijske, biografske, generalno nefikcionalne i duhovno anahrone teme, ali i zastarele ili odavno umrle forme, učini mi se da sam se u nekom jezovitom snu vratio više od šest decenija unazad, u vreme posle Drugog svetskog rata. Doduše, bez pritiska komunističke ideologije, ali sa novim kanonima koji su još besramniji, vulgarniji, primitivniji – rekao je ovo u intervjuu za „Glas Srpske" književnik Sava Damjanov, autor brojnih knjiga proze, koji je na nedavno održanoj promociji u Beogradu najavio povlačenje sa književne scene. Književnik i profesor Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Sava Damjanov je svojim potezom izazvao veliko interesovanje književne javnosti, ali i čitalačke publike koja, kako sam kaže, s pažnjom prati njegove knjige.

1. Na promociji u Beogradu najavili ste povlačenje sa književne scene. Šta je razlog tome?

Zapitao sam se kome je u srpskoj kulturi i društvu *istinski* potrebno ono što ja pišem, s obzirom da je moja proza (priče i romani) govor oslobođenog, netabuiziranog, radosnog jezika, ono što je bliže ničeanskoj „veseloj nauci" nego prosvetiteljsko-utilitarnim opsesijama koje još uvek vladaju srpskom književnošću. Ako se na moja dela i danas gleda s podozrenjem, kao na eksces i „slučaj Damjanov", onda ne vidim razliku između njihovog objavljivanja i pisanja za sebe samog (tj. za privatnu, najprivatniju upotrebu). Jedino što me još uvek ostavlja u dilemi jeste čitalačka publika, koja – za razliku od kulturnih institucija! – očigledno s pažnjom prati moje knjige.

Sve ovo se odnosi i na moj književnoistorijski rad,u kojem težim promeni postojećeg poretka stvari i koji ni posle tri decenije akademski duhovi ne uzimaju za ozbiljno. Oni me još uvek gledaju kao nekog neobuzdanog dekadenta, koji poput Don Kihota živi u stvarnosti koju izmišlja.

2. Rekli ste da društvo u kojem živite želi kanone, a ne apokrife? Možete li malo pojasniti?

Zar to nije očigledno? Na početku 21. veka (!) ovde su još uvek umetnički aktuelni nacionalno-istorijski mitovi, politička otkrovenja, religiozni stereotipi i ideja da je umetnost to bitnija što više govori o takvim temama! Koja to književna dela, filmove ili teatarska ostvarenja, koja su izvan toga klišea, kritika i kulturni establišment forsiraju? Fantastika, smehotvorstvo, kreativna radost, igra, prekoračenje tabua i uopšte, sve ono što je princip slobode (dakle, demokratsko načelo) kod nas je u drugom planu zarad namrgođenih, patetičnih, sterilno-viskoparnih, kvaziangažovanih i kaobajagi etički pozitivnih umetničkih istina! Kada pogledam samo književnu scenu na kojoj dominiraju istorijske, biografske, generalno nefikcionalne i duhovno *anahrone* teme (ali i zastarele ili odavno umrle forme!) učini mi se da sam se u nekom jezovitom snu vratio više od šest decenija unazad, u vreme posle Drugog svetskog rata. Doduše, bez pritiska komunističke ideologije, ali sa novim kanonima koji su još besramniji, vulgarniji, primitivniji…

3. U knjizi „Istorija kao apokrif" suočavate stvarnu i vanvremensku istoriju, koje, kažete, doživljavate jednako nestvarno, ali i komično? Zašto?

Baš zato što ne mogu da je gledam patetično, mitološki i sakralno, kako to naše društvo sklono stereotipima i kanonima žudi (i očekuje od intelektualaca!). Moj novi „roman-lakrdija, iliti po prostom: bezobrazne priče" (kako stoji u podnaslovu „Istorije kao Apokrifa") zasnovan je na humornom doživljaju Istorije kao svojevrsnog cirkusa, a svi njeni akteri – ma bili proglašeni za nacionalne ili internacionalne svetinje – deluju kao likovi nekog pornografskog stripa ili starinskog crtanog filma (tipa Paje i Baje Patka). Zanimljivo je da javnost i čaršija nisu kao bezobrazluk videli moj lascivni jezik ili erotske fotomontaže u knjizi „Istorija kao apokrif", nego baš poigravanje i sprdanje sa živim i mrtvim istorijskim i književnim junacima (a ponajviše istovetan odnos prema Crkvi!). Pouka je jasna: možeš ovde psovati i uvoditi kič u politički život, medije, verske rituale, samo ne dovodi u pitanje

trenutno važeće dogme u tim sferama – a te su dogme tek opsena kojom se manipuliše kao novim tabuom bez kog bismo tobože nestali sa lica Zemlje ili barem postali niko i ništa.

4. Jedna Vaša koleginica rekla je da ste Vi književni „provokator", da čitaoca provocirate na savez ili sukob?

Da, mislim da je to jedini pravi odnos prema meni i onome što pišem. Ili-ili! Ne volim osrednjost, ne volim mlake i nazovi korekne intelektualne rezone, volim samo istinske (dakle, vrhunske!) zanose i strasti bez obzira da li su pozitivni ili negativni. I ne samo u književnosti, nego i u životu uopšte. Ako moje „provokacije" izazivaju takve ekstremne reakcije, onda u svemu tome ima smisla: radije ću prihvatiti večni zaborav nego indiferentnost prema meni. Naravno, mnogo je lepše doživeti saveze, a najlepše obožavanje, mada se i bez svega toga može punim plućima proživeti ovaj čudesni, uzbudljivi Život…

5. Kako raspoređujete kreativnu energiju budući da ste pisac, književni istoričar i kritičar?

U svaku od tih oblasti unosim želju za avanturom i eksperimentom: ne zanimaju me već rečene ili otkrivene stvari, volim novo, volim istraživanje, volim nepoznate, pa i zabranjene prostore. Zato često kažem da ono što pisac Damjanov piše u pričama i romanima istoričar i kritičar Damjanov vrednosno afirmiše ili reinterpretira. Jedna ista ruka napisala je i moje prozne knjige i antologije i eseje, studije: možda je dr Džekil onaj eruditni poznavalac kulturne tradicije i savremenosti, a mister Hajd u dugim besanim noćima luta nekim drugim predelima koji počinju u njegovoj sopstvenoj podsvesti a završavaju ko zna gde?! A pošto se već četvrt veka poigravam svojim imenom i titulama, mogu dodati ovo: prof. dr Damjanov stvara bezobrazne, skandalozne priče i romane, a Koder fon Damjanenko ili Sava Post-Damjanov učene rasprave i neobične antologije.

6. Kako gledate na nove tehnologije, kompjuter i internet? Služe li oni književnosti ili ne?

Slične dileme morile su civilizaciju uvek kada su se dešavale promene u tom kontekstu: setimo se Gutenbrega i pojave štampe, na koju se dugo s podozrenjem gledalo kao na đavolji izum. Verujem da se slično dešavalao i kada se otkrivalo pismo, dakle kada je pre puno milenijuma napravljen najveći izum u istoriji čovečanstva: nesumnjivo su Stari Egipćani bili šokirani prelaskom sa usmene (Božje) reči na papirus i hijeroglife. Eto odgovora na vaše pitanje: ne treba da strepimo, treba da umetnički iskoristimo sve mogućnosti novih medija, svesni da oni koji su bili nikada zauvek ne nestaju: uostalom, tokom epohe štampe paralelno je postojala moćna usmena i pisana kultura (postoje i dan-danas!), pa će i u vizuelno-znakovnom razdoblju digitalnih medija i interneta paralelno postojati i knjiga, pisani tekst i usmena reč! Živimo, dakle, u doba kada imamo bezbrojne mogućnosti, naše je samo da budemo smeli i izaberemo one koje našoj individualnoj viziji najviše odgovaraju.

Glas srpske, 16. 2. 2009.
razgovarala Neda Simić-Žerajić

На жалост – или на срећу?!! – исто питање којим сам започео свој први одговор овде, постављам себи и данас, само што наречене дилеме више нема: Књижевност је моја мртва драга, а тзв. случај ДАМЈАНОВ тим пре и лагодније може свако разматрати како му се хоће (мада је тако, истини за вољу, било и раније, протеклих деценија). Као и онда, још увек мислим да су ствари о којима сам причао под бр. 2 ОЧИГЛЕДНЕ, а не бих мењао ни поуку којом сам завршио под бр. 3! Уколико сам старији утолико сам острашћенији у односу на „овај чудесни, узбудљиви Живот" – а то је била тема под бр. 4 – док финализацији интервјуа (бр. 6) не бих ништа ни додао ни одузео: процеси у техносфери одвијају се несагледивом брзином, па верујем да ће моје констатације ускоро бити старомодне у односу на новине које нам се нуде – али то је лепо, изазовно и ТРАГИЧНО у исти мах...

Niko je nije čitao, ali su je svi zabranili kao opasno štivo od kog treba sačuvati društvo

Slučaj profesora Save Damjanova ili kako ubiti knjigu rugalicu

CENZORSKA TAMA LIKVIDIRALA JE JEDNU BEZOPASNU KNJIGU U KOJOJ SE DAMJANOV IZ LIČNOG UGLA OBRAČUNAVA S MITOVIMA. ALI I TRICAMA I KUČINAMA SAVREMENIH BESMISLICA. OD „OBAMIZACIJE" DO GLOBALIZACIJE. JEDINA OPASNOST KOJU „LITURGIJA" NOSI SA SOBOM JESTE STRAH OD DRUGAČIJEG SPOZNANJA SVETA

Slučaj univerzitetskog profesora Save Damjanova zreo je za Holivud. Nestanak njegove zbirke priča „Porno-liturgija arhiepiskopa Save" iz skoro svih novosadskih knjižara na momente podseća na krvavo uklanjanje poslednje kopije druge knjige „Aristotelove poetike", koje je opisao Umberto Eko u „Imenu ruže".

Unverzitetski profesor Sava Damjanov objavio je zbirku priča „Porno-liturgija arhiepiskopa Save" pre tri godine, ali nju niko ne može da pročita. Obišli smo ceo Novi Sad i pronašli je u svega tri knjižare. Ležala je prašnjava, zabačena u najudaljenijem kutku, da se ne bi nekom slučajno našla na oku.

Cenzorska tama likvidirala je jednu bezopasnu knjigu u kojoj se Damjanov iz ličnog ugla obračunava s mitovima, ali i tricama i kučinama savremenih besmislica. Od „obamizacije" do globalizacije. Jedina opasnost koju „Liturgija" nosi sa sobom jeste strah od drugačijeg spoznanja sveta.

Iako knjigu niko nije pročitao, svi su je zabranili plašeći se da bi svaka veza s tim „skaradnim" štivom bila svetogrđe. Tabuiziranje su svesno izveli knjižari i biblioteke. Kad priupitate za „Porno-liturgiju", mnogi prodavci i ne znaju o čemu govorite.

– Je li to neka zafrkancija? – upitao je jedan mladi knjižar.

U PRAZNINI I PRAŠINI

Oni koji znaju šta tražite, delićе vam savete kako to nije prava literatura za vas i da je takvim naslovom sama zatvorila put do čitalaca. Neki su se pravdali i time da je izdavačka kuća „Agora" sama povukla primerke iz knjižara. Nije li to smešno? Ako su već uložili u tu knjigu, svakako im je u cilju da je i što bolje prodaju. U Novom Sadu postoji tek nekoliko slobodnih primeraka; i to u Matici srpskoj, čija je to zakonska obaveza, kao i na Filozofskom fakultetu, gde autor predaje. Dva primerka drži i Narodna biblioteka Srbije, takođe po slovu zakona. Iako u Gradskoj biblioteci imaju gotovo sva objavljena dela Save Damjanova, knjiga provokativnog naslova izostaje. Direktor Dragan Kojić silno se iznenadio kad smo mu to spomenuli. Kako nam je rekao, ne zna razloge tog propusta, s obzirom na to da je Sava Damjanov renomiran i poznat književnik.

– Potrudićemo se da ispravimo grešku. To je posao našeg dobavnog odeljenja. Verujte da naslov dela nema nikakve veze s tim što knjige Save Damjanova još nema na našim policama – rekao je Kojić.

SUSRET S TAJSONOM

Ne zatvaraju lažni moralisti oči pred sadržajem, smelim rečnikom ili fotografijama kojima je ilustrovana „Liturgija". Sablazne se već od samog naslova i korica jer dalje i ne stignu. U startu osude delo koje nema veze s crkvom više nego s bilo kojim drugim društvenim fenomenom kojem se podsmeva. Možda joj je ipak autor na taj način omogućio da se sama brani od onih koji „nisu dostojni" da je shvate i prozru u njenu suštinu i poruku. Nedokučiva je i varljiva jer se Damjanov igra rečima i likovima, konstantno provocirajući čitaoce. Njegove priče tiču se ozbiljnih i aktuelnih tema, ali se trudi da ih obradi na nov i drugačiji način.

Damjanov se bavi aktuelnim društveno-političkim kontekstom, Staljinom, Savom Savanovićem, prvim srpskim vampirom, Barakom Obamom, Majkom Tajsonom i mnogim

aktuelnim i zaboravljenim likovima. Doduše, pisac se bavi i promišljanjima o bogu i crkvi, ali ne na način koji bi uprljao moralni kredibilitet našeg izuzetno moralnog društva.

– Bez obzira na sve to, knjiga nije otkupljena za biblioteke, knjižari je skrivaju... Kad je neko i kupi, nama je odjave kao „PLAS". Pitam službenika šta znači to „PLAS", jer smo morali dobro da se zamislimo i otkrijemo da se u stvari radi o skraćenici za „Porno-liturgija arhiepiskopa Save" – smatra Nenad Šaponja.

RUŠENJE TABUA

Autor ovog famoznog dela pita se kada ćemo shvatiti da je vreme seksualnih i uopšte intimnih tabua u stvarnosti negde iza nas.

– Iako volimo da se pravimo fini, stari tabui pripadaju prošlosti. Sad se rađa epoha nekih sasvim novih tabua, dakle i novih „svetinja", tj. nedodirljivih, zabranjenih zona. Politika, crkvene institucije (a ne suština religije), nacionalno-istorijski stereotipi (mitovi) i njima srodni „moralni" kodeksi jesu današnje istinske tabu-zone. Zato je erotografija tako nepodnošljiva i perverzna, ćim se dotakne tih zona – objašnjava Damjanov.

Ovaj primer podseća na jedan izdavačko-književni skandal s početka dvehiljaditih. Naime, zamenik okružnog javnog tužioca u Beogradu Milija Milovanović zaustavljen je u napredovanju u službi jer 2001. godine odbio da zabrani knjigu „Protokoli sionskih mudraca" i osudi njenog izdavača Đorđa Katića, protiv kog je krivičnu prijavu podneo Savez jevrejskih opština Jugoslavije. Milovanović je zbog toga zauvek ostao činovnik niže kategorije, iako su mu pre sukoba sa sistemom svi proricali veliku i sjajnu karijeru.

NS reporter 11. april 2013.
Isidora Filipov

Ово није класичан интервју, али је млада Исидора Филипов у форми која унеколико подсећа на „унакрсни интервју” покушала да укаже на бесмисао нечега што се код нас доживљава као табу. Зато ми је тај текст драг на посебан начин...

Стапање с океаном вечности

– Сава Дамјанов рођен је у Новом Саду (1956). Професор је Историје српске књижевности и Креативног писања на Филозофском факултету у Новом Саду.

– Приређивао је за штампу дела српских писаца 18, 19. и 20. века; уређивао је часопис „Писмо“ и „Свети Дунав“, као и „Библиотеку српске фантастике“ и „Новосадски манускрипт“. Један је од уредника антологијске едиције „Десет векова српске књижевности“ у Матици српској.

– Објавио је двадесетак књига за тридесет година рада: од првог романа „Истраживање Савршенства“ (1983) до одабраних есеја и књижевноисторијских огледа у пет књига „Дамјанов: српска књижевност искоса, 2011-2012.“ у издању „Службеног гласника”. Други роман, „Историја као Апокриф“, 2008; затим четири књиге прича: „Колачи, Обмане, Нонсенси“, 1989; „Причке“, 1994; „Ремек-делца“, 2005; „Порно-литургија Архиепископа Саве“, 2010, као и изабране приче („Глосолалија“, 2001. и 2005); две књиге студија: „Корени модерне српске фантастике“, 1988; „Кодер: историја једне рецепције“, 1997; есеје и критике у три књиге: „Шта то беше млада српска проза?“, 1990; „Ерос и По(р)нос“, 2006; и „Апокрифна историја српске (пост)модерне“, 2008. Такође, Дамјанов је сачинио и антологије: „Грађански еротикон“, 1987. и 2005. (проширено и илустровано издање), „Нова (постмодерна) српска фантастика“, 1994. и хрестоматију Нови Сад – земљи рај“ 1–11 (у коауторству са Л. Мустеданагић), 2003/2004. Књиге су му превођене на неколико језика, а недавно је добио награду „Сретен Марић”.

– Радмила Гикић Петровић: Ваш први роман „Истраживање Савршенства“, објављен је пре тридесет година. За читаоце „Летописа“ било би занимљиво да се присетите Вашег детињства, и оног тренутка када сте помислили да ћете засигурно једнога дана бити књижевник, књижевни историчар, антологичар?

– Сава Дамјанов: Са ове временске дистанце, чини ми се да никада тако шта нисам помислио, иако сам као и сви младићи који воле уметност сањао и књижевне снове. Ниједан од њих није се остварио онако како сам желео и маштао, али ми је зато књижевност донела много лепше и узбудљивије ствари о којима тада ни сањати могао нисам.

– Поводом антологије „Грађански еротикон“ могли бисмо Вас питати: зашто се често Говори о Еросу, а зашто се прикрива Порнос, кад су они од исте (Афродите) мајке рођени?

– Да будем прецизан: бог Порнос је чедо Афродите и СВИХ њених љубавника, док је Ерос настао из њене моногамне везе са Хермесом. Онај први прикрива се зато што људи не схватају његову суштину, тј. да он није исто што и „порнографија” него је неко ко има смелости за сваковрсна прекорачења сваковрсних табуа.

– Поводом студије „Корени модерне српске фантастике“ (1988, проширено и допуњено издање објављено је под насловом „Вртови нестварног“, 2011), Милорад Павић је записао: „Крећући се у подручју које је у науци о српској књижевности једва било обрађено, Дамјанов је испољио неколико истраживачких особина, које су очигледно обезбедиле успех његовом испитивању фантастике у српској књижевности предромантизма” (стр. 10). Књига се углвном односи на проучавање XVIII и XIX века, кроз домаћу и страну литературу – српске фантастике у предромантизму. Да ли се после ове књиге може рећи да је дошло до реинтерпретације српске књижевне традиције у најширем контексту?

– Нажалост, мислим да није. Још увек се моја и слична истраживања посматрају као „ексцес”: доминирајући ток наше академске критике има визију неке монолитне традиције српске књижевности, у којој само вредности канонизоване још крајем 19. и почетком 20. века имају статус вредног и озбиљног. Све остало се и даље доживљава као „побуњеничка периферија”, па тако видимо да се и из корпуса савременог литерарног

стваралаштва углавном афирмишу дела и феномени који иду том истом линијом, тим наизглед „главним током" – мада је српска књижевна традиција полифона, и то је њена највећа врлина.

– У вези са овом књигом, занимљива је и „Реч захвалности" на крају књиге?

– Све што тамо пише, уз помињање бесрамних актера под пуним именима и презименима – сушта је истина. Ваљда ће то једном бити пример за неку српску реалистичку (а не борхесовску) *историју бешћашћа*? Тим пре што су у тренутку објављивања моје књиге они имали књижевну и културну моћ, готово незапамћену на овим просторима (о чему сам писао у два наставка текста под насловом „Комесари, нови-стари"). Прави проблем је у томе што ти културтрегери немају ни трунке достојанства, па се сад понашају као поштењаци које сустижу натприродне неправде – а у ствари жале што је време њихове неограничене моћи заувек прошло.

– „Не поштује Сава Дамјанов ни књижевноисторијске каноне, нити га превише узбуђују било какве границе, нити се приклања књижевним свецима, нити га плаше хијерархије – он се у књижевним вртовима суверено креће лавиринтима које само његово свевидеће интерпретативно-критичко око открива" записао је Гојко Тешић поводом књиге есеја и критика „Шта то беше млада српска проза?" (1990). Занимљиво би било да нам кажете, каква су била реаговања, било позитивна или негативна?

– Та књига, уз још неке моје приказе и есеје о српским постмодернистима, изашла је у мојим *Изабраним есејима* 2012 (као пета по реду), под насловом „Шта то беше српска постмодерна?" О реаговањима можда најбоље сведочи то што сам на сам дан новосадске промоције (априла прошле године) добио њен први примерак, али без текстова, са потпуно празним страницама између корица. Рекао сам на промоцији да је та „грешка" најбољи доказ колико и како је некадашња „млада

српска проза" (данас звана постмодерном) примљена у нашем књижевном естаблишменту. Већина се или одриче те поетике као нечег површног и промашеног, или је пак игнорише. Међутим, у иностранству је тај покрет с краја 20. века прочитан као референтан, о чему – поред осталог – сведоче и студије (докторске хабилитације) Але Татаренко из Украјине и Силвије Новак Бајцар из Пољске, посвећене српском постмодернизму.

– Једна кинеска изрека каже: жаба која је у бунару, види само комадић неба и мисли да је цело небо толико, што можемо адекватно применити и на Ваш текст „За универзално схватање књижевности" (писан давне 1978). Да ли се то мишљење померило данас? И да ли смо се ослободили стеге затварања пред „страним" – и за искључиво ослањање на „домаће"?

– Можда се померило утолико што нове генерације боље знају стране језике него раније, а нарочито због интернета где паметном кориснику може бити доступно готово све (не само из области књижевности). Идеја Маршала Маклуана о свету као глобалном селу, добила је пуну потврду тек у огромној распрострањености техносфере: осим компјутера и интернета, ту је и кабловска (или сателитска) телевизија, разни видови мобилне телефоније који вам дају шансу да слушате музику, гледате филмове, читате и тсл. Данас је немогуће ослањати се само на „домаће", што не значи да треба заборавити своје корене, своју историју, свој језик. „Страно" није увек квалитетно и суверено, али поента је да имамо могућност избора какву ранији нараштаји нису имали: ја, рецимо, знам шта тражим на интернету, као што знам и коју музику слушам на мом андроиду или који кабловски канал окрећем ако хоћу да гледам филм по мојој мери...

– Студију „Кодер: историја једне рецепције" (1997) прошле Године сте објавили под насловом: „Велики код" (Ђорђе Марковић Кодер). Зашто сте у поновљеном издању мењали наслов књиге?

– Зато што то није књига идентична студији из 1997! Сама студија је у неким деловима промењена, а осим тога у „Велики код“ уврстио сам још десетак својих најважнијих огледа о Кодеру. Сам наслов књиге очигледна је алузија на Нортропа Фраја и његову истоимену студију о Библији: мислим да је јасно шта сам таквим насловом и таквом алузијом желео да кажем о највећем чудотворцу српског језика и најхерметичнијем песнику европског романтизма, Ђорђу Марковићу Кодеру...

– Каква је била концепција Кодеровог „женског писма”? Или, каква је „фантастичка стварност Кодеровог језика”? И да ли се сада, након више од четврт века, можете присетити тренутка када је почело Ваше интересовање за Кодера?

– Тај тренутак одредио је читаву моју потоњу литерарну судбину: Кодер ме је охрабрио јер сам схватио (а тада сам тек прешао двадесету!) да није бесмислено писати радикално другачије од владајућих трендова – како оних минулих, тако и актуелних. И био сам очаран тим аутентичним литерарно-магијским светом, можда најаутентичнијим на који сам икада наишао. Имао сам среће да ме на том путу подржи један такође истински необичан и иновантан писац, али и књижевни историчар који је смело мењао устаљена гледишта, а то је био Милорад Павић: мој тадашњи професор, затим и ментор, са којим сам сарађивао на Универзитету читаву деценију и пријатељевао све до његове смрти.

– Да ли Ваш текст: „Треба ли избрисати Кодерово дело из историје српске књижевности?” подсећа на неки начин на Симон де Бовоар „Треба ли спалити Сада?” – или „Треба ли спалити Киша?”

– Та асоцијација је очигледна. Само, до данас одговор на то питање нисам нашао, иако знам да рукописи не горе (како би рекао Булгаков). Заправо, неки писци ће увек остати рецепцијски елитни, па ту причу о спаљивању треба схватити фигуративно.

– „Кодерови текстови доиста поседују изузетно савремене, модерне (а делимично и постмодерне) компоненте, компоненте које су, дакле, дубоко кореспондентне са најпрогресивнијим језичко-уметничким токовима наше и светске књижевности XX века, па стога они и омогућују и заслужују актуализујућу рецепцију као мало које друго дело српске књижевности из претходна два века", Ваш је цитат (стр. 25). Да ли њега можемо разумети студирајући га као „побуњеничку периферију"?

– У контексту онога што сам претходно казао, јасно је ко га још увек разуме као „побуњеничку периферију". Ја лично, али и други који су осетили непоновљиве шифре његовог дела, не поимамо га тако: он свакако не припада „главном току" српске књижевности, али само медиокритети не увиђају да је реч о врхунском репрезенту једне оригиналне традиције која сеже од средњовековног „плетенија словес", преко барокних језичко-уметничких експеримената и Кодеру сродних романтичара (С. М. Сарајлија, Л. Костић...), па све до авангарде и неоавангарде 20. века.

– „Дамјанов прави неку врсту замке за читаоца који жели да буде модеран без традиције, и истовремено критикује књижевну 'Производњу' писаца који играју на карту 'отвореног текста ' мислећи да је довољно да напишу било шта а читалац, који не жели да испадне необразован ће се сам већ претварати да је пронашао нешто иза текста иза којег ништа не стоји", записао је Вукша Јерковић („Траг", март 2011) поводом романа-лакрдије „Историја као Апокриф". Да би се нешто деконструисало мора се најпре познавати структура, односно немогуће је „рушити каноне" ако се канони не познају?

– Управо тако. Све ове деценије које сам провео у књигама и сновима нису се сводиле само на открића бисера (какви су, поред Кодера, и Драгутин Илић, или наши предвуковски еротографи и фантастичари), него и на ишчитавање литерарних канона домаће и светске баштине. Већина од њих није ми се

свидела, или су ми једноставно били досадни (чак мислим да лако могу младе читаоце трајно дистанцирати од књижевности), али било је и оних који су ме одушевљавали: Димитрије Кантакузин, Венцловић, Јаков Игњатовић, Црњански, Попа, Киш... или Аристофан, Рабле, Сервантес, Блејк, По, Кундера...

– Милета Аћимовић Ивков је, поводом књиге „Апокрифна историја српске (пост)модерне", потенцирао Ваше ослањање на Јауса и Мангела, о „продуктивном читању" („Београдски књижевни часопис", бр. 13, 2008). Да ли је, на неки начин, ипак, дошло до превредновања „Баука вукоманије"?

– Јаус се, као и Т. С. Елиот пре њега, залагао за актуализујућу рецепцију и то ми је одувек било блиско. Хтео то неко или не, постоје дела која никако не могу издржати пробу 21. века – осим за анахроне духове. Када је реч о Вуку Караџићу, мене су „вуковци" намерно погрешно интерпретирали: наиме, никада ми није падало на памет да порекнем тог значајног српског књижевника у ономе у чему је био мајстор над мајсторима (народна култура, „Српски рјечник" који није само лексикографско, него и врхунско литерарно дело...). Међутим, порицао сам га у ономе што није био његов фах – од књижевне критике, па до дубљих лингвистичких питања – а нарочито у искључивости која је штетила српској култури. Најзад, сличне примедбе су му упућивали и образовани савременици, дивећи се његовим заслугама у промовисању наше усмене књижевности и уопште, његовом познавању српског фолкора. Ипак, највећи проблем је то што су „вуковци" од Вука Стефановића Караџића направили митску фигуру, безгрешног културолога, савршеног генија – а знамо да такви под капом небеском не постоје.

– О истој књизи Исидора Поповић („Летопис МС", мај 2010) тежиште даје на Вашем инсистирању и „преиспитивању одавно институционализоване и доминантне струје српске књижевности и српске књижевне историографије". Тежиште је дато на текст „Караџић Стефановић Вук: баук, хук, мук у његовој реформи српског књижевног језика чије су

последице (које Дамјанов наводи редом, једну по једну), обележиле читав XIX век".

– Већ сам нагласио, мада то никада није згорег поновити (а ја то понављам већ три деценије!): српска књижевна традиција ПОЛИФОНА је, дакле није некакав монолитни феномен – што би наши немаштовити академски духови и критичари желели. Не постоји ЈЕДАН, него ВИШЕ паралелних традицијских токова и легитимно је да свака генерација бира онај (или оне) који одговара њеном укусу и који стога доживљава као своју претходницу. Шта је лоше у томе ако су мени ближи Кодер или Лаза Костић него Змај и Ђура Јакшић, на пример? Или ако више волим Црњанског и међуратну авангарду него Вељка Петровића и Андрића? Они који нису кадри да виде ту полифонијску слику, боље да не вреднују књижевност и не измишљају њену вечно доминирајућу струју, или институционализују оно што већ одавно не одговара читалачком (и списатељском) хоризонту очекивања...

– Мене би посебно занимале Ваше приче/романи: „Да ли сам то ЈА: то сићушно уздрхтало ТИ што страх од Смрти крије у Лавиринтима речи, у Језику који се игра, у Игри која наликује Смислу?" питатате се у „Порно-литургији Архиепископа Саве" (стр. 28). Који је то тренутак када се опредељујете за прозни исказ, а када за студије и есеје?

– Заиста не бих то могао рационално изразити. Неке моје идеје и фантазме природно налазе потпунији израз у прози, друге опет у есејима. Увек, чак и у тзв. научним радовима, воде ме интуиција, спонтанитет и ирационално: рацио можда долази тек post festum, када коначно уобличавам већ написано. На крају крајева, писао сам о томе да се уметност приповедања и уметност есеја (или књижевноисторијске студије) суштински не разликују: ова друга је такође прича, тј. својеврсна повест о прошлим или садашњим уметничким појавама. Најбољи књижевни историчари писали су своја дела као наративе (дакле, приповедачки или романескно), док су се они лошији увек крили иза некаквог неразумљивог научног дискурса и апарата.

– О истој књизи Слободан Владушић је записао („Вечерње новости“, 13. XI 2010): „кључна особина прозе Саве Дамјанова је непоколебљива жеља за проналажењем Граница Дозвољеног, Уобичајеног и Конвенционалног”. На књизи је изостављено Ваше име. Да ли је то на неки начин поистовећивање са Врховним Творцем и изругивање неким од најрадикалнијих романтичарских теорија које су песничко стварање поистовећивали са божанским стварањем?

– Често сам се у својим прозним књигама поигравао сопственим именом и презименом, осећајући да је текст важнији од његовог творца. Борхес је једном рекао како би волео да након његове смрти остане пар песама или прича, али да се више нико не сећа имена аутора. Уосталом, знамо ли ко је написао „Еп о Гилгамешу“, најстарије песме и приче старога Египта, како се звао архитекта који је осмислио пирамиде, ко је прави писац неких Шекспирових драма?... Биографија писца увек је на неки начин уписана у његово дело, а само његово име и презиме могу бити псеудоним или ствар случајности. На пример, да је моја мајка одлучивала, ја бих се звао Срђан, по бакиној жељи Милош, а презиме Дамјанов моја породица не носи више од два века – иако је могла узети и неко друго, када су у аустријском царству дефинисали презимена по актуелном pater familias-у сваке породице...

– Из истоимене књиге занимљив је део: „Како је Парламент постао јавна кућа”, где се на једном месту појављују Пацови. Милован Марчетић, такође спомиње пацове у Скупштини...

– Ја бих се пре вратио на сам наслов књиге, због кога се она скривала у књижарама а ја био проглашаван некаквим богохулником. Недавно ми је један наш познати театролог рекао да после најновијих немилих догађаја у врховима српске православне цркве, тај наслов делује наивно, готово као бајка или нека причица за „лаку ноћ децо”.

– Драган Жунић („Градина“, бр. 40-41, 2011) пита се: ко је у овој књизи архиепископ Сава – Сава Дамјанов?, јер сте Ви „Гротескним фотомонтажама сопственог лика (час владика, час Мајка Тереза, час Стаљин” – да ли су се Вама „смучиле” потраге за „хистеријом идентитета”? и да сте се овом књигом свему томе наругали?

– Питање Идентитета за мене је прво и последње, нешто што је изнад и изван свега другог – не само у уметности, филозофији, религији, науци... То је најинтимније питање, проблем са којим се борим и који (безуспешно?) покушавам да решим од када знам за себе. Сигуран сам да на подсвесном нивоу (као ИД-ентитет!) то даје основну енергију моме писању. Ко смо, одакле смо, куда идемо – ниједан од могућих одговора на та архетипска питања, до којих сам до сада дошао, није ме задовољио нити дао утеху пред чињеницом да је Живот у бити трагичан феномен (иако пун лепоте и узбудљив за оне који умеју да га проживе). Можете замислити какав ужас једном хедонисти као што сам ја ствара потрага за Идентитетом: намерно пишем ту реч великим словом, јер подразумевам метафизички и есхатолошки смисао (а не онај стварносно-свакодневни са којим никако немам проблема!)...

– Ви сте 2009. године (у Београду, Коларчева задужбина) најавили дуже повлачење са књижевне сцене, ако не трајно, онда бар за неко време, јер: „ово друштво у коме живимо жели каноне а не апокрифе”, а већ 2012. у издању „Службеног гласника” објављена су Ваша одабрана дела у пет књига.

– Прецизније говорећи, ја сам у последњих неколико година више пута наговестио да имам жељу за коначним напуштањем књижевности! С једне стране, то је део контекста о којем сам претходно говорио (ИД-ентитет!), а с друге – осећај да овом друштву и овој култури суштински није потребна моја књижевност, иако јој је свакако потребна нека другачија. Тај осећај, након више од три деценије писања, није нимало добар, без обзира на то што никада нисам маштао о томе да будем општеприхваћен, тзв. популаран аутор који се не скида

са ТВ екрана или из колумни по дневној штампи. Иако сам у том смислу екстремни елитиста (уосталом, ни један Џојс или Лотреамон немају неку популистичку рецепцију!), иако добро знам који су квалитети (али и промашаји!) мога дела, најзад – иако слутим да ће ме барем пар страница надживети (старосни просек мојих читалаца и критичара ближи је годинама моје деце него генерацији којој припадам!), опет морам признати да ме игноранција, префриганост, па и мржња културног и академског естаблишмента понижава, тим пре што сам хиљаду пута вреднији – и интелектуално, и креативно, и етички! – од већине те „господе" и „госпођа". Зашто бих трпео то, када сам слободан човек, а не каријериста који дрхти пред шансама за културно-политичку моћ и тсл.? И када је мој Идентитет у вечном настајању и нестајању, дакле – могу бити било шта друго а да због тога Књижевност неће изгубити ништа (што поменути представници естаблишмента о себи ни у сну не би помислили!).

Изабрани есеји су, у том смислу, пут којим се делимично опраштам од Књижевности: заокружио сам један аспект свог вишедеценијског стваралаштва, а на други ћу ставити тачку када довршим и објавим роман на којем управо радим (ВУК). После тога, желео бих да водим неки другачији живот и тако сачекам крај оног јединог истинског Пута. Мами ме идеја да се преселим на Тенерифе и тамо отворим мали ресторан српске кухиње: не зато што је то острво некадашња Атлантида, него и зато што тамо влада вечно пролеће и што поглед са његових брежуљака на таласе океана (и небо над њима) представља најлепши увод у коначно стапање са Океаном Вечности (које нас све једном чека). Али, ко зна: можда уместо Тенерифа то буде кућица на врховима Фрушке горе, у дубини шуме, где се чују гласови Природе и где кодеровски онострано могу до у бескрај роморити са Њом...

Летопис Матице српске, октобар 2013.
разговарала Радмила Гикић Петровић

Интервјуи са Радмилом Гикић увек су били добро осмишљени, квалитетно вођени и важни за многе моје аутопоетичке погледе. На томе јој морам и овом приликом захвалити: она није типичан новинар, чита књиге оних са којима ће разговарати, а и сопственим књигама показала је да поседује литерарни дар. Међутим, у „стапању с океаном вечности" сада ми се чини најважније да сам при самом крају текста по први пут ЈАСНО описао неке приватне – и не само приватне?! – емоције које су ме водиле Путем где данас налазим смисао, иако многи још увек у то не верују, посебно НЕ у мој растанак са Књижевношћу: то је за српску културу несхватљива прича, с обзиром на њену неутаживу жеђ за монолитношћу и монофонијом, односно на њену перманентну одбојност према суштинским променама, нетипизираним и неклишеираним феноменима...

Вук и Мехмед-паша, два лица исте судбине

– Више је но штетан мит да је наша народна култура била величанствена сама по себи! Ко би приметио њене врхове да није промовисана на таласу русоизма, хердеризма и уопште европског романтизма? Зато су се и Пушкин и Гете и браћа Грим заинтересовали за њу. У том смислу Вук је научио скривену Мехмед-пашину лекцију – каже књижевник Сава Дамјанов.

– Постоји једна карактеристична (историјски *истинита*!) сцена где представник последњих Римљана који живе у сопственој културолошкој матрици одбија позиве свога сина (хришћанског бискупа!) да и сам промени веру јер ће тако спасити и породични углед и старе цивилизацијске вредности. Спасиће их прилагођене хришћанским кодовима – поучава га син.

У књигама Саве@Дамјанова све је могуће.

Тако у његовом најновијем делу „Итика јерополитика@Вук" („Агора", 2014), Вук Стефановић Караџић, „први југословенски нобеловац", среће и пита Иву Андрића, зашто вук длаку мења, али Смрт не?

„Зато што је сваки *вук* притајени Караџић – одговорио му је овај као из топа. – Што даље значи да и ја могу стотину длака променити, али ћу ипак остати исти фра Иван-бег, најсамотнији створ под капом небеском, смртнији од оних који су проживели своје животе изван књига. Као што сте и Ви, уважени колега, вазда мењајући длаку, безбројне непријатеље уништавали, али таквијем начином нисте успели насамарити госпођицу Смрт..." Овај „мали простонародни славеносербски роман" у најширем смислу бави се нашом културном историјом, покретањем свести о сопственом наслеђу и могућностима коришћења његових разноврсних ресурса. Дамјанов, аутор многобројних прозних

и есејистичких књига, професор књижевности на новосадском Универзитету, у својој новој књизи говори о Вуку Стефановићу Караџићу и другима који су оставили трага. А како сам каже, она се може читати и као вид његове интимне биографије.

– Ваш однос према Вуку је, дакле, комплексан?

– Читав роман је и фикционалан и фактографски, дакле: Вук је и фантазмагорична и историјска личност. То је биографија српске културе, прича о нашем идентитету, али пре свега биографија мог најинтимнијег бића... Вук је једно од божанстава старе српске религије. Осим тога он је мушки архетип (као што је романескна Дестино женски!). Ако говоримо о историјском Вуку, желео сам да једну тако контроверзну личност видим мимо устаљених клишеа, јер обично су односи према њему или негативни или апологетски: покушао сам да видим не само шта је у његовој мисији било деструктивно – књижевно али и најшире цивилизацијски! – него и које континуитете та мисија креира и евентуално их преноси у будућности. За мене он је исто толико копча према будућности и према прошлости, колико је и пресек, својеврсна ограда према њима.

– У овом роману он није само стварна личност већ и симбол.

– Парадоксално, али само такве личности остављају дубљи траг. Прича се да је седамдесетих година прошлог века један професор универзитета био кривично гоњен (и напослетку кажњен!) зато што је своје студенте питао да ли су уметнички инспиративнији ликови четници или партизани. Одговор је гласио: четници, наравно, јер су противуречни и – трагични, а партизани су „добри момци", претежно једносмерни. Слична контроверза (никако једносмеран феномен!) јесте и Вук Караџић, док је његово вучје име универзална тотемска шифра. Сматрам да се пуно ствари – како видљивих тако и невидљивих! – везаних за комплетну историју Срба прелама управо кроз њега, зато ми је подстицајан и као стварна личност и као симбол.

– „Језик је биотоп историје" – кажете на једном месту. Језик се, свакако, кроз историју мења као свако живо биће, с обзиром на околности.

– То је веома важно, јер пре него што су постојали савремени медији типа фотографије, филма или интернета, језик је био једини чувар нашег индивидуалног и колективног сећања. Језик је био главна ризница и чувар архетипског, културолошког, историјског и сваког другог искуства, знања и традиције. Наравно, језик се мењао, али је меморисао (и свесно и несвесно!) пуно минулих цивилизацијских слојева, укључио и трагове најизврснијих индивидуа: у том смислу, захваљујући реформи какву је Вук извео, обогаћени смо за народни језик који дотле није био интегрални део наше високе (официјелне) културе иако је управо ту било „архивирано" обиље релевантних слојева наше баштине – на пример, неке кључне митологеме везане за српску средњовековну историју, које ће се реактуализовати увек када се национални идентитет поново будио (најмоћније 1804, када отпочиње Српска револуција). Кажем митологеме, а не историјску истину, јер ова друга припада науци, док је књижевност *уметност* језика. Са друге стране, иста та реформа гурнула је у заборав друге језичке слојеве, предвуковске и оне формиране мимо вуковске норме у 19. и 20. веку: међутим, они су такође чували и надограђивали нека друга наша индивидуална и колективна сећања.

– У којој мери поседујемо свест о дубини и раскоши корена?

– Наши корену су чврсти и дубоки, ми стога јесмо – од уласка у византијски културни круг пре више од миленијума! – веома стар европски народ и не морамо да доказујемо европски идентитет. Ми смо се уласком у тај круг укључили у водеће токове европске цивилизације, исто као што смо крајем 20. века захваљујући нашим писцима – Андрићу, Попи, Кишу, Павићу били аутентични део светског културног контекста.

– Књига на известан начин представља и ваше разговоре са ауторима житија и усмене књижевности, Кодером,

Црњанским, Павићем и другим писцима. Како би они гледали на ваше дијалоге са њима?

– Дијалози са поменутим и непоменутим писцима представљају заправо дијалоге са одређеним културноисторијским слојевима, њиховим стилским и жанровским обрасцима, њиховим идејама: избор може деловати произвољно, али је истинит пошто се догађао на нивоу несвесног. Како сам у таквом контексту улазио у синтаксу српског средњовековног језика или у предвуковски речник (на пример)? То нисам радио рационално: три и по деценије бавим се историјом српске књижевности и био бих крајње неталентован да нисам дубински усвојио шифре свих њених језика! Наше разноврсне књижевне матрице утиснуле су се у моје биће током тог периода и ја им нисам могао одолети. Оне су моје музе, као и Дестино у овом роману: са њима сам у љубави можда и дуже од три и по деценије, *одувек*...

– Сам наслов романа је значајан: као што је Вук вишезначан симбол, а не само стварна личност, исто тако и „Итика јерополитика" није само књига, религиозно-филозофски спис настао у 18. веку.

– То је и књига емблема, који имају метафизички, есхатолошки и етички смисао. Она је, пре свега, визуелно лепа и значењски моћна: зато поглавља мог романа и почињу тим емблемима. Ова књига је и симбол, а има још књига које би могле бити симбол наших културних континуитета и дисконтинуитета. Кад говорим о континуитету, инсистирам и на будућности и на прошлости, јер је миноран континуитет ако је везан само за прошлост или антиципација која нема традицију. „Итика јерополитика" је и дело перфекта и дело футура и барокни есејистички емблемаријум. У оригиналу, њен наслов је „Етика хијеромифика" – етика *хијероглифа*, при чему је појам „етика" тад подразумевао шири филозофски и онтолошки смисао од данашњег. Као што је Вук народну традицију вредносно канонизовао и подарио је будућности, барокне књиге сажимале су средњовековну традицију и отварале јој врата будућности...

– У књизи бележите да су Мехмед- паша Соколовић и Вук два лица исте судбине. Зашто?

– То је важно питање које се пред нас као народ, али и пред изузетне појединце, постављало током бурне и компликоване историје. Поменуту причу сам упоредио са тренуцима када римска цивилизација нестаје под најездом варвара, тачније нових народа који прихватају један нови цивилизацијски образац – хришћански. на размеђи 4. и 5. века н. е. Постоји једна карактеристична (историјски *истинита*!) сцена где представник последњих Римљана који живе у сопственој културолошкој матрици одбија позиве свога сина (хришћанског бискупа!) да и сам промени веру, јер ће тако спасити и породични углед и старе цивилизацијске вредности. Спасиће их прилагођене хришћанским кодовима – поучава га син. Отац одговара да ће се до смрти клањати својим боговима и читати своје књиге мимо хришћанске интерпретације... иако зна да ће нова матрица победити! Ми смо често имали сличну историјску дилему: да ли ћемо (метафорично говорећи) палити жртве својим старим боговима, старим вредностима које су респектабилне и које ће постојати у музејима – или ћемо покушати да се укључимо у нове токове (попут Римљанина сина), чувајући и кроз њих своју аутохтону традицију.

Да ли је сваки вук притајени Караџић: Сава Дамјанов у Риму

– Мехмед-паша је дубоко свестан свог двоструког идентитета.

– Мехмед-паша Соколовић свој одговор смело је дефинисао прилагођавајући се тадашњим променама на Балкану, али држећи се колико год је могао сопствених корена: градећи бриљантну каријеру у Османском царству, поново је

изградио и Пећку патријаршију и низ задужбина по завичају. Нема ту патетике, већ има елементарног реализма. Рецимо, покоравајући војно банатске Србе, негдашњи Бајо Соколовић пише им прогласе на српском језику и тако шаље мање-више скривену поруку: следите мој пример, па ћемо сачувати неке *наше* вредности; у супротном, турска ће нас сила збрисати са лица земље!

– Као што је и Вук прихватио тадашње европске културолошке стандарде?

– Више је но штетан мит да је наша народна култура била величанствена сама по себи! Ко би приметио њене врхове

Мистична Марија Станисављевић

Роман почиње посветом Марији Станисављевић, заправо парафразом Вукове посвете њој. Откривамо да му је она била важна.

То је један од фактографских, али мистичних ликова. Она је била новосадска госпођа која му је заправо била добротвор кад се лечио у Јодној бањи од реуме, у првој деценији 19. века када је дошао из устаничке Србије. Он то није заборавио и неколико година касније када је објавио прву књигу посветио је њој. Посвета у мојој књизи је парафраза те посвете... О њој се готово ништа не зна – биографски је сасвим затамњена. Кад год је биографија мистична, можемо имати у виду многозначност њеног и Вуковог односа. Зашто је баш она, млада удовица, у том тренутку Вуку изашла у помоћ, а не неко други, далеко богатији рецимо... Зашто Вук, а то није типично за њега, пише једну разнежену лирску дубоко захвалну посвету. Најзад, Марија Станисављевић се у мом роману појављује као једна од инкарнација архетипа жене која је по мени, један од главних јунака у роману – а то је Дестино која се појављује у различитим временима и просторима што и доликује архетипском женском принципу. Могли бисмо рећи да је једна од њених инкарнација и Марија Станисављевић.

да није промовисана на таласу русоизма, хердеризма и уопште европског романтизма? Зато су се и Пушкин и Гете и браћа Грим заинтересовали за њу. У том смислу Вук је научио скривену Мехмед-пашину лекцију. А управо ту је садржано кључно питање наше историје (и колективне и личне): како сачувати сопствени идентитет, а не бити локалан и маргиналан, то јест бити део универзалног обрасца? Бриљантан одговор на то нашао је још принц Растко Немањић (потоњи Свети Сава), повезавши српску културу са византијском: добро је разумео најпрогресивнији ток тадашње цивилизације. Византија је чувала античко и староегипатско наслеђе хиљаду година, све до западноевропског хуманизма и ренесансе. Вуков заокрет, дакле, није ни први ни последњи такве врсте код нас...

Политика, 30. август 2014.
разговарала Наташа Гвозденовић

Његово Величанство Језик: из њега извире Све(т) – на Почетку беше Реч! – и у њега ће се једном коначно и вратити Све(т)! Вечна, архетипска Дестино која се појављује у разним просторно-временским координатама и у разним обличјима... замршени преплетаји прошлости који су у јакој, али невидљивој вези са будућношћу... Најзад, питање свих питања: ИД-ентитет!!! Наташа Гвозденовић умела је да погоди у срж.

Снови су крв и месо живота

– После низа „гостовања“ у Вашим претходним кратким причама, романима и есејима, Вук Караџић је у Вашем новом делу „Итика Јерополитика@Вук“ коначно постао главни јунак. Зашто сте баш њега одабрали за носиоца приче, и то у књизи која се на алхемичарски начин бави српском културом и историјом од мита до данашњих дана?

– Најпре зато што он представља велику прекретницу у тој историји, не само у литерарном контексту. С друге стране, ВУК пресудно обележава српску митолошку традицију и једно је од врховних божанстава наше старе религије. Најзад, „Итика Јерополитика@Вук“ јесте и моја интимна прича, тајни дневник мог Бића, дакле и лична и онтолошка исповест истовремено; сходно томе, овај роман исказује оно архетипско-вучје у мени, па бих могао да кажем (парафразирајући једног од најизврснијих светских романсијера!): ВУК, ТО САМ ЈА!

– 2011-2012. године објављено је петотомно издање Ваших изабраних есеја и студија о српској фантастици, постмодерни, еротологији, новим читањима традиције и песнику Ђорђу Марковићу Кодеру. Ове године објављујете роман који сте најављивали као Ваше последње прозно дело. Да ли је „Итика Јерополитика@Вук“ са намером осмишљена као последње поглавље у Вашој „причи“? Да ли постоји, можда, неки уметнички или научни пројекат којег из овог или оног разлога нисте успели да комплетирате?

– Овај роман заокружује читаву књижевну (па и културолошко-цивилизацијску!) „причу“ коју сам отворио пре више од три деценије: то сам осећао док сам га писао, а још интензивније осећам сада, када је завршен и објављен. Увек сам био интуитиван, ирационалан тип који је превасходно следио свој инстинкт и емоције: осетивши да стављам коначну тачку и да тако долазим до краја једног Пута којим сам дуго ходио, осетио сам и да је овај роман својеврстан резиме, мала

синтеза свега што сам до сада стварао. Ту нема ни патетике ни провокације, то је за мене најприроднији ток ствари: увек сам писао само ако сам уистину имао нешто да кажем – нешто што ми се чинило битним, суштинским... За мене писање није било „професија“ или разонода, ја сам са Књижевношћу био у страственом љубавном односу и као аутор и као читалац: шире гледано, слично би се могло рећи и за мој целокупни цивилизацијски хедонизам – како је прозни свет Саве Дамјанова означио Иван Негришорац у једном давнашњем тексту. У филму „Bitter Moon“ Романа Поланског (који спада у епифанијска ремек-дела мог живота!) главни јунак изриче отприлике овакву реченицу: „Када љубавници дођу до врха, треба да стану јер после тога следи само неминовни пад“... Овде се нема шта додати, то објашњава све, тако би требало да гласи најкраћи одговор на ваше питање!

– Са једне стране, Ви сте постмодерни писац чувен по субверзивном деловању у правцу српске књижевноисторијске традиције. Са друге, Ви сте и уважени универзитетски професор књижевне историје. Како лично посматрате сопствени хибридни стваралачки идентитет? Да ли правите разлику између креативног и научног читања текста?

– Иста рука писала је све моје текстове и књиге, без обзира којем виду књижевности припадали! „Научно“ у књижевности само је невешта поштапалица медиокритета и немаштовитих духова: читање или јесте креативни чин, или је пука репродукција и стереотипна дескрипција. Релативизам у поимању историје и тзв. научне фактографије који је промовисало постмодерно доба, а који је заснован управо на чињеницама (односно, на начину њихове интерпретације), указао је на право стање ствари данас: разлика између уметности, филозофије и науке све је мања, док су поља њиховог прожимања све шира...

– Ваши текстови у великој мери одишу раблеовским лиризмом језика, чак и онда када не пишете ласцивно-хумористичне играрије на тему народних песама. Какав је Ваш однос према поезији? Постоји ли неки одређени песник

или поетика који посебно резонирају са Вашим читалачким и ауторским сензибилитетом?

– Ја сам писање започео поезијом, чак сам неколико песама и објавио у доба када је за то прерано. За моје песничке почетке готово нико не зна, чак их се и ја сам сећам кроз измаглицу и мислио сам да је тако најбоље. Али, пошто рукописи не горе (посебно не они објављени!), недавно ме изненадила једна студенткиња изјавивши да је још као гимназијалка читала моја „поетска сочињенија"! После тога сам помислио како би било веома интригантно да се запутим у трагање за самим собом из тог младалачког периода, тј. за песником Савом Дамјановим, кога сам скоро сасвим заборавио, а чије рукописе можда још чувам у неким ћорсокацима своје библиотеке и „архиве". Онда бих можда могао дати директан одговор на ваше питање, мада ми је у сећању остало да је моје тадашње песништво било херметично и рефлексивно-меланхолично. Песници сличног сензибилитета и данас плене моју пажњу...

– На књижевним вечерима и промоцијама често користите ауторске, за ту прилику посебно направљене експерименталне кратке филмове као својеврсне трејлере својих романа. Исто се учинили и поводом последњег романа „Итика Јерополитика@Вук". Када би се неко од Ваших дела заиста претворило у филм, какав би то филм био? Ко би му, рецимо, био редитељ?

– Судећи по моме досадашњем искуству – посебно по кратком филму Срђана Радаковића „Бајка о човеку и жени" (рађеном по истоименој причи из „Порно-литургије Архиепископа Саве")! – такав филм „дописао" би, заправо УПОТПУНИО књижевно дело на начин који је могућ само у једној суштински мултимедијалној, синкретичкој уметности (а филмска је од самог настанка таква, обједињујући елементе театра, музике, сликарства, литературе...). Свакако бих волео – у најидеалнијој варијанти – да редитељ филма коме је предложак мој последњи роман буде неко попут Питера Гриневеја, Вима Вендерса, Емира Кустурице, Теренса Малика или Ларса фон

Трира. Важно је ко би се појавио у улози ВУКА (и вука и Вука!), али је најважније ко би отелотворио ДЕСТИНО: имам у глави јасну слику оне која би била ТА...

– Познати сте, између осталог, и као писац који се нашироко служи мултимедијалним средствима. Ваше књиге често су богате барокно-модерним илустрацијама и монтажама; неки од Вашихпоследњих романа долазили су заједно са ЦД-ом; „Кабаре Дамјанов“ (*САВАрет Дамјанов*) активан је на друштвеним мрежама као својеврсна ПР служба која најављује Ваша нова издања, гостовања и интервјуе; на крају, скоро сте почели и да објављујете своје књиге у електронском облику на Амазону. Како мислите да та синкретичка, хипертекстуална култура утиче на модерне ауторе, а како на модерне читаоце?

– У кратком есеју „Футур егзактни“, објављеном 2003. године, написао сам да ће судбину уметности језика током 21. века одређивати управо тај мултимедијално-синкретички контекст чији је најприроднији биотоп техносфера. Наравно да књиге од хартије неће нестати, као што нису нестале ни рукописне након појаве Гутенбергове галаксије (најзад, штампани медиј није елиминисао чак ни даљи развој усмене књижевности!), али оне више неће бити основни вид егзистенције те уметности. Инсистирам на појму „уметност језика“ – што је стара теоријска дефиниција књижевности! – јер нови медији (електронски, дигитални...) проширују њене могућности, а такође је и најдиректније упућују на линкове ка другим уметностима и културолошким феноменима. Савременим читаоцима већ данас је ближа нелинеарна, интерактивна књижевност чији простор превазилази границе језика: колико сутра, они ће традиционалне књижевне модусе перципирати теже, или их „преображавати“ у неке другачије, адекватније цивилизацији која их окружује – као што ни ми више не СЛУШАМО народну епику уз гусле него је ЧИТАМО! Стваоци у таквој ситуацији неће опстати ако су само „писци“; они који креативно не прихвате нове цивилизацијске кодове

представљаће пуки анахронизам, што може имати шарма али не и истинску релевантност јер нема везе са духом епохе (а још мање са будућношћу)... они ће, рецимо, личити на имагинарног Џојса који је „Уликса“ саставио у усменом (или рукописном) хексаметарском облику, поштујући више хомерску традицију и пратекст романа („Одисеју“) но културолошку реалност сопствене савремености (20. века)...

– Поднаслов ваше књиге „Шта то беше ‘млада српска проза’“? гласи: „Записи о ‘младој српској прози’ осамдесетих“. Како би изгледали слични записи из Вашег пера о постмодерним и фантастичним ауторима у контексту двехиљадитих година? На који начин бисте направили паралелу између „младе прозе“ осамдесетих и младе прозе двехиљадитих?

– Мислим да сам одговор на ово питање дао књигом „Шта то беше српска постмодерна?“ (последњом у већ помињаном избору из 2011-2012, који је изашао под заједничким насловом *Дамјанов: Српска књижевност искоса*). Наставак тог одговора радознало и са радошћу очекујем од ваше генерације, тим пре што су његове прве назнаке изазовне и мени лично, као читаоцу, истински занимљиве!

– „Итика Јерополитика@Вук“ долази на двестогодишњицу објављивања Вукове „Мале простонародне славеносербске песнарице“, али и на непрецизну тридесетогодишњицу објављивања Вашег првог романа, названог „Истраживање Савршенства“. Како Сава Дамјанов из 2014. године посматра оног писца који је 1983. написао „Истраживање Савршенства“? И како би Сава Дамјанов из 1983. посматрао аутора који је, неколико деценија касније, написао „Итику Јерополитику@Вук“?

– Давно, на самим почецима мог књижевног Пута, сањао сам један сан који никада нисам досањао. Али, зато су ми се на том Путу остварили неки другачији, неслућени снови! Сада могу да кажем како ми је Књижевност подарила оно што ми

се ни у најскривенијим кутковима маште тада није указивало као могућност. Намерно говорим само о лепим стварима и доживљајима, јер ружних је било неупоредиво мање, а њих и иначе, када се растајем, настојим да потиснем у подсвест.

Можда је та непредвидивост, будућност која ми је вазда доносила изненађења, заправо била нешто најузбудљивије на мом вишедеценијском путешествију кроз књиге и снове?! У сваком случају, спознао сам Истину: оно о чему маштамо на Почетку никада се не остварује онако како је измаштано, мада се суштина тих фантазми ипак остварује на неке сасвим другачије, неочекиване начине. И то је добро, то судбини даје чар неизвесности и тајне, иначе би читава животно-књижевна прича била досадна или некако унапред испричана (макар у машти). Оба Саве Дамјанова (и онај из 1983. и овај данашњи) рекла би сопственој пројекцији у будуће-прошлом времену: СНОВИ СУ ТАКОЂЕ КРВ И МЕСО ЖИВОТА (КАО И УМЕТНОСТИ); АКО ИХ НЕМАШ, НЕЋЕ СЕ НИ ОСТВАРИВАТИ... А ОНИМА КОЈИ СЕ УСУДЕ, НИШТА НИЈЕ НЕМОГУЋЕ!

Нови Полис, 3. новембар 2014.
разговарали Милош Јоцић и Рајко Благојевић

ОНИМА КОЈИ СЕ УСУДЕ, НИШТА НИЈЕ НЕМОГУЋЕ: и *Футур егзактни* и *Bitter Moon* и лепи, узбудљиви Сан који никада није досањан...

Сава Дамјанов: Дивљи вукови умиру сами

Романновосадскогписца Саве Дамјанова „Итика Јерополитика@ Вук“ (Агора, 2014) као да је исписала слатка славеносрбска Шехерезада која, одржавајући стални напон френетичног, пародијски-узвишеног ритма, достојан великог учитеља Раблеа, контрадикторно извештава о Вуку Реформатору, а заправо, духом и језиком, предочава алтернативну књижевну стварност у којој роман варира од графичке новеле, преко дамјановљевско-сентименталне (при)повести о српском Тристраму Шендију, до грађанско-барокне творевине преплављене духовитом морално-етичком симболиком бедекера кроз велелепно царство Врлина и Порока, Добра и Зла, лепог и Ружног.

Поред правог каталога поступака, какви су (већ) карактеристични за („екс”?) постмодерну (цитатност и аутоцитатност, парафраза, колажирање, енциклопедичност без каузалитета и темпоралности итд.), читатељству овдашњем предочено је право лице аутохтоног и оригиналног ствараоца који не да не пати од болећивости и сличних површних мистификација него, напротив, своје опсесивне теме, какве су непоштовање ауторитета или поигравање са историјом, доводи до креативног апсурда.

За господина Дамјанова, творца овог веселог, недосањаног литерарног сна неутврђених језичких координата које сежу од светог Саве, па преко Доситеја и Вука, све до Андрића и Црњанског, а под будним надзором кнеза Милоша, Тита, Слобе

и Ђинђића, овај пут имамо (само) три кратка питања која почињу са „зашто“...

– Зашто Итика Јерополитика?

– Зато што је то ЕТИКА ХИЈЕРОГЛИФА (како бисмо данас изговорили ову посрбљену рускословенску синтагму!). При чему „етика” није у барокно доба подразумевала само етичке, него и метафизичке, па и онтолошке теме (Љубав, Страх, Истину, и томе слично).

Најзад, зато што је књига под тим насловом („Итика Јерополитика“, Беч 1774) мени лично једна од најдражих: волео бих да њени визуелно-поетски симболи, којима почињу поглавља мога романа, оживе и заблистају новим смислом у 21. веку…

– Зашто Вук?

– Зато што је Он и вук, али би могао бити и било ко други од неколицине главних јунака мога романа. Зато што је и моја интимна, најдубља, архетипска природа вучја. Зато што стара српска религија познаје ВУКА као једно од најважнијих, али истовремено и најсложенијих божанстава.

Најзад, зато што књига о којој сам претходно говорио каже: само вера у сопствени Пут отвара тај исти пут. Диљем видљиво-невидљиве васељене много је опсена али и много Суштина: оне прве нису ништа мање важне од ових других.

– Зашто „најновије, а последње дело”?

– То је једноставно тако… Вукови умиру сами: као што дивљи вук предосети сопствени крај и одлута у најскривенији, најтамнији део шуме да тамо умре, тако и истински књижевни ВУК наслути када се завршава живот његовог писања. Нема у томе ничега спектакуларног нити патетичног, такав је природни ток ствари.

Најзад, зато што већина не ослушкује глас Природе: или нису кадри за то, или немају оно исконско вучје у себи.

Дневник, 13. новембар 2014.
разговарао Ђорђе Писарев

Рекох: „као што дивљи вук предосети сопствени крај и одлута у најскривенији, најтамнији део шуме да тамо умре, тако и истински књижевни ВУК наслути када се завршава живот његовог писања”... заиста, ТО је сасвим природно...

Кратко и јасно сам овде резимирао многе ствари о којима сам и иначе са мојим генерацијским другом Ђорђем Писаревим деценијама причао...

Sava Damjanov: Jedina prava istorija je ona između muškarca i žene

Novosadski pisac Sava Damjanov nedavno je objavio novi roman pod nazivom „Itika Jeropolitika@Vuk“. Roman je krajem novembra predstavljen čitalačkoj publici u Novom Sadu, a nakon toga usledila je njegova promocija u ostalim gradovima naše zemlje.
Sava Damjanov, rođeni Novosađanin, diplomirao je na Odseku za jugoslovenske književnosti i srpskohrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na kojem je magistrirao i doktorirao. Danas je jedan od najcenjenijih profesora na tom fakultetu gde predaje Istoriju srpske književnosti i Kreativno pisanje, a svoju profesorsku karijeru je gradio i na mnogim evropskim univerzitetima. Kao pisac, smatra se za jednog od vodećih predstavnika srpskog postmodernizma. Njegova naučna istraživanja usmerena su ka fantastičnoj književnosti, postmodernizmu i komparativistici. Pored pisanja, Damjanov je krajem prošlog veka bio i urednik časopisa za svetsku književnost „Pismo“ i magazina posvećenog srednjoevropskoj kulturi „Sveti Dunav“.

– Možete li nam pojasniti naslov romana „Itika Jeropolitika@Vuk“?

– Sam naslov je poruka. Vuk je vuk, jedno od mitskih bića, odnosno jedno od vrhovnih božanstava stare srpske kulture. Potom imamo Vuka Karadžića, jednog od glavnih junaka romana, koji je inače bio hendikepiran fizički, ali je imao suštinski vučju prirodu, tu energiju. „Itika Jeropolitika“ je zapravo jedna barokna knjiga vizuelnih simbola koji su imali stalno značenje. Ona ima metafizički, filozofski i tajni smisao jer je „Itika Jeropolitika“ njen posrbljeni naslov, a njen pravi naslov je „Etika hijeroglifa“.

– U romanu se bavite biografijom Vuka Karadžića, ali pored njegove biografije dajete osvrt i na besmrtnu biografiju.

– Ta besmrtna biografija je u suštini mnogo bitnija od ove stvarne. Moje uverenje je da mi ne postojimo samo u ovom trenutku našeg fizičkog života, već da smo postojali i pre i da ćemo

postojati i kasnije. I mene je uopšte vuk, ne samo Vuk Karadžić, nego vuk u svim ovim značenjima tog pojma, interesovao i pre nego što se Vuk Karadžić fizički rodio, ali i posle toga. Zato mi imamo vanvremenske dijaloge. Vuk Karadžić se druži sa Svetim Savom u prošlosti, sa Mehmed-pašom Sokolovićem, u budućnosti sa Ivom Andrićem, sa Titom, sa Zoranom Đinđićem kasnije. Tako da bih rekao da je Vuk Karadžić samo jedan od junaka, a u suštini po mom mišljenju, a i po mišljenjima onih koji su pisali o romanu i tačno uočili, pravi junak je zapravo srpska istorija.

– Upravo ste na taj način, kroz druženje Vuka sa istorijskim ličnostima, prikazali celokupnu srpsku istoriju i kulturu, dotakavši se i odnosa Vuka i njegovog savremenika kneza Miloša Obrenovića.

– Da, to je već onaj istorijski Vuk. On je sarađivao i sa knezom Milošem Obrenovićem i ta njihova saradnja je bila višesmislena. Koliko god da postoji ona legenda u našoj tradiciji da je on bio žrtva Miloševog režima, sa druge strane, Vuk je imao mnoge koristi od te saradnje, godinama je uživao penziju koju mu je knez Miloš dao. A potom su njih dvojica, nakom emigracije kneza Miloša i pada sa vlasti, u Beču održavali veoma bliske, prijateljske odnose. Svakako da je knez Miloš negde osećao, iako je bio nepismen, da Vuk Karadžić čini jednu veliku stvar, koja i njemu kao političaru pomaže.

– Pored svih tih istorijskih ličnosti, pojavljuje se i Sudbina, takozvana Destino. Koja je njena uloga, u čemu se ogleda njen značaj?

– Ako je Vuk, u onom trećem osnovnom smislu, ono što bi se u arhetipu zvalo princip večno Muškog ili Alfa-mužjak, onda je Destino princip večno Ženskog, Arhetipska ženka. Nema velike priče u istoriji u kojoj ne postoji, makar u pozadini, makar u nekoj nevidljivoj dimenziji, neka ljubavna priča. Sam apostol Pavle je napisao jednu rečenicu u kojoj kaže sledeće: „Postoji samo jedna istorija, a to je istorija muškarca i žene“. Prema tome, nema istorije bez toga. Postoji neka stvarna ili virtuelna Destino i to

je za mene važno u romanu, jer ona jeste arhetip ženskog i ta druga polovina arhitepskog muškarca, bio on Sveti Sava, Vuk, Karađorđe ili Ivo Andrić.

– Objavili ste roman 2014. godine, dva veka nakon objavljivanja Vukove „Male prostonarodne slavenoserbske pesnarice“, a podnaslov Vašeg romana je „Mali prostonarodni slavenoserbski roman“.

foto: story.rs

– Ja sam nameravao da podnaslov romana tako glasi bez obzira na to kada roman bude objavljen. To je zaista sudbina, tu je Destino umešala svoje prste, jer čak i da sam ciljao nisam mogao znati kada ću tačno završiti roman, jer ni pisanje nije baš racionalni stil gde ja mogu da kažem da ću završiti roman tada i tada. Tako da je ovde, u principu, jedan sklop dobrih okolnosti. Kao što rekoh, Destino je umešala svoje prste, što je dokaz da postoji samo jedna prava istorija, a to je istorija muškarca i žene.

Univerzitetski odjek, 24. decembar 2014.
razgovarala Andrijana Glišić

Лепо преподневно ћаскање са радозналом студенткињом журналистике Андријаном Глишић, као својеврстан ехо мог последњег романа у слуху тзв. Миленијумаца: симболично или не, све се одиграло у новосадском кафићу „Времеплов”! Свакако да ми је ласкало што је моја саговорница осетила смисао и значај Дестино: зато ми парафраза версета из чувене *Химне љубави* (тј. *Посланице Коринћанима*) апсотола Павла не делује нимало патетично у наслову. Напротив, очито је универзална и – истинита!!!

Гејтсова галаксија потискује Гутенбергову

Професори књижевности су, грубо речено – или „у начелу"! – понајвише учитељи „креативног читања", од буквалног, па све до читања, тј. спознаје света. Могу ли, јесу ли они и учитељи лепог (и спознајног) писања, да ли је једна од њихових дужности да буду и професори креативног писања, односно – да стварају писце?

Шта о томе мисле професори који, осим што подучавају, и сами пишу, сазнаћемо у серији разговора који се тичу како својеврсног, имагинарног „одељења за креативно читање", тако и (кратког) курса креативног писања. Можда стигнемо и до одељења за читање добрих књига, а најпосле и до мобилне канцеларије за брзу поправку рукописа, ко зна?

ЧИТАЊЕ У ВРЕМЕ „ОТВОРЕНОГ ДЕЛА": Давно је речено, и много пута поновљено, да је уметност читања важнија од уметности писања, барем када је о књижевности реч. Најпре зато што је читалац одвајкада – а посебно данас, у време „отвореног дела" и хипертекстова – истински коаутор дела, не само у (од)гонетању његових значења и конкретизацији смисла, него и у уобличавању његове форме. Пошто је линеарно читање све више ствар прошлости, а оно некада иновативно, нелинеарно, постаје нови канон (не само на интернету и у е-простору уопште, али умногоме захваљући баш „Гејтсовој галаксији" која Гутенбергову моћно потискује у музеје!), онда без креативног читаоца књижевно дело све мање истински егзистира – као што уосталом, без икаквог читаоца оно ни не постоји! С друге стране, писање се најбоље учи читањем: та

„крађа заната" у старим епохама била је легалан пут едукације младих стваралаца од стране старијих.

Сваки Микеланђело почињао је као помоћник мајстора коме је мешао боје, доцртавао по мајсторским схемама оно што су била канонска (стална) места итд... стичући тако искуство и могућност да једног дана са врхунским познавањем заната ствара своје Дело; исто тако, сваки Доментијан или Теодосије, најпре је преписивао стара житија и свете књиге (читао!), потом дописивао незавршене рукописе, да би се најзад смео упустити у авантуру писања неке своје службе, стихире или – у тајности! – апокрифа. Ако и у 21. веку нема бољег усавршавања списатељског заната од читања врхунских дела и саме праксе писања, свеједно да ли на теме које задаје Учитељ, или оне које задаје индивидуална машта (уз мото: више бриши него пиши!), онда је јасно зашто креативно читање јесте дисциплина од највише важности, можда и најсуптилнија ARS POETICA...

ПУНА СЛОБОДА ЕКСПЕРИМЕНТИСАЊА: Дакле, курсеви креативног писања нису и не могу бити одвојени од креативног читања, али таквог које будућим писцима даје сваку слободу, као што и најпрактичнији практични део овладавања тајнама Заната (само писање!) мора отворити пуну слободу експериментисања, тј. искушавања разноликих могућности чаробне вештине зване „уметност језика". Учитељ мора ученицима открити барем део тих слобода, као што мора осетити и подржати сваки аутентични дар чак и ако је (што је нормално у почетку) неартикулисан: тако се од примарног крика ствара музика, од једног звука који има своју непоновљиву боју – најбујнија симфонија. Наравно, уколико су ученици – будући писци радозналији и даровитији, утолико ће им та мотивација слободе више одговарати па ће даље сами истраживати, откривати неке нове светове које можда ни сам њихов Учитељ слутио није.

КОЕФИЦИЈЕНТ СРЕЋЕ: „Створити писца", дакле, није могуће без дара и рада, некада то није могуће ни ако се све позитивне енергије поклопе јер увек постоји онај фактор „икс",

она непозната у једначини, која се тиче непредвидивости индивидуалне судбине свакога човека: зато многи највећи таленти никада нису реализовали своје потенцијале, зато су многи „велики" признавали да им је у валоризацији вредности пуно помогао наизрециви коефицијент среће, или тзв. стицај повољних околности.

ЧИТАВ КОСМОС ЈЕ ЈЕДНА КЊИГА: Колико се у свему овоме крије и „читање света", или још боље: „читање универзума"? Давно је речено, и много пута поновљено (такође), да је читав космос једна књига (Творчева), али и да свако изврсно дело јесте својеврсни микрокосмос – огледало макрокосмоса. Не плашим се тих огромних изазова и тих веома херметичних стаза, напротив – са радосном језом улазим у њихове лавиринте свих ових година свога живота...

Дневник, 17. новембар 2015.
разговарао Ђорђе Писарев

Креативно читање као суштина „заната”: писање се најбоље учи читањем и – самим писањем (наравно, ефекат је сразмеран таленту који нам је рођењем подарен!). Писарев и ја смо то (до)живели на својој кожи, тако да овај разговор са њим може бити наставак претходних – уврштених у ову књигу, али и многих који су остали изван ње, не само у Тексту него и у Животу! Оно што сам давно назвао „Гејтсовом галаксијом” (као природном наследницом оне претходне, Гутенбергове!) и даље ми заокупља пажњу јер је више но жива сила, која се мења и развија невероватном брзином: узбудљиво је јер не знамо куда ћемо као цивилизација тако доћи, али је такође из дана у дан све теже за праћење јер ритам иновација није аналоган ритму људског ума...

Danas 12. april 2016.

Иако је ово редовна рубрика *Данас*-а (нека врста анкете са истоветним питањима, дакле – не класичан интервју!), мени је симпатично јер показује да се и у форми новинског „резимеа” могу исказати битности око којих иначе кружимо кроз море дигресија како бисмо МОЖДА дошли до њих...

Vuk je bio ego-manijak

Sava Damjanov je dobro poznato ime Novosadskog univerziteta i pisac knjige „Itika Jeropolitika@Vuk“ u kojoj ćete pronaći vrlo interesantne detalje iz privatnog života Vuka Karadžića i fantastične misli o Ijubavi za kojom traga glavni, fiktivni junak. Knjiga deluje jako ozbiljno, što i jeste, uostalom njen podnaslov je „mali prostonarodni slavenoserbski roman“, ali s druge strane Sava Damjanov je neko ko se mnogo bavio erotikom u srpskoj književnosti kroz vekove, pa i u svojim beletrističkim knjigama, koje su nekada na ivici „učeno-skandaloznog“.

– U čemu je protivrečnost i tragičnost Vuka Karadžića? Da li je reforma srpskog jezika, pisma i pravopisa imala za izvorište Vukov altruizam ili ego-poriv alfa-mužjaka?

– SD: Vukova figura nema onu očaravajuću dimenziju tragičnog jer je bio veoma uspešan čovek, bez obzira na brojne prepreke koje je na životnom i književnom putu susretao. Svoje ambicije ostvario je i više no što je mogao sanjati, katkad i više nego što je zasluživao: ta vrsta ličnog ostvarenja bila mu je najvažnija! Nije baš u njemu bilo altruizma, nemilosrdno je iskorišćavao svoje saradnike, a da je bio egomanijak – bio je! Evo primera: iako docnije isprepletene legende govore drukčije, Branko Radičević je umirao sam samcijat, razočaran u „učitelja“ i prijatelje-vukovce (po svedočanstvima savremenika). Takođe treba znati da je pomenuta reforma delo njegovih prethodnika i saradnika koliko i njegovo, ali Vuk je prigrabio sve slasti i lasti njenog uspeha. Alfa-mužjak, i pored arhetipskog imena, nije bio: tome su najuverljiviji dokaz njegovi odnosi sa ženama, mada ni drugačijih dokaza ne manjka (političkih, socijalnih, ekonomsko-finansijskih...). Metaforično govoreći, on je bio više lisica nego vuk! Naravno, kanonsko-mitska priča o Vuku Stefanoviću Karadžiću (dominantna kod nas!) govori suprotno, ali koja slična priča priznaje tamne strane svog glavnog junaka?

SUJETA I SAMOVOLJA

– Zašto su književni i jezički poslenici 18. i 19. veka, uključujuči Mušickog, Dositeja, Daničića, Njegoša, dolazili u sukob sa Vukom?

– SD: Iz različitih, često vrlo pikantnih razloga, ali suština je uvek bila u Vukovoj samovolji, suštinskoj nekooperativnosti i ignoranciji svih drugih u srpskoj kulturi (osim sebe samog!). Približavao im se kada su mu trebali a potom nemilosrdno udaljavao kada više nisu. Recimo, sa „učenikom" Daničićem – koji mu uistinu to nije bio, jer mu je po obrazovanju mogao biti profesor! – sukobio se zbog svog običaja da retkim knjigama i rukopisima iz srpskih biblioteka i manastirskih arhiva raspolaže kao sopstvenim vlasništvom, prodajući ih po svetu kolekcionarima kada bi mu usfalilo para. Jedini se knez Miloš efikasno (i surovo!) nosio sa njegovom sujetom, baš zato što je bio satkan od psihograđe analogne Vukovoj.

– Da li je srpski velikan, koji nosi ime prethrišćanskog srpskog božanstva, u ljudskom smislu bio mali? Zašto su njegovi ego-ratovi postali strogo čuvane istorijske tajne?

– SD: Prvi deo odgovora je jasan iz prethodno rečenog, zar ne?! Tu kao da se iskazalo ono drevno etičko pravilo (možda previše bukvalno?!): **velik si onoliko koliko umeš biti mali...** Drugo je pitanje zašto smo mi kao narod skloni mitomanskim kanonizacijama naših kulturnih velikana, pa „zaboravljamo" da je na primer sv. Sava pre monaštva bio obesni princ Rastko (tj. tipičan mladi velikaš svoje epohe!), ili da je Vuk u svom karijerističkom zanosu čak bio spreman da (pro)da jedno od svoje (bez)brojne dece bogatim ruskim usvojiteljima – zarad finansiranja neke svoje knjige. Pokušavao sam da detabuizujem mnoge naše istorijske tabue i strogo čuvane tajne (ne samo one vezane za Vuka), ali javnost je to uvek primala kao nekakvu uvredu, a ne kao pokušaj da se rasvetli istina i neke ličnosti predstave onakvima kakve su stvarno bile: složene, kontroverzne, dakle zanimljivije od nekakvih virtuelnih bezgrešnih anđela!

MRSNE PRIČE

– Iz ugla profesora i zaljubljenika u jezik, imate li utisak da su dalekosežne posledice Vukove reforme jezika pozitivne ili negativne?

– SD: Što su pozitivnije, toliko su negativnije! Evo primera: pojednostavljivanje azbuke i „legalizacija" jezika prostoga naroda svakako je pozitivno sa stanovišta opšteg opismenjavanja i minimalnog prosvećivanja; međutim, ono je loše kada se prihvati kao princip koji negira sve što je komplikovanije („učenije"), a najlošije kada se jednostavnost (i prostota) uspostave kao idealne društvene kategorije – što je bila neminovna posledica naglog stupanja širokih narodnih masa na veliku istorijsku scenu! O ovom poslednjem najkompetentnije je pisao dr Miroslav Jovanović u knjizi „Jezik i društvena istorija". Njegovim preciznim analizama ne bih ništa dodao.

– Da li je Vukovo kroćenje jezika i pisma okrenulo naglavačke srpsku filozofiju i moral? Da li su se iz korena promenili i muško-ženski odnosi?

– SD: Naprotiv, ono je taj tradicionalni sistem vrednosti dodatno afirmisalo. A što se muško-ženskih odnosa tiče, oni su jedna od briljantnih „pukotina" u tom sistemu: iako su se čuvari tradicije – shvaćene isključivo kao nešto konzervativno! – trudili da ih zvanično predstave u duhu patrijarhalne idile, oni su suštinski bili (i ostali!) drugačiji. „Nevidljive", vešto skrivane aspekte tih odnosa delom otkrivaju upravo ona mesta Vukovog „Rječnika" koje je crkva najžešće napadala, „Dnevnik" Nikole Krstića (s kraja 19. veka), narodne „Mrsne priče", ili u novije vreme moj „Srpski erotikon"...

EKSPANZIJA EROTOGRAFIJE

– Da li je Vuk ostavio potomcima zbirku „Crven ban" kao spomen narodske, sočne reči, koje više biti neće?

– SD: A zašto je „Crven ban" do pre tri-četiri decenije čamio u Arhivu SANU, nedostupan javnosti?! Baš zato što je prikazao srpski narodni život u svoj bujnosti, koja podrazumeva

i hedonizam: dakle ne samo kao niz herojskih podviga i „radosti“ u mukotrpnom radu, uz podršku skrušenih žena-majki (supruga, sestara, kćeri). Svakako i zato što se sočni vokabular tokom vremena još više razvijao i nijansirao – uprkos namrgođenim pogledima kvazimoralista i ostalih fariseja (već pominjanih čuvara tradicije!) – dajući našem jeziku aromu veselosti, nonšalancije i slobode (čega se ti večni mrgudi najviše plaše jer su lično skučeni i licemerni do boia!). Najkraće rečeno: „Crven ban“ je ŽIVI SPOMENIK pošto ta narodska sočna reč nije iščezla u prošlosti – kao ni dela koja podrazumeva, uostalom!

– Gde se denula erotska razigranost srpskih baroknih poeta?

– SD: Svakako da nije nestala jer u Književnosti ništa nikada ne nestaje ZAUVEK: Sve(t) u Njoj živi, iako katkad prikriveno, da bi se još moćnije otkrilo docnije. Erotska razigranost baroka, kao neka (tajna?) genetska šifra, prisutna je u delima naših potonjih autora baroknog senzibiliteta: od klasiciste Mušickog i romantičara Laze Kostića, preko modernog Crnjanskog i avangardnih nadrealista (Davičo, recimo!), pa sve do savremenih postmodernista. A pošto je minuli vek velika epoha filma i vizuelnih umetnosti uopšte, erotografija o kakvoj govorimo još je moćnije zaživela u njima: primeri su toliko brojni, i kod nas i u svetu, da bi njihovo nabrajanje bilo na granici besmisleno-entropičnog...

MRMLJANJA U KREVETU

– Zašto savremene Srbe nije sramota da opsuju, dok iste reči u krevetu smatraju opscenim?

– SD: Ako je ovo tačno, onda ja nisam predstavnik „savremenih Srba”?! Šalu na stranu, zapitajmo se nisu li ipak te reči (i slična „mrmljanja“) u krevetu veoma, veoma uzbudljiva?! U navedenom kontekstu (krevet!), tzv. prljave pričice uopšte nemaju vulgarni smisao – iako, naravno, sve u krajnjoj liniji zavisi i do oslobođenosti, „detabuiziranosti”, dubinskih strasti i ukusa samih učesnika! Isto tako, u srpskom jeziku značenjske aure psovki imaju manje uvredljivo-opscene, a mnogo više razne

drugačije konotacije: njima se iskazuju snažne emotivne reakcije, vrlo često su puke „poštapalice", najzad figuriraju u ironično-humornim značenjima itd... da su „psovke" puki bezobrazluci i najprimetniji prostakluk, ne bi postojali naučni projekti u SANU ili na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, posvećeni istraživanju naše bogate erotske leksike!

– Gde se izgubilo viteštvo srednjeg veka, koje uključuje i suprotno zavođenje?

– SD: Da li se stvarno izgubilo, zajedno sa samim srednjovekovljem? Da li bi ono danas delovalo iskreno ili lažno, možda čak komično? Zamislite trubadura koji ispod balkona peva pesme svojoj dragoj, Romeov način udvaranja Juliji ili ideale rimskog pesnika Ovidija (iz slavnog dela „Ars amatoria"): verujete li da bi žena 21. veka nešto slično prihvatila kao istinski izazov? Naravno, ja sad ovde namerno pojednostavljujem i bukvalizujem te relacije, kako bih ukazao na „duh epohe": svako doba ima svoje kodove zavođenja i Ljubavi, oni iz davnine mogu biti predmet naših sanjarija, ali ne i realizovani u našoj savremenosti... Uostalom, nemamo više ista znanja ili uverenja kao nekad, drugačije se krećemo kroz prostor (pa i vreme), čitava kultura svakodnevice se promenila: u tim promenama štošta se dobilo, ali štošta i izgubilo... Međutim, SUŠTINSKO viteštvo u muško-ženskim odnosima (na koje svakako aludirate!), nije stvar epohe već ARHETIPA – tačnije, može ga suptilno posedovati samo pravi Alfa!

– Da li još živi politički gen Mehmed-paše Sokolovića, koji se podudara sa ženskim principom?

– SD: Taj gen nije bio samo politički već i civilizacijski, zahvaljujući njemu najveći deo srpsko-vizantijskog nasleđa je preživeo, nezavisno od toga da li se on podudara sa ženski principom. Po mome osećaju, to je svojevrsni HERMAFRODITSKI princip (u najpozitivnijem, ezoterijskom značenju tog pojma): „hermafroditsko" kao sinteza ženskog i muškog principa u JEDNOM, celovitijem i savršenijem – a ka tome je podsvesno usmerena, tj. to ISKONSKI žudi i svaka prava Ljubav. Pitanje bi glasilo: od kakve je tvari bila satkana Ljubav Mehmed-paše

Sokolovića, ima li u njoj paralelno sa erosom politike (i vojevanja!) i duhovno-emocionalnog erosa? Ili je iza svih veličanstvenih dela ovoga čoveka stajalo nešto drugo, nešto što bismo mogli dokučiti samo iracionalnim putem jer je i samo iracionalno?! Šta god bilo, moramo priznati da pomenuti Sokolivićev gen – nažalost! – danas nimalo ne živi i zato nam je tako kako nam je... ali, ja verujem da će jednom oživeti: ono što naučnici zovu GENOM, besmrtno je u biti...

– Zašto volite Đorđa Markovića Kodera, Crnjanskog i Pavića? Šta njih trojica imaju zajedničko?

– SD: Najpre to da su vrhunski, autentični Majstori jezika – a književnost suštinski jeste Umetnost Jezika (kao što je muzika umetnost zvuka i ritma itd.)! Svaki od pomenuta tri Majstora na svoj neponovljiv način ulazio je u lavirinte srpskog jezika – kako one savremene, tako i one čiji koreni sežu u prošlost! – ali čitanje njihovih dela za mene je slično: poput uranjanja u svežu planinsku reku, čiji će te nabujali tokovi odvesti put neznanog, neizvesnog, nepredvidljivog. Deo te magije nesumnjivo počiva i u činjenici da su oni na novim (modifikovanim) nivoima sačuvali baroknost stila: Pavić se i kao književni istoričar bavio srpskim barokom, a manje je poznato da su neki od najboljih eseja Miloša Crnjanskog obrađivali barokne (u taj kontekst on je smeštao čak i jednog Njegoša, s pravom!). Ali, Koder je moja prva ljubav, on me je „pripremio" i za Crnjanskog, Pavića i još neke domaće i svetske autore koji su mi ostali pravi hedonistički izazov do danas!

– Da li se u vašoj knjizi „Itika Jeropolitika@VUK", poput barokne knjige „Itika Jeropolitika", mogu pronaći praktični saveti za život.

– SD: Ako ih ima, onda ih treba potražiti u rečima čarobne Destino: ali, njihova „praktičnost" nije iste vrste kao u „Itici Jeropolitici" iz 18. veka. Bez lažne skromnosti, rekao bih da su ideje glavne junakinje moga romana isuviše univerzalne da

bi bile primerene samo jednom razdoblju: one su primerene ženskom arhetipu, koji postoji oduvek i postojaće dok bude ljudskog roda, što ne znači da se imenovani arhetip manifestuje u svakoj konkretnoj osobi. Naprotiv, žene poput Destino su prava (istorijska) retkost, a isto važi i za arhetipske Alfa-muškarce (prave VUKOVE): uostalom, da nije tako, svet bi bio beskrajno dosadan i predvidljiv. Iako svi živimo svakodnevicu, iako „obične male stvari" dominiraju našim životima, teško je odoleti maštariji o unikatnim, izuzetnim, neponovljivim fenomenima i događajima... naravno, još je teže – ali i izazovnije! – odoleti potrazi za njima (skrivenoj ili neskrivenoj, svejedno!). Možda baš u tome treba sagledati ključni praktično-životni savet knjige „Itika Jeropolitika@VUK"?!

Ona, april-maj 2016.
razgovarala Branislava Mićić

Непретенциозно, шармантно, духовито... захваљујући Бранислави Мићић која је права саговорница-шмекерка, што значи: уме да осети ПРАВЕ теме... Зар већ синтагма „учено-скандалозно” на самом почетку не сведочи јасно о томе?! Наравно, најатрактивнија за магазин какав је *Она* јесте прича о Вуковим тајнама, али нас двоје смо кроз њу умели да кажемо још много тога занимљивог и важног! Посебно ме за овај интервју везује једна ненаметљива, често имплиците присутна исповедна (најличнија, најсубјективнија!) нит у којој смо се моја саговорница и ја – мимо тзв. великих тема – добро препознали. Управо у том контексту појављује се и уникатна, чаробна Дестино без које не би било моје *Итике јерополитике*... и без које би овај лепи, узбудљиви свет био неизрециво сиромашнији, безбојнији, монотонији... Свакако да је „женски магазин” по природи ствари отворио простор нечему што другачије публикације обично потискују у други план или немилосрдно бацају у кош!

Književnost je carstvo slobode

Ako je VUK simbol vječno muškog (arhetipa) onda je DESTINO simbol onog ženskog. Kao jin i jang u kineskoj tradicionalnoj kulturi, kao bazični postulati većine drevnih mitologija širom svijeta – tokom civilizacije.

„Itika Jeropolitika@Vuk“ novi roman Save Damjanova, novosadskog pisca i univerzitetskog profesora je svojevrsna parabiografska priča o velikom književno-jezičkom reformatoru ali i „biografija“ srpske kulture i istorije od njenih početaka prije Nemanjića do 21. vijeka.

Damjanov je rođen 1956. godine u Novom Sadu, gdje se i školovao. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu, magistrirao i doktorirao na istom fakultetu (mentor mu je bio akademik Milorad Pavić). Radi na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu kao redovni profesor na Odsjeku za srpsku književnost: predaje Srpsku književnost 19. vijeka i Kreativno pisanje, a na doktorskim studijama Kulturu postmodernizma. Bio je rukovodilac magistarskih studija na Odseku za srpsku književnost.

Piše prozu, književnokritičke i književnoistorijske radove. Autor je devet proznih djela i veoma velike stručne bibliografije. Njegova naučna istraživanja usmjerena su prije svega ka fantastičnoj književnosti, erotskim i jezičko-eksperimentalnim slojevima u srpskoj tradiciji, teoriji recepcije, postmodernizmu, kao i komparativistici.

– U podnaslovu knjige „Itika Jeropolitika@Vuk" stoji „mali prostonarodni slavenoserbski roman". Obzirom da ste ovu knjigu objavili 2014, dvjesta godina poslije Vukove „Male prostonarodne slavenoserbske pjesnarice". Kako ove dvije knjige korespondiraju?

– Korespondiraju i na vidljive i na nevidljive načine. Ovi drugi su svakako zanimljiviji, ali da ne otkrivam neke moguće hermeneutičke lavirinte, usmjeriću se na nekoliko pravaca u kontekstu vidljivih veza. Uzmimo samo, primjera radi, posvetu prve Vukove objavljene knjige (inače netipičnu za njega) i činjenicu da u nju nije unio samo stihove iz usmenog stvaralaštva (opet netipično za njega)... potom i njen NEvukovski (tzv. predvukovski, slavenoserbski) jezik i pravopis protiv kojih se čitav život poslije borio te afirmisanje principa lirskog, mitskog i misterijskog (što napušta u kasnijoj promociji usmene kulture)... Malo li je – a ima još toga! – za poređenje sa teksturom moga romana, poređenje koje bi zagrebalo tek površinu stvari?! Inače, moram naglasiti da je datum objavljivanja moje Itike... jedna vrsta „slučaja komedijanta" (Crnjanski) a ne nešto ciljano: no još je Jung dokazao da SINHRONICITET (kako je on zvao slučajne, naizgled akauzalne veze) ima i te kako smisla i najčešće je sudbonosniji od racionalno-logičkog toka stvari...

– Za knjigu „Itika Jeropolitika@Vuk" kažete da je barokna knjiga. Zašto?

– Mislim da se njena baroknost vidi već iz ilustracije na naslovnoj korici (Orfelinov čuveni „Magični kvadrat"), ali i njena struktura je više nalik baroknom mozaiku nego klasičnom

romanu. Najzad, to što roman nije samo jezički nego i vizuelni (ilustracije, fotografije uz tekstove i unutra njih) korijene vuče iz književnosti baroka i manirizma, iako se danas pogrešno vjeruje da je tek avangarda 20. vijeka počela uvoditi jezičko-vizuelne eksperimente. Sigurno ima još takvih elemanata, ali mi se čini da su navedeni najvažniji.

– Odlika knjige „Itika Jeropolitika@Vuk" su vanvremenski dijalozi. Vuk St. Karadžić druguje sa sv. Savom, Mehmed-pašom Sokolovićem, Andrićem. Objasnite suštinu ovih dijaloga?

– Pjesnik i kritičar Nenad Šaponja, izdavač pomenute knjige, napisao je kako je to Knjiga o Vječnosti. Time je ukazao i na suštinu ovih dijaloga, mada svaki od njih ima dodatna značenja – od autopoetičkih, preko istorijskih, pa sve do nekih najintimnijih. I kritičari i čitaoci doživljavali su tu dimenziju na najrazličitije načine, tako da – kao i uvijek! – autorov doživljaj (p)ostaje manje važan, a jednog dana u tzv. budućnosti (ako je djelo zasluži) i sasvim nevažan…

– Vuk u ovom romanu ima svog antipoda – Destino. Je li tako?

– Ako je VUK simbol vječno muškog (arhetipa) onda je DESTINO simbol onog ženskog. Kao jin i jang u kineskoj tradicionalnoj kulturi, kao bazični postulati većine drevnih mitologija širom svijeta – tokom civilizacije. Ali bez nje ne bi bilo ni ljubavne priče moga romana, koja je očito jedna od dominanti: još je apostol Pavle u Poslanici Korinćanima II (poglavlju poznatom i kao „Himna ljubavi") napisao kako postoji samo jedna prava Istorija a to je istorija muškarca i žene! Međutim, Destino je i ključna determinanta sudbine glavnog junaka (ma ko ON uistinu bio) – kao i moje sudbine, uostalom. Ili je ona Sudbina sama?

– Kako vi kao istoričar književnosti gledate na Vukovu reformu jezika, obzirom da ga tadašnji učeni ljudi nijesu podržavali? Je li to bio korak unaprijed ili unazad?

– Toliko sam o tome pisao u proteklim decenijama da mi izgleda nemoguće sad dati nekakav rezime sopstvenih pogleda. Najkraće: ta reforma je kontroverzna kao i Vuk Karadžić lično. Valja ipak upozoriti da činjenica što je upravo najobrazovaniji savremenici nijesu podržavali (neki u cjelosti, neki u bitnim djelovima!) govori o njenom populističkom karakteru, tj. da je ona bila korak unaprijed za najšire – uglavnom nepismene – narodne mase i da je ponajviše njima odgovarala, tj. bila im namijenjena. Sad ja pitam: da li se vrhunska umetnost, nauka i filozofija zasnivaju na populizmu, da li ih stvara tzv. narod (niko nikada nije definisao šta uistinu jeste NAROD) ili pak genijalni obrazovani pojedinci? Čak su i najveći tvorci usmenog pjesništva bili erudite, ali ne na bazi pročitanog (na pr. Filip Višnjić ili Tešan Podrugović), već na bazi slušanog: oni su znali više narodnih umotvorina nego što ih sve Vukove knjige zajedno sadrže…

– Zašto mnogi zaziru od vaše knjige „Porno-liturgija Arhiepiskopa Save", možda zbog provokativnog naslova i naslovnice? Ipak, to je trik, među koricama je nešto drugo?

– Vaše pitanje sadrži i odgovor: zaziru oni koji je nisu ni prelistali s pažnjom, a komoli pročitali, već samo vidjeli sliku na koricama ili im je neko opisao i pomenuo naslov. Čak i da sadržaj priča u toj knjizi apsolutno odgovara naslovu (a drugačiji je, sasvim ste u pravu!), ostaje nejasno zašto su lažni čistunci i moralisti, pomodni hrišćani i dio visokog klera zaključili da je naslov aluzija na Rastka Nemanjića (potonjeg sv. Savu) kad se TO nigdje ne pominje, štaviše bezbroj puta sam javno rekao – autoironijski ili ne, svejedno! – da sam ja (a ime mi je Sava) ARHIEPISKOP srpske književnosti. Danas bismo mogli, poslije niza aktuelnih skandala, dodati i ovo: ne praktikuje li dio pomenutog klera (Kačavenda, Pahomije itd.) još žešće pornografske aktivnosti od naslova moje knjige? I nije li vrhunska pornografija (u izvornom, neseksualnom smislu tog pojma) neumjereno bogaćenje i luksuz ljudi koji bi trebalo da su posvećeni Bogu, njihovo uplitanje u najprizemnije ovozemaljske poslove i tsl.?

– „Porno-liturgija Arhiepiskopa Save“ je zapravo roman o Vama, zar ne Savo?

– Svaka moja beletristička knjiga je na svoj način autobiografska, pa i ova. Najzad, ako pisac piše po svom unutrašnjem „nalogu” (a ne nekim drugačijim, spoljašnjim: tržišnim ili političkim), onda je normalno da je njegovo djelo ogledalo njegove duše. I ne samo duše: kad prelistam neke svoje stare priče ili romane, zaprepastim se – katkad pozitivno, a katkad i negativno! – sopstvenim likom koji me odatle posmatra…

– Vaše knjige odlikuje erotsko-smjehovna dimenzija, rableovski smijeh, nekanonska priroda. Šta za vas predstavlja Rable i zašto u srpskoj književnosti nema pisaca kojima je on uzor?

– Kada sam na jednom naučnom skupu (2000. ili 2001) pročitao referat pod naslovom „Zašto srpska književnost nema Rablea?“, za repliku su se javile moje dvije drage, uvažene koleginice sa tezom da ga ima i da sam to upravo ja. Negdje u to vrijeme me počela obilježavati etiketa „srpskog Rablea” i „de Sadovog postpotomka”, što i dan-danas doživljavam kao kompliment veći no da sam laureat Nobelove nagrade. Dakle, nije da nema kod nas pisca kome je pomenuti genije uzor – mada ih je bilo i u prošlosti – ali nijesu tako otvoreno i ekstremno iskazivali svoje rablezijanstvo (Sterija u prozi, Sremac ili Matavulj svojim humorom, Vinaver parodijama…). Tako se vraćamo na početak vašeg pitanja: smjehotvorstvo je podjednako tabuizovano (ako ne i više!) no seksualnost, osim kada ima utilitarne ciljeve – što se može reći i za erotografiju (na primjer: može se pisati o ženskoj požudi i tjelesnim strastima, ali uz „alibi” kritikovanja i prezira istih). Zašto božanstvo Smehos plaši rigidne kulture, mračno-ozbiljne ideologije i represivna društva? Pa zato što – poput radosnog Erosa – otvara dveri nesputane slobode. Sjetimo se, jedna od najdramatičnijih sholastičkih rasprava vođena vjekovima u hrišćanskim teološkim krugovima bila je – uz onu o tome koliko anđela može stati na vrh jedne igle – na temu „DA LI SE HRIST IKADA SMIJAO”… U tom kontekstu, balkanske kulture su se sporije oslobađale patetično-namrgođenih pravila

od većine zapadnih i istočnih, što se drastično odrazilo i na srpsku književnost!

– Rekli ste da na srpskoj književnoj sceni dominiraju duhovno anahrone teme. Zašto je tako?

– Nikako ne zato što je srpska kultura u svojim najizvrsnijim aspektima anahrona (naprotiv!), nego zato što kulturtregeri i njene zvanične institucije forsiraju i promovišu anahrone vrijednosti i osrednjost. Uzrok tome je što su ti opskurni likovi i još opskurnije instance (tzv. strukovna udruženja, školstvo na svim nivoima, mediji, žiriji, najmoćnije interesne grupe poput one oko PEN centra itd.) uglavnom mediokritetskih vidika, željni jeftinih sinekura i još jeftinijih privilegija. Čast izuzecima, ali njih je toliko malo da me to čini depresivnim: još više me deprimira činjenica da je uticaj pomenutih časnih izuzetaka marginalizovan do te mjere da gotovo i ne postoji! To stanje, nažalost, nije novo, negdje nam je to u biću same tradicije: književnost kao mali, ali bitan segment cjelokupne kulturne mreže pokorno prati ovu paradigmu. Zato i imamo slučajeve „zaboravljenih" ili nepravedno zapostavljenih pisaca koji se onda postfestum (najčešće posthumno!) otkrivaju, revalorizuju i reaktualizuju… Uostalom, da nije tako, moj višedecenijski književnoistorijski rad bio bi monoton i predvidiv. Prava je rijetkost kod nas da su savremenici prepoznali i afirmisali istinske vrijednosti, no srećom – rukopisi ne gore (kako je tačno zapisao Bulgakov i svojom književnom sudbinom to potvrdio!)…

– Kao književni istoričar proučavali ste Đorđa Markovića Kodera, Milorada Pavića, Crnjanskog. Šta bi jedan mladi pisac mogao da nauči od ovih velikana pisane riječi?

– Isto što sam naučio i ja. Da je Književnost carstvo slobode, da treba pisati onako kako ti diktira tvoj talenat, mašta i senzibiletet (a ne književna moda ili kulturološka profitabilnost) i da je Jezik srž ove Umjetnosti (koja se ne naziva u nauci bezrazložno „umjetnost jezika" ili „umjetnost riječi").

Ima li smisla objašnjavati Tajnu?

– Roman „Itika Jeropolitika@Vuk“ ima neobičan naslov. Možete li ga pojasniti?

– Teško je pojasniti Tajnu, a pitanje je ima li smisla i pokušavati?! Jer tajna Bića, Tajna Univerzuma, tajna Smisla i TAJNA kao sveopšta suština (ne)postojanja jesu moje opsesije u ovom romanu. Ipak, na onom površinskom nivou „Itika Jeropolitika“ je kultna emblematičko-pjesničko-esejistička knjiga srpskog baroka, a VUK je i onaj Karadžić, i VUK kao arhetip Alfa-mužjaka i VUK kao božanstvo naše stare (prethrišćanske religije). I opet se vraćamo Tajni: djeluje da nje gotovo i nema u slučaju barem jednog od pobrojanih „razjašnjenja” naslova (tj. kada je o Vuku Karadžiću riječ, jer on je kanon i svaki fragment njegovog djela i života već vijek i po detaljno je proučavan). Međutim, on je – ne samo simbolički posmatrano! – najveća tajna, da nije imao nesreću „ustoličenja” na carski tron nacionalne kulture, vjerovatno bi (i literarno i biografski) privlačio maštu najkreativnijih duhova i bio izazov ravan nekom srednjovjekovnom apokrifu.

Vijesti, 10. septembar 2016.
razgovarao Vujica Ognjenović

In medias res, већ у самом поднаслову: ***Ако је ВУК симбол вјечно мушког (архетипа) онда је ДЕСТИНО симбол оног женског. Као јин и јанг у кинеској традиционалној култури, као базични постулати већине древних митологија широм свијета – током цивилизације.*** Мада је и наслов IN MEDIAS RES, али на другачији начин: исказује једно од мојих најбитнијих (ауто)поетичких уверења и идеја-водиља током минулих деценија (**Књижевност је царство слободе**)... Слично се може рећи и за видљиво-невидљиве везе, јунговски синхроницитет („случај-комедијант", по Црњанском), универзални барок, ванвременске дијалоге стварних или фиктивно-стварних ликова, Архиепископа српске **књижевности** (тј. архиепископију у којој се служи Његова **књижевна** литургија)... за усуд аутобиографског и раблезијанског, Ерос и Смехос, тајну као ТАЈНУ, такође!... Мало ли је за дијалог који смо Вујица Огњеновић и ја водили виртуелно, али интензивно, као да смо усред тзв. реалне стварности?

Erotika nekad i sad

Kada je izašla knjižica „škakljivih" korica, s naslovom koji asocira na Vuka Karadžića i erotsku narodnu tradiciju, pa još s potpisom jednog od omiljenih profesora s odseka na kojem sam studirala, nisam odolela da ne zavirim u nju, a onda sam i autoru – profesoru Savi Damjanovu – poželela da postavim nekoliko pitanja o zbirci. I o erotici.

– Kako biste nam predstavili zbirku? U kakvoj je ona vezi s Vukom Karadžićem i „Crvenim banom", zbirkom erotskih narodnih pesama?

– Neka od tumačenja ove zbirke vezana su baš za Vuka Karadžića, koji slovi i kao njen autor. Naime, nije li u našoj kulturnoj svesti njegov „Crven ban" osnov narodne erotske tradicije, na koji se neretko i najšira javnost poziva? U tom smislu, „Najcrveniji ban" je prirodni nastavak te tradicije krajem 20. i početkom 21. veka, pri čemu naša savremenost ima drugačije humorne, satirične, političke, erotske, pa i seksualne šifre od Vukovog doba (pre 200 godina): možda o tome najrečitije svedoče slike kao prateći delovi tekstova „najcrvenije zbirke"...

– Možete li da povučete paralelu između erotike u književnosti (umetnosti) nekada i sada?

– Razlika je nalik onoj u stvarnom životu. Pogledajmo, recimo, erotske crteže starog Egipta ili neskrivenu seksualnost, koju nam predočavaju i vizuelna i literarna umetnost antike: tokom nekoliko milenijuma (do da nas) njena suština nije bitno promenjena, ali mnoge i te kako bitne nijanse jesu. Međutim, mi živimo u zabludi da je naša epoha donela veliku erotsku liberalizaciju i u umetnosti i u životu! A, uistinu, reč je samo o tome da je nakon nestanka antičkog sveta (čija kultura nije naglašavala tabu putenog i čulnog uopšte – naprotiv!) došlo

hrišćanstvo, s idejom o telu i telesnom kao grehu, s idejom koje se evropska civilizacija postepeno oslobađala tek od 18. veka i prosvetiteljstva, da bismo danas dostigli izvestan stepen slobode, koji je bio normalan još pre dve-tri ili četiri hiljade godina. Svakako da pomenutoj zabludi doprinosi ono što drevni svetovi nisu imali: mas-mediji, tehnosfera i informatička revolucija, zahvaljujući kojima sve teče brže i ima globalne konotacije.

„Jedini pravi recept za ovakva štiva je ono što se naziva čitalačkim 'zadovoljstvom' u tekstu"

– Koliko je, kada govorimo o erotici, važan humor?

– Tu nema pravila, ima vrhunske erotske umetnosti potpuno lišene humora, a ima i one prožete raznim vidovima smehotvorstva. U ovom drugom slučaju, humor služi ili da razgali, opusti čitaoce i gledaoce pred delikatnim, lascivmm, pa katkad i tabuiziranim, temama, ili pak da bude svojevrstan „alibi" ukoliko društvo nameće kvazimoralističke norme kao oficijelne. Kada su takve norme na vlasti, humor je više nego važan jer – metaforično govoreći – spasava autore od lomače, ali nefigurativno rečeno: nesumnjivo ih spasava od osude dežurnih „čuvara morala" (koji su najčešće obični licemeri!), pošto će uvek imati opravdanje kako su u svojim delima zapravo ismejali seksualnost ili se kritičko-satirički poneli prema njoj.

– Koja biste dela preporučili onima koji žele da čitaju kvalitetnu erotsku literaturu?

– Ukoliko bih želeo čitaocu bez predrasuda da preporučim megaantologiju svetske erotske književnosti, uputio bih ga na višetomnu ediciju „Erotikon", koja je pre nekoliko decenija izlazila

u beogradskoj Prosveti pod uredništvom Milana Komnenića. Uostalom, tu se prvi put pojavio i „Crven ban“, od kog smo i krenuli u ovom razgovoru.

Lepota i zdravlje, maj 2017.
razgovarala Jasmina Ubiparip

На питање о НЕКАД и САД, додао бих у одговору: УВЕК је све то било интензивније и интересантније у стварном Животу него у Књижевности и уметности уопште! Можда је смисао овог кратког интервјуа управо у томе (НАЈцрвеније посматрано)?

Sava Damjanov

Hroničar novosadske istorije i njen dobar poznavalac Sava Damjanov, autor knjige „Novi Sad – zemlji raj", idealna je osoba da nam otkrije tajne koje grad krije.

Novi Sad je naglo procvetao zato što je bio na raskrsnici trgovačkih puteva i na jednoj velikoj reci, budući da se sav saobraćaj pre železnice obavljao rekama i morima, a Novi Sad se profilisao kao velika luka. Povelja o slobodnom kraljevskom gradu bila je kao danas „green card" – značila je da ste imali više prava nego drugi. Grad je brzo dobio savremenu upravu, a Srbi i Nemci su funkcije u gradskoi upravi delill pola-pola: ako je gradonačelnik bio Srbin, načelnik policije bio je Nemac, i obrnuto. Bilo ie tu i Slovaka i Mađara i Jevreja, ali oni nisu bili u upravi na početku. Jevreji su u Jevrejskoi ulici imali geto, s lancima i katancima, ulica se noću zatvarala. Neki kažu da je to bilo zato da bi se zaštitilo jevrejsko stanovništvo, ali i da bi se njemu ograničilo kretanje. Zanimljivo je da je grad imao i gradskog dželata, a svi građani su morali da dolaze s bakljama na trg kad se optuženi stavljao na stub srama. Stub srama nalazio se između Katedrale i Gradske kuće, a na mestu sadašnjeg Apolo centra bio je gradski kapetan. Kazne su izricane noću, pošto je na trgu bila gradska pijaca, a građani su morali da pljuju i vređaju osuđene te da ih polivaju fekalijama. Oni koji su osuđivani na smrt išli su na Gradsko gubilište, u današnjoj Gogoljevoj, a ulica se zvala Dželatova. Dželati su bili Nemci, generacijski (porodica Tišler), jer se smatralo da su Mađari previše krvoločni, a da Srbi previše seire nad žrtvom, dok će Nemci biti disciplinovani. Dželat

je imao i cenovnik! A mi volimo da mislimo da je 18. vek bio prosvećeno doba, od nabijanja na kolac i rastezanja na točku do odsecanja glave, streljanja i vešanja. Prva smrtna kazna izrečena je slugi koji je gazdi ukrao novac, za primer, a sledeća je bila mladoj ženi koja je prevarila muža, takođe „pedagoška".

Novi Sad je bio i mesto koje su posećivali značajni ljudi: Rihard Štraus mlađi navodno je čuo noseći muzički motiv za valcer „Na lepom plavom Dunavu" upravo na novosadskim obalama Dunava, od „donaujegera", odnosno beskućnika koji su obitavali na obalama i tražili povremene poslove. „Donaujeger" doslovno znači „dunavski lovac", budući da su oni „lovili" poslove, a živeli su kao danas beskućnici, ispod mosta. Štraus je često dolazio kod jedne prijateljice u goste, a voleo je da skuplja muzičke motive i iz narodnih i građanskih pesama, pa je tako možda i najslavniji motiv umetničke muzike nastao kod nas. Dolazio je i Rabindranat Tagore, poznati indijski pesnik, i boravio ovde, kao i Lav Tolstoj, koji se pod stare dane lečio u Jodnoj banji, pošto je hteo da pobegne od enormne popularnosti u Rusiji. Boravio je u kući baš pored Jodne banje, a u ovoj banji lečio se i Vuk Karadžič. Hans Kristijan Andersen prolazio je kroz Novi Sad i veoma lepo o njemu pisao... Južna Ugarska i Kraljevina Srbija imale su najveću

imigraciju u svetu, više od Amerike, krajem 19. veka! Ovo je bila obećana zemlja i mnogi su se ili doseljavali, ili dolazili turistički... Novi Sad bi mnogo više mogao da iskorisli ove priče!

Hello travel, septembar 2017.
tekst Žikica Milošević
fotografije: Privatna arhiva, Muzej grada Novog Sada

Такође један не-класичан интервју, али мени необично драг јер се тиче МОГ града (моје опсесивне Љубави!), коме сам можда остао дужан у Књижевности: међутим, покушао сам то да надокнадим не само књигом која је овде поменута него и низом других некњижевних пројеката (у ужем, креативно-списатељском смислу тог појма: мада, МОЈА постмодерна је и ове појмове релативизовала, проширила литерарно ка не-литерарном и обрнуто)...

Нестварно лепа светлост на крају књижевног пута

Од појаве „Истраживања Савршенства", па све до данас, Сава Дамјанов, професор, прозаиста, књижевни историчар и теоретичар је неизоставан део теоријских проучавања на пољима иновација у форми, проблему њене семантизације и функционисању интерактивних хипертекстуалних стратегија унутар текстуалног дискурса, као и на пољима језичког експеримента и постмодерних стратегија; аутор чије нас дело као формални и значењски лавиринт, изнова враћа сопственим књижевноисторијским вредностима и представља се као пример оне суштинске „полифоничности" књижевног дела (његов креативни ангажман резултирао је завидним прозним остварењима међу којима су и: „Колачи, Обмане, Нонсенси", „Причке", „Глосолалија", „Ремек-делца", „Историја као апокриф", „Порно-литургија Архиепископа Саве"... наводено је између осталог у образложењу жирија за угледну Награду „Тодор Манојловић", награду која се додељује пре свега за врхунске уметничке домете, праћене модерним сензибилитетом. Треба имати на уму да су ову награду понели врхунски мајстори, понајвише писане речи, попут Милорада Павића, Душана Ковачевића, Јована Христића, Мирослава Јосића Вишњића, Ота Толнаија, Давида Албахарија...

– МАНОЈЛОВИЋ: Уз Станислава Винавера и Светислава Стефановића истински претеча и духовни отац српског међуратног модернизма. Када ово кажем, имам на уму да је артикулисао и готово манифестно осмислио у својој есејистици (пре свега!) све најбитније поетичке одреднице модернизма, као што ће то много касније, али књижевноисторијским погледом уназад, учинити Хуго Фридрих у својој светски славној „Структури модерне лирике", књизи из које већ генерације уче. Да је Манојловићева књига „Основи и развој модерне поезије" која ће се трудом Гојка Тешића појавити много после ауторове

смрти (почетком 21. века) објављена онда када је и писана – а писана је не „погледом уназад", већ у време када је књижевни модернизам цветао! – у најмању руку би била третирана као антиципација капиталног Фридриховог дела, а да је објављена на немачком или француском између два светска рата, поменути теоретичар се не би ни помињао као релевантан. Заумна слобода и мистерије уметности речи прожимале су и Манојловићево песништво, а мени лично најдража је његова драма „Центрифугални играч", коју би данас ваљало поставити на сцену неког алтернативног или експерименталног позоришта (по могућству и на више њих). О Тодору у старости, дакле након 1945. године (када је као полудисидент живео неупадљиво у родном Зрењанину), занимљиве приче причали су ми Вујица Решин Туцић, Момо Капор и Јовица Аћин, који су се као млади писци тамо дружили с њим. Када бих сабрао своје читалачке и друге утиске, могао бих закључити: Манојловић је један од бриљантних примера (уз Кодера, Лазу Костића, Винавера, Растка Петровића...) како се наша култура олако одриче највећих и уметнички најиновативнијих; ако не иду линијом канона коју су зацртали литерарно-политикантски идеолози и слични некреативни фарисеји...

– ДАМЈАНОВ: Тзв. Дело Саве Дамјанова за мене је књижевноисторијски феномен, као и сваки други – ако то „Дело" заслужује поменути статус. Зар није сам аутор јасно истакао, на крају свог последњег романа „Итика Јерополитика @Вук", 2014. године. да је то крај његовог књижевног пута и да више не ствара, тј. не пише нове текстове, књиге... Стога је прича о аутопоетици излишна, Дамјанов је на ту тему просуо безброј речи током минулих деценија, а просули су их и многи интерпретатори његових разнородних текстуалних остварења? Надам се, не узалуд?! Али, радознале духове ипак бих упутио на његову литерарну фејсбук страницу (САВАрет Дамјанов), где су окачени његови интервјуи (увек у извесној мери аутопоетички!), огледи о његовим прозним, критичким и књижевноисторијским радовима, прикази његових књига и т.сл. Та страница је утолико важнија јер се формирала и испуњавала

садржајима док је Сава Дамјанов још увек био живи писац, а његово тзв. Дело-Дело у настајању...

Манојловић је један од бриљантних примера (уз Кодера, Лазу Костића, Винавера, Растка Петровића...) кака се наша култура олако одриче највећих и уметнички најиновантнијих, ако не иду линијом канона коју су зацртали литерарно-политикантски идеолози и слични некреотивни форисеји...

– ОД АВАНГАРДЕ ДО ПОСТМОДЕРНЕ: Као у оној старој доброј песми Леа Мартина(?!): „Од љубави до мржње само корак нас дели...“...Не именују случајно постмодерну многи њени проучаваоци као НЕОАВАНГАРДУ, алтернативно и у ширем поетичком смислу додуше! Ако време и хронологију, сходну томе, прихватимо као реалност, а не као полуфункцију (како нас уче квантна, дигитална и Хокингова физика, тј. филозофија), онда је тај пут ОД-ДО обухватио читав 20. век и на њему се у уметности издешавало свашта. Понајвише: промене по моделу минус-поступка, где су се модернистичке тенденције смењивале са (нео) реалистичким и сличним контраавангардним, а често су се збивале и истовремено. Али тако је то бивало током целе историје цивилизације о чему је

још давно писао Хајнрих Велфлин, а његове идеје већ дуго представљају део обавезне лектире на студијама књижевности. Наравно да је јасно која и каква су усмерења ближа и дража мом читалачком, списатељском и научном укусу...

– НАГРАДА: Књижевних и уметничких награда данас и у свету и у Србији има толико да њихов квантитет већ сам по себи подразумева вредносну девалвацију. Додељују се свакодневно, за све и свашта, а најчешће их добијају они који их једва заслужују. Ипак, још увек постоји неколико респектабилних признања, респектабилиих понајпре јер су јасно профилисаних критеријума и јер огромна већина њихових добитника својим опусом подиже њихов ниво. Једна од таквих награда код нас – а таквих је мање него прстију на две људске руке! – јесте и „Тодор Манојловић“: ако је записано да се додељује за „неговање МОДЕРНОГ уметничког сензибилитета“, онда су параметри овде веома егзактни (уколико се уопште у уметности егзактан може бити?). Свакако да не би имало смисла доделити је некоме ко ствара у анахроном духу, или пак некоме коме је било који вид модерности далек. Када се погледају имена досадашњих добитника, пријатно је изненађење (за наше прилике) да ту није било пуно омашки, 2–3 можда током више од 20 година, а то је минорно у односу на већину других признања која се шаком и капом деле у српској култури. Током мог књижевног живота, награде и друштвена признања за мој рад углавном су ме заобилазили, па пошто нисам навикао да на тај начин будем мажен и пажен од естаблишмента – моја осећања су сад помешана. Ипак, због СВЕГА претходно реченог награду „Тодор Манојловић“ доживљавам као нестварну лепу светлост на крају мога књижевног Пута.

Дневник, 4. март 2018.
Настасја Писарев

Тодор Манојловић (тј. признање које сам добио за своју Књижевност, а у славу и спомен **његовог** дела) - једини разлог због којег је састављена збирка *Also sprach Дамјанов!* – повод је и овог малог интервјуа где су отворене велике културолошке теме којима сам се, на разне начине, бавио читавог живота...

Prednost svojoj glavi

Sava Damjanov pisac, književni istoričar, esejista i univerzitetski profesor, rođen je 1956. u Novom Sadu. Kao prozaistu, književna kritika ga smatra jednim od vodećih predstavnika srpskog postmodernizma. Njegova naučna istraživanja usmerena su pre svega ka fantastičnoj književnosti, erotskim i jezičko-eksperimentalnim slojevima u tradiciji, teoriji recepcije, postmodernizmu, kao i ka komparativistici. Jedan je od osnivača međunarodnog književnog festivala „Prozefest" (u Novom Sadu) i nagrade „Milovan Vidaković" koja se dodeljuje za životno delo. Predaje na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, gde je i diplomirao (1980), magistrirao (1986) i doktorirao (1996) pod mentorstvom Milorada Pavića. Prevođen na mnoge jezike, zastupljen u brojnim antologijama savremene proze. Predavao u Tibingenu, Regensburgu, Frajburgu, Berlinu, Haleu, Getingenu, Bonu, Torinu, Veneciji, Krakovu, Vroclavu, Varšavi, Gdanjsku, Lođu, Opolu, Sosnovjecu, Velikom Trnovu, Ljubljani, Skoplju, Budimpešti, Kijevu i Lavovu. Sarađuje na doktorskim studijama Univerziteta u Beogradu, Nišu, Nikšiću, Zagrebu i Lisabonu. Objavio 27 umetničkih i naučnih knjiga.

– Prva riječ koju ste izgovorili?

– Bio je to primalni krik u trenutku rođenja (tj. izlaska-ulaska u ovaj svet): to je ona Reč što beše na Početku!

– Vaše prve igračke?

– Sopstveni prsti.

– Vaše igre?

– Maštarije i eskapizmi svih vrsta, a u tako stvorenim paralelnim (?) stvarnostima SVE je bilo igra…

– Kao dijete želeli ste da postanete?

– Shodno prethodno rečenom, BEJAH i astronaut i ložač

prekookeanskog parobroda i šofer i majstor za kućne popravke (nickname: majstor Kvariš!) i admiral i farmer na Divljem zapadu i-i-i:Svašta i NIŠTA u isti mah!

– Prvo slovo koje ste naučili?

– Nisam voleo slova jer sam obožavao jezik!

–Šta Vas je rastuživalo?

– Meni su sve bajke, čak i one sa „hepiendom" bile melanholične i tužne (a tako je ostalo do dana današnjeg): „Pale sam na svijetu" je naslov jedne čijeg se autora ne sećam, ali nad kojom sam plakao, kao i nad „Bambijem" ili „Devojčicom sa šibicama"…

– Društvo u najranijem djetinjstvu?

– Proveo sam vrlo samotno detinjstvo, povremeno okružen brojnim sestrama puno starijim od mene – one su, u časovima dobre volje, malog Batu uključivale u svoj krug, ali samo kao svojevrsnu živu igračku pod različitim identitetima. Tako je bilo sve dok u 6. godini nisam pošao u zabavište iz kojeg sam više puta bežao jer mi nedostajala prelepa sloboda Samoće.

– Prvi bicikl?

– Tricikl, tj. trotočkaš kojim sam jurcao po ogromnoj kućnoj bašti i pravio karambole.

– Prva lopta?

– Ne sećam je se, iako sam pred kraj osnovne škole strasno igrao fudbal i trenirao ga sve dok me u mlađoj juniorskoj ekipi trener nije pomerio sa mesta centarfora na poziciju centarhalfa…

– Šta Vam bijaše najteže u školi?

– Prevelik nivo socijalizacije koji se očekivao od svih nas podjednako, bez obzira na individualne razlike (dakako da ovo tada – šezdesetih godina 20. veka – nisam TAKO definisao, ali sam baš TAKO doživljavao).

– Učiteljica?

– Zorica Ignjatov, moja prva učiteljica, upravo je mimoilazila gorepomenuti kliše – ali, normalno, ne u školi gde su vladala pravila i postojala masa đaka, nego van škole… Na primer, čim je videla da se istim putem posle časova vraćamo kući, pozvala me da idemo zajedno i ti razgovori sa njom tokom povratka iz škole značili su mi više od školskog gradiva!

– Predjeli Vašeg djetinjstva?

– Dvorište moje kuće, lavirintski ispunjeno biljem; okolne uličice koje su vremenom postale strogi centar Novog Sada; napuštena štala ili svinjac na granici moje i nekoliko susednih bašti (sa krova tog „objekta" posmatrao sam gradnju prvih bulevara i višespratnica na njima, osećajući se kao da sam na vrhu sveta: osećaj koji sam kao „dežavi" vratio iz podsvesti pre dve godine na vidikovcu Rokfeler-centra u Njujorku)…

– Da li ste pisali ljubavna pisma?

– O, da, i te kako: sećam se jednog od prvih, ostavio sam ga voljenoj u šupljini trešnjinog drveta koje je krasilo njenu baštu… stidljiv da joj lično predam ili pošaljem direktnije, ali istovremeno i bezobrazno-lukav jer je bio period zrenja trešanja koje je ona obožavala i često sam je gledao kako ih bere!

– Srećete li danas Vaše prve ljubavi? Gdje su, šta rade?

– Prethodno pomenuta danas je muzički pedagog i živi u Nemačkoj… a da sudbina voli pošalice i ponavljanja (nevešto parafraziram Borhesa?!), dokazalo se pre desetak godina kada mi je kao student na letnju školu srpskog jezika i kulture došla devojka lica gotovo identičnog njenom: ubrzo ću saznati da joj je to kći!

– Vaš nadimak iz školskih dana?

– Očito da moje ime i prezime nisu bili podatni za nadimke, tako da sam ostao lišen tog iskustva.

– Da li ste bili skloni tučama?

– U starijim razredima je to bio normalan deo đačkih fudbalskih utakmica, mada sam se par puta potukao iz čistog hira – tačnije, iz narcisoidnosti (kako bih „hrabrošću" zadivio prisutne devojčice)…

– Šta ste čuli o Vašim precima?

– O tome bih mogao napisati kratki roman jer je moja porodica držala do korena i njeni stariji članovi uvek su ponosno pričali na te teme, kao da smo neka vlastelinska ili kraljevska dinastija (čak i kada je sadržaj priča bio više no problematičan). Uostalom, u Kuli – gde su Damjanovi registrovani još krajem 18. veka – na gradskom groblju jasno se ističe ogromni monument od belog mermera: to je naša porodična grobnica, a ja ću biti prvi Damjanov koji u njoj (svojevoljno!) neće počivati jer sam prvi koji se nije rodio u tom pitoresknom vojvođanskom gradiću (gde od 1945–46. više niko iz moje porodice ni ne živi)!

– Preci koje ste sreli?

– Muškarci su u mojoj porodici umirali rano (sa izuzetkom strica koji je živeo 96!), sve direktne pretke već sam nadživeo… ali sam rano detinjstvo proveo uz baku po ocu (zvali smo je „majkica"): mislim da je ona uticala na potonje formiranje moje ličnosti ne manje nego roditelji…

– Slika oca?

– Bolna. Umro je prerano, kada sam imao devet godina… Posle sam ga upoznavao i otkrivao kroz priče o njemu i shvatio da moja detinja sećanja nisu pogrešna: bio je neobičan, zanimljiv, nimalo jednostavan čovek!

– Šta bi danas poželjela Vaša majka?

– Uvek je želela da „konačno sredim svoj život" (ma šta to sve podrazumevalo i značilo) – verujem da bi opet našla neku uporišnu tačku za istu želju.

– Gdje je otišla Vaša prva plata?

– Poklopila se sa izlaskom moje prve knjige, kratkog romana „Istraživanje Savršenstva“, pa je jasno GDE se ULILA (ili izlila?)…

– Gdje Vam biješe ljepše, u danima ili u noćima?

– Noć je bila MOJA, sve do pre desetak godina kada sam je spontano zamenio za jutra i prepodneva.

– Da li ste ikada poželjeli da budete glumac?

– Ne, pošto sam na vreme shvatio da je književnost takođe jedan vid glume!

– Da li ste poželjeli da odete?

– Da, put Svemira, u neku misiju naseljavanja drugih planeta gde bi se naša civilizacija nužno nastavila razvijati na bitno novim postulatima…

– Vaša ljeta?

– Volim putovanja, pa sam i tzv. letnje odmore po pravilu koristio za odlazak na neka mesta i u neke predele gde ranije nisam bio.

– Grad?

– Moj rodni i sudbinom mi podareni Novi Sad. A kada je nešto suđeno, nema se tu šta još dodatno reći?!

– Selo?

– Za mene je selo nešto začudno, skoro egzotično jer su moja ruralna iskustva minimalna.

– Planina?

– Opet to, ali drukčije (što bi rekao Vuk): samo uz dodatak da sam ravničar poreklom (i genetikom)…

– Pustinja?

– Sahara… putovanje kroz nju (dvaput) i boravak (jedanput) u njenom srcu najbliži su bili mojoj žudnji za otiskivanjem ka nepoznatim svemirskim prostranstvima!

– Čemu služe milioni zakona i propisa?

– Valjda zato da bismo mi naivniji katkad poverovali u njihovu ispravnost, a oni socijalno inteligentniji ih non-stop kršili zarad sopstvene koristi?

– Kome vjerujete?

– Sebi samom, najpre i najviše (na kraju).

– Pred čijom slikom ste najduže stajali?

– Istinu govoreći, pred svojom u ogledalu – ali ne zato što sam samoljubiv, već zato što je to deo svakodnevnih rituala – umivanje, pranje zuba, češljanje, brijanje itd.

– Kurosava ili Bergman?

– KuroSava (Damjanov), koji je nekada voleo da gleda Bergmanove filmove…

– Kako danas izgledaju zablude iz Vaše mladosti?

– Fantastično, bajkoliko, plemenito: kada bih živeo još jednom, ponovio bih ih!

– Začin?

– Svaki koji se pamti, dakle: koji ima neki svoj autentično-nezaboravan ukus (a nije ih bilo malo tokom moga života)… međutim, so je ono bez čega ne bih nikako mogao na duže staze…

– 64?

– Šah mi je uvek bio dosadan, iako sam ga katkad u dokolici igrao – ali taj „greh" nisam okusio sigurno već više od deset godina.

– Vaši strahovi?

– Samo jedan dubinski, arhetipski: VISINA… ali to je kao u „Đavolu perverznosti" E. A. Poa: što više u meni raste ontološka jeza, to me više mami. Zato često na vidikovcima ili okomitim liticama visokih brda pogledam nadole (odmah krene vrtoglavica

i neki unutrašnji zov DA SE PUSTIM), zato u avionu trenutak odvajanja od zemlje doživljavam kao trenutak umiranja, zato više volim stojeće ili stone lampe nego plafonjere i lustere…

– Šta čekate?

– Nekakvog svog intimnog, podsvesnog Godoa – još nejasnijeg i apstraktnijeg od Beketovog?!

– Čime se utešiti?

– Život sam po sebi jedina je suštinska uteha i – radost!

– Čega se stidite?

– Onoga čime se potajno najviše dičim!

– Praštate li?

– Na žalost DA, i to veoma lako…

– Tražite li da Vam se prašta?

– Shodno prethodnom…

– Čime se ponosite?

– Onim što se starinski zove OBRAZ: sačuvao sam ga, uprkos turbulentnim vremenima i životu kakav sam vodio. U TO sam sasvim siguran – a to lično osećanje je važnije od svega drugog…

– Ko Vas je razočarao?

– Spisak bi bio dugačak, a obrazloženje uz njega – opet jedan kratki roman…

– Koga ste Vi razočarali?

– Verujem da sam mnoge za koje ni ne slutim, a zbog nekih za koje pouzdano znam – kajaću se zauvek!

– Čemu uvijek dajete prednost?

– Svojoj ludoj glavi…

– Šta ste naučili od Vaših potomaka?

– Mnogo šta: mislim da je privilegija mog naraštaja što više ne važi samo ono tradicionalno pravilo „stariji-pamentiji" nego i obrnuto.

– Da li ste ikada bili bezbrižni?

– Trudim se da što češće budem jer to je prava sreća (ili barem jedan od fascinantnijih oblika sreće)...

– Šta dalje?

– Kraj. The end... Barem što se književno-stvaralačkog života tiče, a to znači: Život sam po sebi – Čarolija za koju je jedan ljudski vek prekratak!

Eckermann, maj 2018.
razgovarao Enes Halilović

Права посластица за крај! Разговор о свему и свачему – наизглед небитном али **животно** веома битном! – интервју какав сам одувек желео (посебно сад, на крају свог књижевног Пута), дијалог осмишљен бујном маштом и несвакидашњим талентом Енеса Халиловића. Да моја радост буде већа, *Eckermann* је е-часопис: то значи не само форма примерена овом веку него и форма која је у свом медијском простору неупоредиво присутнија (тј. читанија) но староставна папирна издања, ТВ, радио... Заправо, ово је најадекватнији, али и најупечатљивији ЕПИЛОГ ове књижице (барем за мене лично, најинтимније!)...

Белешка о аутору

САВА ДАМЈАНОВ рођен је у Новом Саду 1956. године. Писао је прозу, књижевноисторијске огледе и критику; уређивао неколико часописа и едиција. Предавао на Филозофском факултету у Новом Саду и као гост-професор на низ факултета у иностранству. Приређивао за штампу дела српских писаца 18, 19. и 20. века. Аутор је антологија старе српске еротске књижевности и постмодерне фантастике, као и више књига уметничке прозе и научнокњижевних студија, збирки есеја и критика. Године 2011–2012. објавио изабране књижевноисторијске и књижевнокритичке радове у пет томова (*Дамјанов: српска књижевност искоса* 1-5); 2014. изашао му из штампе ПОСЛЕДЊИ роман, *Итика Јерополитика@VUK*. Од 2018. године у новосадској „Агори“ почиње да излази едиција *ДАМЈАНОВ: ИСКОНИ БЂ СЛОВО* (изабрана проза Саве Дамјанова у пет књига).

САДРЖАЈ

Реч пре почетка.....5

Еротско истраживање савршенства.....7
Ничеанска „весела наука”.....15
Широко поље веселе науке.....21
У почетку беше фантастика, а потом је дошла слобода.....26
Бог, Бордел и Бирцуз.....36
Изазов алтернативности.....41
Неизрециви сјај Ероса.....46
Човек је изгубио илузију од великих историјских прича.....51
Разнородан стваралачки рукопис.....59
Симпатичност генетске инфантилности.....63
Књига смеха и греха.....97
До крајности искрен и уверен у сопствене истине.....102
Писац искони.....112
Мрзим озбиљне мудросере.....123
Живот сочнији од писања.....133
Апокрифна историја српске (пост) модерне.....139
Историја као порно-дива.....145
Доктор Дамјанов и Мистер Хајд.....150
Академски духови робују стереотипима.....157
Случај професора Саве Дамјанова или како убити
књигу ругалицу.....162
Стапање с океаном вечности.....166
Вук и Мехмед-паша, два лица исте судбине.....179
Снови су крв и месо живота.....186
Сава Дамјанов: Дивљи вукови умиру сами.....193
Сава Дамјанов: Једина права историја је она између
мушкарца и жене.....196
Гејтсова галаксија потискује Гутенбергову.....200
Данас, 12. април 2016 – Читам, слушам, гледам.....204
Вук је био его-манијак.....206

Књижевност је царство слободе.....214
Еротика некад и сад.....222
Сава Дамјанов.....227
Нестварно лепа светлост на крају књижевног пута.....230
Предност својој глави.....235

Белешка о аутору.....244

Сава Дамјанов
ALSO SPRACH ДАМЈАНОВ

Издавач
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“,
Зрењанин

За издавача
Милан Бјелогрлић

Лектура
Драгана Сабовљев

Прелом
Ненад Дајић

Штампа
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“,
Зрењанин

Тираж
300

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41:929 Damjanov S.(047.53)

ДАМЈАНОВ, Сава
Also sprach Дамјанов / Сава Дамјанов. - Зрењанин : Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин", 2019 (Зрењанин : Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин"). - 248 стр. : илустр. ; 21 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 300. - Белешка о аутору: стр. 244.

ISBN 978-86-7284-201-2

а) Дамјанов, Сава (1956-) - Интервјуи
COBISS.SR-ID 328181767